

DEN GRÆNSELØSE BY

CENTER FOR STRATEGISK BYFORSKNING

Titel: Den Grænseløse By

Redaktion: Dansk Byplanlaboratorium og Center for Strategisk Byforskning

Ellen Højgaard Jensen, direktør, Dansk Byplanlaboratorium

Gertrud Jørgensen, centerleder, Center for Strategisk Byforskning,
Københavns Universitet

Kamilla Hansen Møller, faglig sekretær, Center for Strategisk Byforskning,
Københavns Universitet

Lars Winther, centerleder, Center for Strategisk Byforskning, Københavns Universitet

Marie Partoft, projektmedarbejder, Dansk Byplanlaboratorium

Niels Albertsen, centerleder, Center for Strategisk Byforskning, Arkitektskolen Aarhus

Layout: Inger Grønkjær Ulrich, Københavns Universitet

ISBN: 978-97-7903-625-3

Udgiver: Center for Strategisk Byforskning,
Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning,
Københavns Universitet

Antal trykt: 800 eksemplarer

Trykkeri: Handy-Print A/S, Skive

1. oplag, udgivet juni 2013

Publikationen kan downloades gratis på www.byforskning.dk og www.byplanlab.dk

Den Grænseløse By er udgivet med støtte fra Realdania

Forfattere til Den Grænseløse By

Anne Gravsholt Busck	lektor, Sektion for Geografi, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Anne Marie Berg	ph.d., cand.scient.geogr.
Anne Tietjen	adjunkt, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Bernhard Snizek	ph.d.-studerende, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Christian Fertner	adjunkt, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Dorthe Hedensted Lund	adjunkt, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Ellen Højgaard Jensen	geograf, direktør, Dansk Byplanlaboratorium
Gertrud Jørgensen	professor, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Hans Skov-Petersen	seniorforsker, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Henrik Harder	lektor, Institut for Arkitektur og Medieteknologi, Aalborg Universitet
Høgner Kalsø Hansen	lektor, Sektion for Geografi, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Jette Bredahl Jacobsen	lektor, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet
Julien Grunfelder	ph.d., trafikplanlægger, Center for kollektiv trafik, Trafikstyrelsen
Karina Sehested	seniorforsker, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Kalle Emil Holst Hansen	ph.d.-studerende, Sektion for Geografi, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Lars Jensen	arkitekt maa, sleth
Lars Winther	lektor, Sektion for Geografi, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet

Mads Farsø	ph.d.-studerende, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Marie Markmann	billedkunstner og ph.d.-studerende, Platform Urbane Landskaber, Arkitektskolen Aarhus
Martin Odgaard	ph.d.-studerende, Platform Urbane Landskaber, Arkitektskolen Aarhus
Niels Albertsen	forskningsprofessor, Platform Urbane Landskaber Arkitektskolen Aarhus
Stefan Darlan Boris	adjunkt, landskabsarkitekt, Platform Urbane Landskaber Arkitektskolen Aarhus
Suzanne Elizabeth Vedel	post.doc., Institut for Fødevare- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet
Søren Beck Pilgaard Kristensen	lektor, Sektion for Geografi, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Søren Præstholt	post.doc. Videncenter for Friluftsliv og Naturformidling, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Teis Hansen	adjunkt, CIRCLE (Centre for Innovation, Research and Competence in the Learning Economy), Lunds Universitet
Thomas A. Sick Nielsen	seniorforsker, Danmarks Tekniske Universitet
Thomas Juel Clemmensen	studielektor og seniorforsker, ph.d., Platform Urbane Landskaber, Arkitektskolen Aarhus
Tom Nielsen	lektor, Platform Urbane Landskaber, Arkitektskolen Aarhus
Trine Agervig Carstensen	lektor, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet
Vibeke Nellemann	seniorrådgiver, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning, Københavns Universitet

INDHOLD

Introduktion	9
Livet i byen	13
Planlægning for det gode liv i byen	15
Kvalificering af den grænseløse by	31
Landskabsbyens æstetik	35
Grønne områders kvalitet i den tætte by	39
Det østjyske bybånd	43
På cykel gennem byen	47
De grænseløse landskaber	51
Landsby, storby, grænseløs by	53
Når landskaber er noget, vi alle kan gøre	66
Biodiversitetens by	70
Velfærdshaven Tårnby. Kan havekunst definere fremtidens velfærdsby?	73
Kolindsund: Ny natur i den grænseløse by	77
Ny økonomi i byerne	81
Bykonkurrence, vidensøkonomi og herlighedsværdier	83
Storbykonkurrence i Danmark og Sverige	96
Byen på den anden ende	100
Lavteknologisk industri i Danmark	105
Fremstillingsindustrien i mindre danske byer	108
Byens planlægning	111
Planlægning og styring i den grænseløse by	113
Fra kreativ stedsanalyse til strategisk byomdannelse	130
Landskabsdiskurser i kommuneplanlægningen	134
Urban growth management: strategisk planlægning af byvækst	138
Planlægning af klimatilpasning – udfordringer og potentialer	142
Byplanlægning med børn og unge	146
Afrunding	151
Dogmer, blinde vinkler og givne sandheder	153

Mange tak for kommentering af artikler til

Poul H, Matheisen, Svendborg Kommune

Rudi Saltofte, Nordfyns Kommune

Helle Lassen, Hjørring Kommune

Maj Green, Gladsaxe Kommune

Rikke Lethare Nielsen, København Kommune

Jan Ove Petersen, Esbjerg Kommune

Torben Nøhr, Køge Kommune

INTRODUKTION

'Den grænseløse by' er temaet for den forskning, der blev udført i Center for Strategisk Byforskning 2004-2012. Denne betegnelse valgte vi for at udfordre vores vante begreber og forestilling om byerne: At der er et centrum, en forstad og et åbent landskab udenom, at en by har sin egen befolkning, sit eget erhvervsliv, sit eget opland og sine egne politiske organer. At vi ved, hvad bymæssighed og den gode by er.

Som ramme for forskningen tog vi udgangspunkt i et nyt bymønster. Den globale vidensøkonomi giver på den ene side nye rammer for byudvikling, og på den anden side er byerne i sig selv ramme om erhvervsudvikling. Den økonomiske aktivitet koncentrerer sig i storbyregionerne, men de vokser til gengæld langt ud over deres 'gamle' grænser, så man i dag – måske – kan tale om én sjællandsk og én østjysk byregion.

I den regionale by forsvinder grundlaget for den traditionelle forståelse af byerne som selvstændige enheder. Det bliver også sværere at skelne mellem by og land: Det åbne land i de bynære områder bliver mindre tilknyttet egentlig landbrugsproduktion, men indgår i byregionen som et attraktivt bosted med byens jobmuligheder inden for pendlingsafstand.

Den grænseløse by indebærer en stor risiko for øget miljøbelastning. En spredt byudvikling understøtter behovet for en høj mobilitet baseret på privatbilisme, lægger beslag på produktiv landbrugsjord og øger presset mod sårbare landskaber.

Styringsformer er samtidig under forandring. Der sker på én og samme tid en decentralisering (f.eks. med kommunalreformen) og en centralisering (f.eks. med EU-direktiver). Den offentlige administration åbnes mod omgivelserne, og kommuner arbejder aktivt på at fremme den ønskede udvikling i samarbejde med borgere og virksomheder. Det giver nye udfordringer for byernes beslutningstagere, som må orientere sig strategisk i forhold til den regionale og globale omverden og tage nye aktører ind i beslutningsprocesserne.

Alt dette stiller kommunerne over for nye udfordringer med at definere og udvikle den enkelte by inden for rammerne af et regionalt arbejds- og boligmarked og ikke mindst

at få “hold” på det åbne lands blandede funktion som boligområde, landbrugsområde og rekreativt område.

Denne bog er en præsentation af fire temaer, som Center for Strategisk Byforskning har arbejdet med under hovedoverskriften ’Den grænseløse by’:

Livet i byen: Den grænseløse by opløser forestillingen om den gode, tætte by. Hvordan blev der planlagt for den gode by før, og hvad er udfordringen i dag? Hvordan opretholdes og udvikles byernes kvalitet? Hvordan bevæger vi os i byen, og hvilke miljøperspektiver har det?

De grænseløse landskaber: Landskab og by blandes som aldrig før. Byerne vokser ud i landskabet, og landskabet er en del af byen; bybegrebet udvikles. En række artikler ser på byen som historisk fænomen samt på udvikling af landskabet og landskabsbegrebet i byen.

Ny økonomi i byerne: Hvad skal vi leve af i den grænseløse by, og hvordan skaber byerne ramme om erhvervsudvikling? Hvad betyder vidensøkonomi og herlighedsværdier, og hvad er rammebetingelser for økonomisk aktivitet? – fra festivals til traditionel industri.

Byens planlægning: Udfordringen i byer i dag er at skabe udvikling snarere end at regulere, og det accentuerer behovet for en styring af byerne, der er handlingsorienteret, inddrager og koordinerer mange forskellige aktører, men som samtidig er strategisk orienteret, både på lokalt og regionalt niveau.

Hvert af de fire temaer indledes med en hovedartikel, som følges af en række korte artikler om specifikke emner. Artiklerne henviser til grundlæggende, men let tilgængelige forskningsresultater for yderligere studier. Byplanlaboratoriet har sendt de fire hovedartikler til en række praktiske planlæggere, og bedt dem kommentere på, hvilke tanker og overvejelser de umiddelbart gjorde sig, når de læste artiklerne. Vi har derefter udvalgt en række korte citater fra disse overvejelser. Citaterne spænder fra planteoretiske overvejelser over politiske statements til jordnære udsagn om det daglige arbejde i kommunerne.

I en opsamlende artikel trækker Ellen Højgaard Jensen, direktør i Dansk Byplanlaboratorium, perspektiverne for praksis op.

Publikationen omfatter særligt de seneste resultater fra centrets arbejde. Tidligere resultater har været publiceret i tidsskrifter og artikler og kan bl.a. findes på centres hjemmeside www.byforskning.dk.

Vi håber, at publikationen kan være til inspiration for planlæggere, politikere og studerende. Vi takker særligt Realdania, som med substantielle økonomiske bidrag og faglig dialog har gjort arbejdet muligt.

Niels Albertsen

Gertrud Jørgensen

Lars Winther

LIVET I BYEN

PLANLÆGNING FOR DET GODE LIV I BYEN

Byer har, lige så længe de har eksisteret, været ramme om menneskers liv. Med den urbanisering, der har fundet sted over de sidste mange år, er livet for mange mennesker et byliv, og byernes kvalitet har stor indflydelse på livskvaliteten. En by i dag er dog ikke det samme som for 50, 100 eller 2.000 år siden. Livet har ændret sig, og det stiller også nye krav til byplanlægningen.

Gertrud Jørgensen, professor, Københavns Universitet

Byplanlæggere har gennem tiderne – med vekslende interesse – arbejdet med byen som en ramme for ”det gode liv”. Opfattelsen af, hvad det gode liv er, har naturligvis ændret sig gennem tiden, og dermed har også vilkårene og idealerne for byplanlægning skiftet. I de sidste par hundrede år har ændringerne været hurtige og store, både for dagliglivet og for byudviklingen.

Siden midten af 1800-tallet er der sket så store ændringer i teknologi og økonomi, at byudviklingen har ændret sig grundlæggende. Vi har oplevet en eksplosion i mobilitet og telekommunikation, og familiemønstre er ændret. Dette har medført store ændringer i vores hverdagsliv og den måde, vi bruger og lever i byerne på. På samme tid har selve byerne ændret sig. Siden 2. verdenskrig er danske byer vokset voldsomt. Parcelhuse og motorveje understøtter en livsform med høj mobilitet, hvor vi har langt mellem bolig, arbejde og fritidsaktiviteter, og også adgang til internettet medvirker til, at vi kan bo stadig mere spredt.

Samtidig med ændringer i byen har idealerne om det gode liv og byplanlægningen også ændret sig. Men lad os begynde med begyndelsen.

Klassiske idealer om byer og byliv

De klassiske græsk/romerske byer var opbygget efter en relativt ensartet skematik, og den klassiske byplanlægning har trukket spor i Europas byplanlægning langt op i tiden. Marcus Vitruvius Pollio er den, der i samtiden mest indgående har beskrevet denne tradition og dens grundlag. Vitruvius er bl.a. berømt for sit aksiom om, at god arkitektur må

Den første byplanskribent

Den første store klassiske byplanskribent siges at være **Marcus Vitruvius Pollio** (Vitruvius i daglig tale), der arbejdede og skrev i det første århundrede f.v.t. Vitruvius var ingeniør og ansat i hæren. Han var måske mere skribent end praktisk planlægger og opsummerede nok tidens "best practise", mere end han opfandt og udviklede nye idealer. Han skrev ti bøger *Om arkitektur*¹. Arkitektur er her en bred definition, idet flere af bøgerne handler om det, vi i dag ville kalde byplanlægning og landskabsarkitektur, mens andre er rettet mod tekniske detaljer.

besidde holdbarhed, nytte og skønhed (*firmitas, utilitas et venustas*), et aksiom som definerer arkitektur (inkl. byplanlægning og landskabsarkitektur) som en syntese af kunst på den ene side (som ikke behøver at være nyttigt og holdbart) og teknik på den anden side (som ikke behøver være smukt). Med vægten på nytteværdi og holdbarhed sætter Vitruvius også fokus på, at byplanlægning handler om at skabe gode rammer for menneskers dagligliv. Vitruvius havde på mange måder en tankegang omkring byplanlægning, der er i tråd med vores i dag. Han var fx optaget af byernes naturgrundlag for at sikre befolkningens sundhed. Før man anlægger en ny by, må man undersøge naturgrundlaget, fx ved at undersøge sundhedstilstanden hos de vilde dyr i området. Klimaforhold må undersøges grundigt, og orienteringen af det primære gadesystem (organiseret som et grid) må lægges, så de fremherskende vindretninger brydes mest muligt.

Når det gælder byplanlægning og byliv, skriver han, at byen må tilgodese dels det offentlige liv, dels de private bygninger. Men det er primært det offentlige liv og de fælles funktioner i byen, han interesserer sig for. Der må etableres offentlige byrum i form af torve og torvehaller, promenader, bade, teatre og naturligtvis templer til gudsdyrkelse. Disse offentlige rum skal ligge centralt i byen og designes omhyggeligt, med både udendørs og indendørs rum, fx torvehaller. De offentlige rum er vigtige for byens og hele samfundets sammenhængskraft. Der er der, man mødes, drøfter offentlige og private anliggender, og det er dér, beslutninger træffes.

Hele denne opfattelse af de offentlige rum i byen som særligt vigtige for bylivet og samfundet afspejles også i dag, men nogle arkitekter og planlæggere sætter også spørgsmålstegn ved, om de offentlige rum i en moderne by stadig har den samme betydning. Det vender vi tilbage til senere.

Helt fra oldtiden har de offentlige byrum været anset for essentielle for byernes sociale sammenhængskraft. Her er Forum i Rom. Til venstre er torvet (selve Forum) midt for er gaden (via sacra), og til højre ruinerne af den hal (basilica) hvor offentlige og private forretninger kunne afgøres i tørvej og kølighed. Foto: Gertrud Jørgensen

Vitruvius er en enestående kilde til tankegangen i den klassiske byplanlægning, som har overlevet og er genopstået mange gange siden. Skriftet blev genopdaget i renæssancen (som jo betyder genfødsel af det klassiske). Det var herefter, at man igen i Europa begyndte at interessere sig for byplanlægning som en måde at organisere byer og dermed det offentlige byliv – og i et vist omfang også det private. Herhjemme er planen for Christianshavn fra 1617 et eksempel på en plan, som etablerede en offentlig investering i byrum og havnefaciliteter, der dannede ramme om økonomisk udvikling og hverdagsliv i mange år fremover². Senere ”store” byplaner efter klassisk forbillede, som fx l’Enfants plan for Washington (1791), Eigtveds plan for Frederiksstaden (1749) eller Hausmanns store gennembrud af boulevarderne i Paris (1853 og frem), var mere optaget af de offent-

lige rum i byen som steder for prestige og magtudøvelse end af deres rolle som rum for borgernes hverdagsliv.

Gryende velfærdsideal

Med få undtagelser skal vi helt frem til tiden omkring år 1900, før dagliglivet i byerne for alvor kommer på byplandagsordenen igen. Ebenezer Howard satte med sin bog fra 1898, *Tomorrow – A Peaceful Path to Real Reform*³ for alvor gang i den byplanmæssige diskussion af, hvad ”den gode by” for den brede befolkning skal indeholde, og hvordan den skal struktureres. Howards sigte var både regionalt og lokalt, og hans drivkraft var en bekymring over den stigende urbanisering: På den ene side de horrible livsvilkår i de engelske industribyer og ikke mindst i London, og på den anden side affolkningen af landdistrikterne, der nok var sunde og landlige, men ikke kunne brødføde sin befolkning. Byerne er, siger han, en magnet, der tiltrækker befolkningen, men ikke giver den ordentlige levevilkår.

*Det var forhold som disse i verdens storbyer – her illustreret i København – der var drivkraften for Howards ideer om Garden Cities. Her er nok blevet ryddet op, inden fotografen var forbi.
Foto: Københavns Museum*

Ebenzer Howards svar var en land-by, en ny by i landskabet, et ”ægteskab” mellem by og land, eller en haveby, som han senere kalder det, hvor natur og samfund kan forenes. Howard ønskede gennem byplanlægning at ændre livet for de mange, der boede og arbejdede i slummen eller manglede arbejde på landet. Han ønskede en integreret by, hvor boliger, industriel og landbrugsmæssig produktion sammen skabte en ny magnet, der kunne sikre både gode levevilkår og en økonomisk basis for befolkningen. Howard var ikke uddannet ingeniør eller arkitekt, han var kontoruddannet, og det kommer til udtryk i hans lidt naive og snusfornuftige tilgang til den gode by.

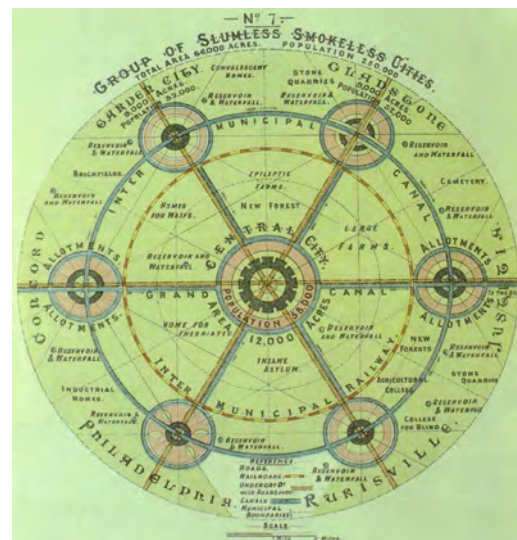
Han forestiller sig en polycentrisk regional bystruktur bestående af mindre, selvstændige provinsbyer hver på omkring 30.000 indbyggere, der rummer alle funktioner. Centralt i byen ligger de vigtigste offentlige funktioner: hospital, kunstmuseum, koncertsal og bibliotek rundt om en velpasset have. En stor park, hvor der også ligger glasoverdækkede handelsarkader, er det primære offentlige rum. Howard understreger, at ingen skal have mere end knap 600 meter til parken (en afstand, der ikke er meget forskellig fra dagens anbefalinger⁴), og at muligheden for at gå indenfor i glasarkaden skal sikre, at alle har lyst til at komme der, ”selv

i det mest tvivlsomme vejr”. Huse bygges på egen grund, og der sikres plads i kvarteret til skoler og andre fællesfunktioner. Sanitære forhold skal være af højeste standard. Vigtigt er det også, at der er rum for den enkeltes smag og behag med hensyn til arkitektur og udtryk i de enkelte huse. Industrien – støvlefabrik, syltetøjsfabrik, cykelfabrik – ligger i kanten af byen, ud mod jernbanen, og endnu længere ude ligger kolonihaverne. Selv om han ønskede alle byfunktioner til stede i havebyen, arbejdede han også med zoner, som måske er det mest typiske og gennemgående træk i modernismens byplanlægning. Howard interesserer sig for organiseringen af de almindelige daglige livsfunktioner i byen: at bo rart, at kunne købe ind nær sin bolig, at kunne rekreatere sig i grønne områder, at have adgang til transport, at have adgang til arbejde, kultur og offentlig service i nærheden.

Det interessante ved Ebenezer Howard er ikke så meget hans utopisk inspirerede ideer, men den gennemslagskraft de fik. Dette skyldes dels at Howard engagerede sig i dannelsen af *the Garden Cities Association*, som siden blev til den engelske forening af by- og landskabsplanlæggere, og den internationale pendant, som siden blev til den internationale byplan- og boligforening IFHP. I 1903 startede arbejdet med den ældste haveby, Letchworth, hvor byplanprincipperne og et koncept for billige boliger blev afprøvet. Siden blev flere new-towns efter dette forbillede bygget i England, som i mange år var et mønster på ”god planlægning”, og blev en væsentlig inspirationskilde også til de danske forstæder. Ideen om havebyen og den dermed forbundne kvartersplanlægning, hvor alle dagliglivets funktioner ligger indenfor kort afstand fra hjemme, er udsprunget i Howards tid, da syltetøjs- og skotøjsfabrikker var det, der holdt økonomien i gang, og bilen endnu ikke var det altdominerende transportmiddel, der gjorde den spredte og grænseløse by mulig.

Sir Ebenezer Howard (1850-1928), født i London som søn af en butiksejer. Kontoruddannet, arbejdede nogle år som journalist og ernærede sig i øvrigt som referent i parlamentet. Han blev interesseret i sociale spørgsmål og udgav i 1898 bogen *Tomorrow – a Peaceful Path to Real Reform*, senere gennemskrevet og genudgivet under navnet *Garden Cities of Tomorrow*. De blev stærkt inspirerende for senere byplanlægning både i England og internationalt.

” Der er brug for planlægning både på landet og i byen. Den nuværende grænse (byzone/landzone) er blot en anakronisme og en alt for grov og unuanceret planlægningslinje. I fremtiden er der behov for detaljeret og gennemtænkt planlægning i zonen mellem by og land. Poul H. Mathiesen, arkitekt, Svendborg Kommune.

Skematisk afbildning af hovedideen i Howards tankegang i regional skala: selvstændige provinsbyer i et netværk, hver i sær med tæt tilknytning til landskabet³.

Den amerikanske landskabsarkitekt **Fredrick Law Olmstead** (Howards næsten-samtidige), som har designet og anlagt en række af de "store" parker i USA, skriver (1870) at, formålet med parker i byer er, at en mand om morgenen, før han går på arbejde, kan sige til sin kone:

*"Skat, når børnene kommer fra skole, så tag brød og smør og salat med i en kurv og tag ned til kilden under kastanjetræet, hvor vi mødtes med Johnsons sidste uge. Jeg kommer, så snart jeg kan slippe væk fra kontoret [...] og så kan vi spise aftensmad ved bækken"*⁵.

Den lille beskrivelse taler til os over århundrederne om det gode liv, som byerne skal være ramme om, og om parkernes rekreative og sociale rolle.

Den moderne velfærdsby

Et par årtier efter Howard blev den moderne planlægning for alvor italesat. *Athen Charteret*⁶ – et byplanmanifest – blev udarbejdet på den internationale konference af byplanlæggere i 1933, men blev først udgivet af arkitekt og byplanlægger Le Corbusier i 1943, muligvis efter stærk redigering fra hans side. Charteret er interessant, fordi det har en stærk social intention, der i stor udstrækning ligner Howards, og det lægger kvaliteten af menneskers liv i byerne til grund for en række anbefalinger, uden at tage konkret stilling til formgivning (hvilket *arkitekten* Le Corbusier ellers gjorde i flere bøger og planer⁷). Charteret er blevet betragtet som et slags program for modernismens byplanlægning.

Le Corbusier (Charles-Édouard Jeanneret-Gris) (1887-1965) var en schweizisk født arkitekt, møbeldesigner, byplanlægger, forfatter, skulptør og kunstmaler og en af modernismens helt centrale skikkelser. Hans karriere spændte over fem årtier, hvor hans ikoniske bygninger og byplaner blev opført på flere kontinenter. I byplansammenhæng kendt for sine næsten futuristiske bydesign med højhuse, motorveje og store grønne områder ind i mellem.

Et udgangspunkt for forfatterne er, at de fleste byer i begyndelsen af 1930'erne "er selve billedet på kaos", og at de ikke opfylder deres formål, som bør være, at "tilfredsstille menneskers oprindelige biologiske og psykologiske behov". Teknologien – især på transportområdet – og nye krav til hverdagslivet har ændret krav og muligheder for byerne som ramme om det gode liv.

Forfatterne til Athen Chartret konstaterer en række problemer i de eksisterende byer, som de vil gøre noget ved: Byerne er alt for tætte, og de traditionelle bebyggelsestyper (karreer) giver ikke lys og luft. Boliger ligger ud til trafikerede veje, og de fattigste bor

*Brøndby Strand er et af de danske boligområder, hvor Athen Charterets tanker kommer til udtryk.
Foto: Gertrud Jørgensen*

i de dårligste områder (nær industri og transport, på nordskråninger uden sol, i kedelige områder), mens de rige bor landskabeligt skønt og med udsigt – og dette understøttes af myndighedernes planlægning. Byernes vækst i form af forstæder opsluger landskabet omkring byerne. De evigt voksende forstæder er uplanlagte og rodede og huser de fattigste, der bor lige ved siden af industrien. Forstæderne kvæler byerne og ødelægger deres muligheder for en ordentlig og planlagt vækst. Manglen på grønne områder får stor opmærksomhed, ganske som hos Ebenezer Howard, men ”de, der ønsker at gøre forstæderne til havebyer lever under en illusion”. Der skal andre og mere moderne midler til! Ingredienserne i den gode by er dem, vi kender fra mange by- og boligområder fra 1950’erne, 1960’erne og 1970’erne: Nye byggeteknikker skal bruges til at bygge højt, men med grønne områder ind i mellem. Friarealer skal tænkes systematisk til daglig, ugentlig og årlig brug. De skal være forskellige, veldesignede og tage udgangspunkt i den eksisterende natur.

Charteret kritiserer, ligesom Howard, beliggenheden af industri i byerne: Der er for langt mellem boliger og arbejde. Boliger og industriområder skal ligge tættere, men adskilt

” Fremtiden bliver ofte ikke som forudset, hvilket vi stadigvæk ikke har taget til os. Tror vi ikke også bare, at vi har det endegyldige svar - med den konsekvens, at vi endnu engang får planlagt noget som i fremtiden viser sig ikke at holde?

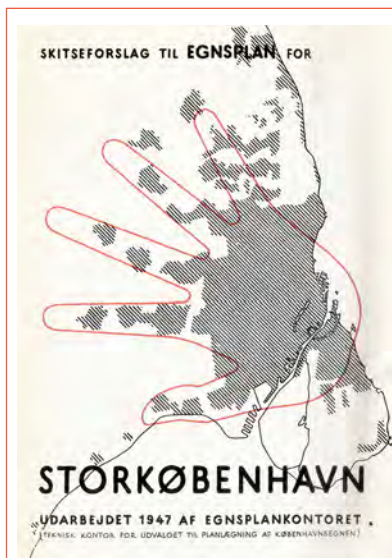
Rudi Saltofte, Planlægger Nordfyns Kommune

ved hjælp af grønne områder. Trafikstrukturerne er bygget til fortidens køretøjer – bilerne stiller nye krav. Der skal satses på en differentieret trafikstruktur, hvor trafikarter adskilles, og gennemkørende og lokal biltrafik skal løbe i forskellige systemer.

Athen Charteret er interessant, fordi det så klart formulerer den moderne byplanlægnings mål og principper og kæder dem sammen med kvalitet for menneskers liv i byen. Den modernistiske planlægning har fået enorm gennemslagskraft over hele verden og har domineret i den periode, hvor byvæksten i USA og Europa har været allerstørst.

Fingerplanen – den danske version af moderne byplanlægning

Fingerplanen for København er ”måske det mest berømte stykke dansk byplanlægning”⁸. Fingerplanen og dens ikonografiske forside er kendt verden over for sit princip om integration mellem byudvikling, transportinfrastruktur og sikring af grøn struktur i et ”fingerbysystem”. Det kunne ligne en meget formel planlægning, men planen er reelt bygget på mange detaljerede analyser. Den balancerer mellem de to veje i den mo-

Forsiden af Fingerplanen.

Fingerplanen er en plan for Københavns udvikling, der blev udarbejdet i 1947 af Egnsplankontoret (Teknisk kontor for udvalget til planlægning af Københavnsegenen) på initiativ af Dansk Byplanlaboratorium. I stedet for en byudvikling i alle retninger skulle man sørge for, at byen voksede ud i ”fingre” med S-bane i midten af hver finger og med grønne områder mellem fingrene. Den unge byplanlægger og arkitekt Peter Bredsdorff stod i spidsen for udarbejdelsen. I januar 1948 blev Skitseforslag til Egnplan for Storkøbenhavn offentliggjort. På forside var der tegnet en hånd med udstrakte fingre lagt henover København og deraf kom navnet Fingerplanen.

Den er aldrig vedtaget som en egentlig plan, omend principperne i større eller mindre omfang er indgået i de senere regionplaner for hovedstadsområdet, med landsplandirektivet Fingerplan 2007 som den plan der i størst udstrækning har ”brandet” sig på den gamle plan.

derne planlægning, som er udtrykt i hhv. Howards havebytanker og i Athen Charteret. Men hér er der tale om et stedsspecifikt projekt, altså en konkret plan på et konkret sted med specifikke historiske og topografiske forudsætninger. Den ligger nok på mange måder tættere på Howards dagliglivstænkning end på Athen Charterets mere abstrakte kvalitetsbegreber. Og den følger op på begges regionale perspektiv ved netop at inddrage hele storbyregionen i planen.

Fingerplanen gør op med satellitby-princippet, som Howard er fortaler for, og ønsker i stedet at bygge videre på det eksisterende i ”en kompakt by med gode [trafikforbindelser] mellem de forskellige dele af byen”, men delt op i ”byenheder med hertilsvarende lokale centre”. ”Mennesker trives dårligt i Nutidens uoverskuelige Massesamfund” og ”for at kunne trives i en stor By må [de] føle sig særligt knyttet til et bestemt Kvarter”. Der henvises til engelske og amerikanske erfaringer og standarder for nødvendige byfunktioner fra helt små boligenheder, til kvarterer og bydele⁹. Fingerplanen lægger stor vægt på transportmuligheder, men også på at give muligheder for, at ”flest muligt af de beskæftigede, som ønsker det, bør have mulighed for at bo nær ved arbejdsstederne”.

København har ikke mange naturlige forhindringer for, at bebyggelsen spreder sig ”amøbeagtigt”, og derfor er det nødvendigt at sikre ”sammenhængende systemer af friluftsområder med udgangspunkter midt inde i de fuldt udbyggede områder”. Denne regionale grønne struktur, der spejler byplanen, blev lanceret allerede i betænkningen Københavns Grønne områder, der udkom i 1936, og det er et af de træk, der er bevaret i den nuværende Fingerplan 2007. Men der er også behov for friluftsområder nær boligen. Børn skal have plads at røre sig på, men ”de Gamle stiller ikke store Krav. De har brug for Opholdsarealer i nærheden af deres Bolig – helst på Steder hvor de kan iagttage Livets Pulseren” - måske ikke helt tidssvarende i dag.

Planen er udgivet lige efter 2. verdenskrig, og biltrafikkens dominans var ikke for alvor slået igennem, men var på vej. ”Man har søgt at imødekomme den stadig mere differentierede Trafiks Krav ved at gennemføre en tilsvarende Differentiering af Gadeprofilen.

Nørrevoldgade set fra hjørnet af Linnegade anno 1950. Kun få biler, cykler og fodgængere. Måske er det søndag morgen. Maleri af Fuller Hansen.

Den simple kørebane uden Opdeling af nogen Art har efterhånden udviklet sig et til et kompliceret Tværprofil med op mod en halv Snes adskilte Trafikbaner. Det sidste Led i denne Udvikling er særlige 'Motorveje' reserveret for Biltrafik...". Her er Fingerplanen en smule bagud for fx le Corbusier, (som allerede i 1925 foreskriver en deling i godtransportgader (underjordiske), et gadeplan med bløde trafikanter samt mortorveje med separate envejsspor), de tyske motorveje som allerede fungerede, og tidligere planer for motorvejsudbygning i Danmark (som de dog også henviser til).

Senere regionplaner har fastholdt det integrerede perspektiv på byvækst, transport og grøn struktur. Op gennem 1960'erne og 1970'erne med stort fokus på byvækst, og senere med særligt fokus på miljøperspektivet i at koble byudvikling med banetrafik. De nyere planer havde ikke det samme fokus på dagliglivets kvalitet, som den gamle Fingerplan. Til gengæld var den gamle Fingerplan ikke miljø- og CO₂bevidst i vores forstand.

Planen for Køge Bugt, som blev vedtaget og bygget op gennem 1960'erne og 1970'erne, udtrykker Fingerplanens og den moderne planlægnings idé: Ophængt mellem bane

Køge Bugt-fingeren er et af de mest typiske stykker dansk moderne planlægning. Som den blev planlagt i 1962, ses planen i dag fra luften.
Foto: Gertrud Jørgensen.

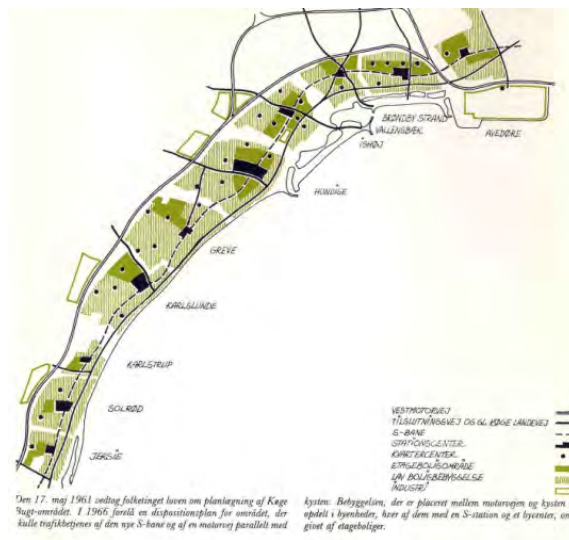

Illustration: Dispositionsplan for Køge Bugt-området: vedtaget af Planlægningsudvalget for Køge Bugt-området november 1966.

og motorvej ligger en række bydele omkring hver sin station. Industriområder ligger for sig selv, men stadig tæt på boligområderne. Trafikken er differentieret, og der er aldrig langt til et grønt område.

Retur til den klassiske by – eller?

Kritikken af den modernistiske planlægning har været hård. En af de tidligste kritikere var amerikanske Jane Jacobs, som allerede i 1961 gjorde opmærksom på, at den moderne by ikke i praksis giver grobund for et godt byliv i det offentlige rum¹⁰. Der er simpelthen for få mennesker og for meget plads, for meget og for kedeligt grønt areal, for mange meter vej uden fortov og for få byfunktioner til, at de nye forstæder kan blive levende byer, der understøtter det offentlige byliv. Flere nyere kritikere lægger

Jane Jacobs (1916-2006). Amerikansk forfatter og arkitektur- og byplanlægningskritiker.

Jane Jacobs mest kendte værk er bogen *The Death and Life of Great American Cities* fra 1961, som stærkt kritiserer den moderne byplanlægning og i stedet taler for kvalitetene i en tæt by med karrebebyggelse og blanding af boliger, erhverv og butikker.

Jakriborg i Sverige ligner en "gammel by", måske med forbillede i byerne rundt om Østersøen, men den er ganske ny. Foto: Michael Varming

også stor vægt på betydningen af offentlige byrum for at sikre byens og samfundets sammenhængskraft^{11 12}. En af de hjemlige fortalere for betydningen af gode offentlige rum er arkitekt Jan Gehl, som gennem en menneskealder har arbejdet for at skabe bedre byer ved at genskabe gode byrum i de eksisterende tætte byer; først og fremmest med fokus på design og brug af offentlige byrum, så de inviterer til ophold¹³.

Jan Gehl (født 1936) er dansk arkitekt og byplanlægger. I 1971 udkom hans bog *Livet mellem husene*, som satte fokus på uderum i byerne. I sin praksis har Gehl især haft fokus på analyse og forbedring af byrum ud fra en menneskelig skala. Han har spillet en væsentlig rolle for udvikling af attraktive byrum over hele verden.

Den strikte zonerings – opdeling af byen i forskellige funktioner – blev mindre relevant op gennem 1980'erne og 1990'erne, efterhånden som erhverv blev mere kontor og mindre forurenende industri. Blandede byområder med relativt høje bebyggelsestætheder blev igen acceptable. Nogle planlæggere har drevet det videre og ønsker direkte at kopiere ”den klassiske by”. Det gælder fx den amerikanske new urbanism-bevægelse¹⁴ eller alliancen mellem arkitekt Leon Krier og Prince Charles i England, der blev virkeliggjort

i Poundbury – en parafrase over en engelsk lilleby¹⁵. Det skånske Jakriborg er bygget uden noget reelt historisk forbillede, men blot ud fra en forestilling om noget ”gammelt”¹⁶, og Høje Taastrup stationsby ligger som en amputeret klassisk struktur mellem motorveje, indkøbscentre og moderne boligblokke.

Den grænseløse by – hvor vi bor: mere eller mindre selvstændige byelementer uden et klar hierarki, og hvor grænsen mellem by og land ikke er klar på det regionale niveau. Foto: Gertrud Jørgensen

Projekterne lykkes sjældent rigtigt godt, for vi er jo ikke klassiske mennesker mere. Livsstile ændres, og det gør bylivet også. Teknologi og livsstile har ændret vores muligheder og adfærd og driver byudviklingen og vores brug af byerne i nye retninger. Det betyder, at ny-klassiske byområder typisk ligger som afgrænsede øer midt i et hav af helt almindeligt forstadsbyggeri – som en del af den grænseløse by. På det ”klassiske”

Jakriborgs hjemmeside står fx: ”Med Øresundsbroen ligger København og kontinentet blot 40 minutter væk”.

Én af de byplanlæggere, der har stillet spørgsmålstegn ved ønskerne om at vende tilbage til den klassiske bys kvaliteter, er den tyske forfatter Thomas Sieverts. I sin bog *Zwischenstadt – zwischen Ort und Welt* (Engelsk uddrag *Where we live now*¹⁷) beskriver han dels myten om den gode klassiske by, dels den nutidige, grænseløse by, hvor de fleste af os bor. Myten om byen, som de klassisk indstillede planlæggere dyrker, omfatter ifølge Sieverts bestemte hovedprincipper: At der er travle gader og pladser, at der er et centrum, hvor alle vigtige funktioner findes, at høje tætheder og blandede funktioner er et gode, og at by og land er forskellige og adskilte. Virkeligheden, skriver Sieverts, ser anderledes ud. De traditionelle bymidter udgør i dag kun en lille del af storbyen. Størstedelen af byerne består af steder, som ikke relaterer sig til centrum på en klar måde, hvor der ikke er klare grænser mellem land og by, som ikke har en ret høj befolkningstæthed, hvor byfunktionerne ikke er integrerede, hvor biltrafikken er omfattende, og som ofte mangler orden og identitet.

Hans beskrivelse af den grænseløse by ligner i stor udstrækning den, som Athen Charteret i 1930’erne gav af forståerne. Men hvor svaret på det tidspunkt var: Vi må skabe orden i kaos, tenderer Thomas Sieverts til, at vi bør acceptere den kaotiske by, som den er, fordi den giver nogle levevilkår og kvaliteter, som efterspørges. Vi har måske ikke behov for ”levende byliv og offentlige rum”, når det er mere behageligt at mødes med venner hjemme i boligen eller deltage i det offentlige liv via kommunikationsteknologi? En af Sieverts’ interessante pointer er, at forestillingen om den klassiske by og dens kvaliteter som ramme om det gode byliv forvrænger og ødelægger vores evne til faktisk at ”se” og forstå den grænseløse bys kvaliteter og negative sider i et klart lys, og dermed også gør planlæggerne mindre dygtige til at løse de (mange) problemer, der findes i denne form for by.

Thomas Sieverts (født 1934-) tysk arkitekt og byplanlægger. I 1997 udgav han bogen *Zwischenstadt*, hvor han sætter spørgsmålstegn ved den klassiske forståelse af byen, som en tæt og sammenhængende enhed. Nutidens byer er i højere grad fragmenteret, hvor afgrænsningen mellem by og land ikke er så entydig som tidligere. Det er derfor vigtigt også at rette fokus på det ”imellem”.

” I den grænseløse by bør kravet til de særlige planlægningsmæssige begrundelser være lige så stærke som i kystnærhedszonen. Lokalisering af nye funktioner i by og på land bør kunne argumenteres ud fra funktionelle begrundelser og særlige samfunds-synergieffekter.

Poul H. Mathiesen, arkitekt, Svendborg Kommune

” Grænsen mellem by og land er i dag mere af visuel karakter end af mental. Grænsen er en konsekvens af tidligere tids planlægning, et levn vi i dag skal og bør sætte stor pris på. Men om denne grænse skal fastholdes med udgangspunkt i den traditionelle planlægning, er dog mere usikkert. Et hensyn til by og land bør nok tage udgangspunkt i samfundets mobilitet og de muligheder, vi i dag har, frem for fortidens beskyttelses- vs. benyttelses-agenda. Af samfundøkonomiske årsager giver det dog god mening at fastholde grænsen, idet mange services ikke er rentable, når funktionerne spredes udover landet.

Rudi Saltofte, planlægger, Nordfyns Kommune

Byliv og kvalitet i den grænseløse by

I Center for Strategisk Byforskning har byen som ramme for det levede liv været undersøgt i en række projekter, der har været udgivet tidligere. Nogle af hovedresultater er, at den grænseløse by vokser sig stadig større. Det er områderne nær de store byer (de såkaldt peri-urbane områder), der ventes at få den kraftigste befolkningsvækst over de næste 30 år¹⁸. Byens præg på disse landområder kan ses ved, at indbyggerne her har en højere indkomst og uddannelse og arbejder mere i byerhverv, end de gør i andre landområder¹⁹. De, der flytter ud, er stadig bundet til storbyen som det sted, man finder sit arbejde²⁰, men nogle finder efterhånden mulighed for lokal beskæftigelse, måske gennem egen virksomhed²¹. Tilgængelighed til arbejdspladser – altså hvor mange arbejdspladser, man kan nå inden for en bestemt tid – er ikke nødvendigvis størst i bycentrum, men snarere i forstæderne, nær motorvejen²².

I skrivende stund er landsplandirektivet *Fingerplan 2007* det plandokument, der styrer væksten i Københavnsregionen²³.

Planen er inspireret af den gamle Fingerplan og dækker hovedstadsområdet fra Gilleleje til Stevn og fra Dragør til Lejre. Den skal, ligesom den gamle Fingerplan, sikre, at byudvikling er knyttet til den kollektive trafikinfrastruktur, og at den grønne struktur i Hovedstadsområdet bevares. Man kan spørge, om en sådan plan kan fungere som ramme for storbyudvikling, hvis den grænseløse storbyregion er større og mere kompleks, end Fingerplanen er udtryk for. En modelbaseret evaluering pegede på, at Fingerplanen faktisk har en effekt, særligt på beskyttelse af naturværdier og landbrugsjord i Hovedstadsområdet²⁴. Men den kan ikke stå alene, og nye måder at tænke storby og planlægning er nødvendige ved siden af.

En planlægningstilgang, som kunne være særlig velegnet til at arbejde med problemer og muligheder i den grænseløse by, er landskabsurbanisme: Her ses landskabet som det bærende og integrerende element i byen. Enhver plan tager nøje udgangspunkt i stedsanalyser, og en plan har ikke et bestemt slutprodukt, men fastlægger rumlige strategier og processer, og hvor det endelig slutprodukt kan ændre sig over tid^{25 26 27}. Mens Køge Bugt Planen var nøje fastlagt fra starten til et færdigt ”produkt”, er fx planen for Københavns

Nordhavn mere åben, med overordnede strukturer fastlagt, men også med rum for tilpasninger undervejs i udviklingsprocessen²⁸.

Planlægningen af den grænseløse by rummer en række nye udfordringer: At finde balancen mellem regulering (fx for at sikre grøn struktur i regionen), kvalificering (altså bringe byen en højere kvalitet samtidig med, at man respekterer dens karakteristika) og proces (for at sikre udvikling og implementering); At kombinere planlægning i den regionale skala med den lokale, stedsspecifikke udvikling; Og at udvikle en fordomsfri forståelse af den grænseløse by, for at kunne løse dens problemer og udvikle dens kvaliteter som ramme om det gode liv i dag.

Noter og referencer

- ¹ Vitruvius, M.: De Architectura. Engelsk oversættelse findes fx på <http://www.bostonleadershipbuilders.com/vitruvius/>.
- ² Jørgensen, G. (2004) Christianshavn: fremsynet planlægning år 1617. Byplan 2004, Vol. 56 (04) s. 204-211.
- ³ Howard, E (1898): To-morrow: A Peaceful Path to Real Reform. London: Swan Sonnenschein & Co. Senere gen-udgivet under det mere kendte navn: Garden Cities of To-Morrow. Se også versionen udgivet i 2003 på Routledge med kommentarer af Peter Hall, Dennis Hardy og Colin Ward.
- ⁴ Hansen, K. B. og Nielsen, T. S. (2005) Natur og grønne områder forebygger stress. Skov & Landskab, Københavns Universitet. Prinfo – Handelstrykkeriet Aalborg.
- ⁵ Olmstead, F. L. (1870): Public Parks and the enlargement of Towns. American Social Science Association.
- ⁶ Le Corbusier (1943) The Charter of Athens. Oversat til engelsk Eardley, A. (1973) Grossman Publishers, New York
- ⁷ Se fx. La Ville Radieuse (1925) og The City of Tomorrow and its Planning (1929)
- ⁸ Forord til 'Skitseforslag til Egnspan for Storkøbenhavn, udarbejdet 1947 af Egnspankontoret'. I daglig tale kaldet Fingerplanen. Genudgivet i 1993 af Dansk Byplanlaboratorium.
- ⁹ Fx nævnes som inspiration Mumford, L. (1938) The Culture of Cities. Harcourt, Brace and company
- ¹⁰ Jacobs, J. (1961) The Death and Life of Great American Cities. New York, Modern Library.
- ¹¹ Hajer, M., Reijndorp, A. (2002) In Search of New Public Domain. Rotterdam: NAI Publishers.
- ¹² Madanipour, A. (1999) Why Are the Design and Development of Public Spaces Significant for Cities? Environment and Planning B Planning and Design 1999 Volume 26 pp. 879-891

- ¹³ Gehl, Jan (2010) *Byer for mennesker*, København, Bogværket.
- ¹⁴ Congress of the new Urbanism (1996) *Charter of the New Urbanism*.
- ¹⁵ Se fx http://www.duchyofcornwall.org/designanddevelopment_poundbury.htm (Maj 2013).
- ¹⁶ Hjemmeside for Jakriborg <http://www.jakri.se/> (Maj 2013)
- ¹⁷ Sieverts, T. (1997) *Where we live now*. In Stadler (ed.) (2009) *Where we live now: an annotated reader*, pp. 21-56
- ¹⁸ Se fx Fertner, C. og Nielsen, T.S. (2011) *Scenarier for Byvækst i Europa*. Skov & Landskab Videnblad 8.2-2. Oktober 2011
- ¹⁹ Madsen, M.F., Kristensen S.B.P., Fertner, C., Busck A.G., Jørgensen, G. (2010) *Urbanisation of rural areas: A case study from Jutland, Denmark*. *Geografisk Tidsskrift/Danish Journal of Geography*. 2010;110(1): pp. 47-63
- ²⁰ Se fx Steensgaard, P (2010) *Grænserne Falder*. *Byplannyt 2-2010*, s. 10.
- ²¹ Herslund L. (2010) *Enmandsvirksomheder på landet*. *Byplannyt 2-2010*, s. 12.
- ²² Clemmensen, T.J. (2008) *Vejnettet og det urban-rurale landskab*. Aarhus: Arkitektskolen Aarhus, 2008. 120 s. Ph.d. afhandling
- ²³ http://www.naturstyrelsen.dk/Planlaegning/Planlaegning_i_byer/Hovedstadsomraadet/FINGERPLAN_2013/Fingerplan_2007/ (Maj 2013)
- ²⁴ Fertner, C, Jørgensen, G og Nielsen T.S. (2011) *Byudvikling i Hovedstaden indtil 2040. Scenarier og modellering med og uden Fingerplanen*. Skov & Landskab Videnblad 3.0-15.
- ²⁵ Waldheim, C. (2006) *Landscape as Urbanism*. In Waldheim, C. (ed.) (2006) *The Landscape Urbanism Reader*. Princeton: Princeton Univ. Press, pp. 37-53.
- ²⁶ Corner, J. (2006) *Terra Fluxus*. In Waldheim, C. (ed.) *The Landscape Urbanism Reader*. Princeton: Princeton Univ. Press, p. 21 – 33.
- ²⁷ Marot, S. (1999) *The Reclaiming of Sites*. In Corner, J. (ed.) (1999) *Recovering Landscape: Essays in Contemporary Landscape Architecture*. Princeton Architectural Press, pp. 45-57.
- ²⁸ *Bæredygtig by model København Nordhavnen Urban Strategy 2009*.

KVALIFICERINGEN AF DEN GRÆNSELØSE BY

Arkitekter og byplanlæggere arbejder hele tiden med at forbedre kvaliteten af vores omgivelser ved at justere, opgradere og udskifte dele af byerne. Et vigtigt spørgsmål er, hvad fremkomsten af den grænseløse by betyder for dette arbejde: Hvilke typer af steder og sammenhænge er særligt vigtige at arbejde med, og hvordan skal vi gå til dette arbejde?

**Tom Nielsen, lektor og
Thomas Juel Clemmensen, lektor, Arkitektskolen Aarhus**

Arbejdet med den grænseløse by bør efter vores mening tage udgangspunkt i ideen om, at dens steder og sammenhænge kan kvalificeres. At kvalificere er noget helt andet end at forkaste eller bevare uændret. Kvalificeringsprocessen er grundlæggende pragmatisk og vil ofte satse på så stor som mulig kontinuitet i forhold til det eksisterende, men uden at være båret af en særlig præmis om bevaring. Gennem mange år er store dele af vores omgivelser faldet under radaren, fordi vi har haft blikket rettet mod den 'rigtige' by. Det har betydet, at mange af de steder, der er opstået med udviklingen af den grænseløse by, ikke er blevet betragtet som en del af byen, og nogle gange endda som en modsætning til byen. Det gælder f.eks. separerede boligområder, enklaver for shopping og underholdning, industriområder, overskudslandskaber og infrastrukturelle landskaber. Det har også betydet, at mange arkitekter og byplanlæggere har haft den ide, at disse steder, hvis man fik chancen, skulle ændres fuldstændigt og gerne til noget, der meget mere tydeligt lignede en by i mere eller mindre traditionel forstand.¹ Det handler med andre ord om æstetik, men oftest kun i forståelsen af noget overfladisk og rent billedligt, som kan måles ud fra en eller anden abstrakt forståelse af skønhed. Sådant en forståelse har ofte været ret langt væk fra de skønhedsideal, og det har drevet meget af udviklingen. Men hvis vi går tilbage til grækernes oprindelige brug af begrebet *aesthesis*, handler det om alt det, vi sanser. Det beskriver den sansemæssige totaloplevelse og herunder i høj grad også, hvordan forskellige steder kan tilegnes og bruges.

Hvis vi giver slip på de idealistiske billeder af byen og i stedet begynder at sansere vores omgivelser uden at tænke på, om de er smukke eller grimme, eller om de er 'rigtig'

by, så vil vi have skabt et nyt grundlag for arbejdet med at forbedre kvaliteten af vores omgivelser. I stedet for idealiserede *billeder* af byen og landskabet kunne mere åbne og abstrakte *værdier* guide en fremtidig kvalificering af den grænseløse by. Vi kunne tage udgangspunkt i, om et særligt design eller et sted i byen skaber f.eks. ejerskab, samliv, mangfoldighed, porøsitet eller sammenhæng. Nedenfor ses tre eksempler på et sådan forberedende arbejde med indkredsning af æstetiske kvaliteter og potentielle arkitektoniske virkemidler.

Omfattende og langsigtede byudviklingsplaner er ofte forbundet med stor uvished. Til venstre ses et tidligere havneområde, hvor der er planlagt en ny bydel. Området ligger øde og ubenyttet hen. Til højre ses et andet 'midlertidigt tiloversblevet' rum, som den lokale subkultur gradvist har tilegnet sig. Der er blevet malet, lavet steder at sidde og bestige den ikke længere benyttede betonstruktur. Ved at satse på at udvikle og ændre noget gradvist frem for at implementere et komplet design eller en sammenfattende plan, ville det blive nemmere at lade nogle steder være åbne for uventede og midlertidige anvendelsesformer.

Mens vi venter. Foto: Thomas Juel Clemmensen

Byen og det urbane sættes ofte i modsætning til landskabet og naturen, selv om mange søger at kombinere kvaliteter fra begge 'verdener'. Til venstre ses en ny parcelhusudstyknings, hvor den nærliggende skov skal forestille at give udstykningen kvalitet, men skoven får ikke mulighed for at påvirke udstykningens udformning. De holdes som adskilte verdener. Billedet til højre viser by og skov, der overordnet smelter fuldstændig sammen. Kommer man tæt på, er der utallige 'kanter', der skaber en porøs grænseflade

Tæt på 'naturen'. Foto: Tom Nielsen (tv) og Thomas Juel Clemmensen (th)

med udveksling mellem de to systemer. Set fra et æstetisk synspunkt er disse fraktallig-nende kanter ofte mere interessante end den skarpe grænsesituation baseret på en klar adskillelse mellem 'by' og 'land', der kun udgør én form for møde.

Ensartede boligområder gør det ofte vanskeligt at opnå interessant samliv og mangfoldighed. På billedet til venstre ses et nyt boligområde med en ensartet bebyggelse målrettet et særligt segment af befolkningen. På billedet til højre ses et bymiljø, hvor de forskellige bebyggelsestyper bidrager positivt til hinanden. Den obligatoriske græsplæne mellem de moderne boligblokke giver området et større fælles rekreativt område, og den

Hjemme blandt fremmede. Foto: Tom Nielsen (tv) og Thomas Juel Clemmensen (th)

fem-etagers karrebebyggelse giver blokken et bedre mikroklima (fordi den bryder vinden) og en mere intim atmosfære med flere mennesker fra forskellige befolkningssegmenter.

Noter og referencer

- ¹ Denne tilgang har været kendetegnede for store dele af den arkitektur og byplanlægning, der efter 1970 baserede sig på en tilbagevenden til byformer fra tiden for den modernistiske arkitektur. Se f.eks. beskrivelsen af 'Identifikationsparadigmet' i bogen Gode intentioner og uregerlige byer, Tom Nielsen, Arkitekt skolens Forlag 2008.

LANDSKABSBYENS ÆSTETIK

Et filmisk sprog for forstadens omgivelseskarakter

Ph.d.-projektet Landskabsbyens æstetik er en eksperimentel undersøgelse af filmmediet til byudforskning: Hvordan kan filmmediet anvendes som redskab til at indfange den åbne bys særlige omgivelseskarakter? Grundlæggende er projektet et forsøg på at aflæse forstæderne som landskabsomgivelser frem for som bygningsarkitektur. Hvordan kan filmmediet illustrere og begrebsliggøre eksisterende sansemæssige kvaliteter knyttet til lyd, bevægelse og tid i forstadens åbne rum?

Mads Farsø, ph.d.-studerende, Københavns Universitet

Ph.d.-projektet *Landskabsbyens æstetik* tager afsæt i en påstand om, at forstaden har særlige kvaliteter og et liv, som vi – borgere, byudviklere eller forskere – pt. ikke har et repræsentativt og anerkende sprog for, da forstaden er relativt ny. Samtidig er forstaden i øjeblikket genstand for diskussion og forandring. Med henblik på at udvikle forstaden til noget mere tidssvarende skyller værdiidealer fra andre steder, tider og politikområder –

Filmstill fra ph.d.-projektet *Landskabsbyens æstetik*. Illustration: Mads Farsø

som det at skabe en mere tæt by, en mere levende by eller en mere klimatilpassede by – ind over forstaden. Men måske mister vi noget værdifuldt ved denne anderledes by, hvis vi ikke har et mere åbent blik for de omgivelser, der konstituerer den? Det bliver særligt udtalt, når forstaden udsættes for krav om forandring, bl.a. i arkitektkonkurrencer. Faren er, at vi kan gå fejl af og ikke se det særlige, der udgør forstadens mere åbne byform.

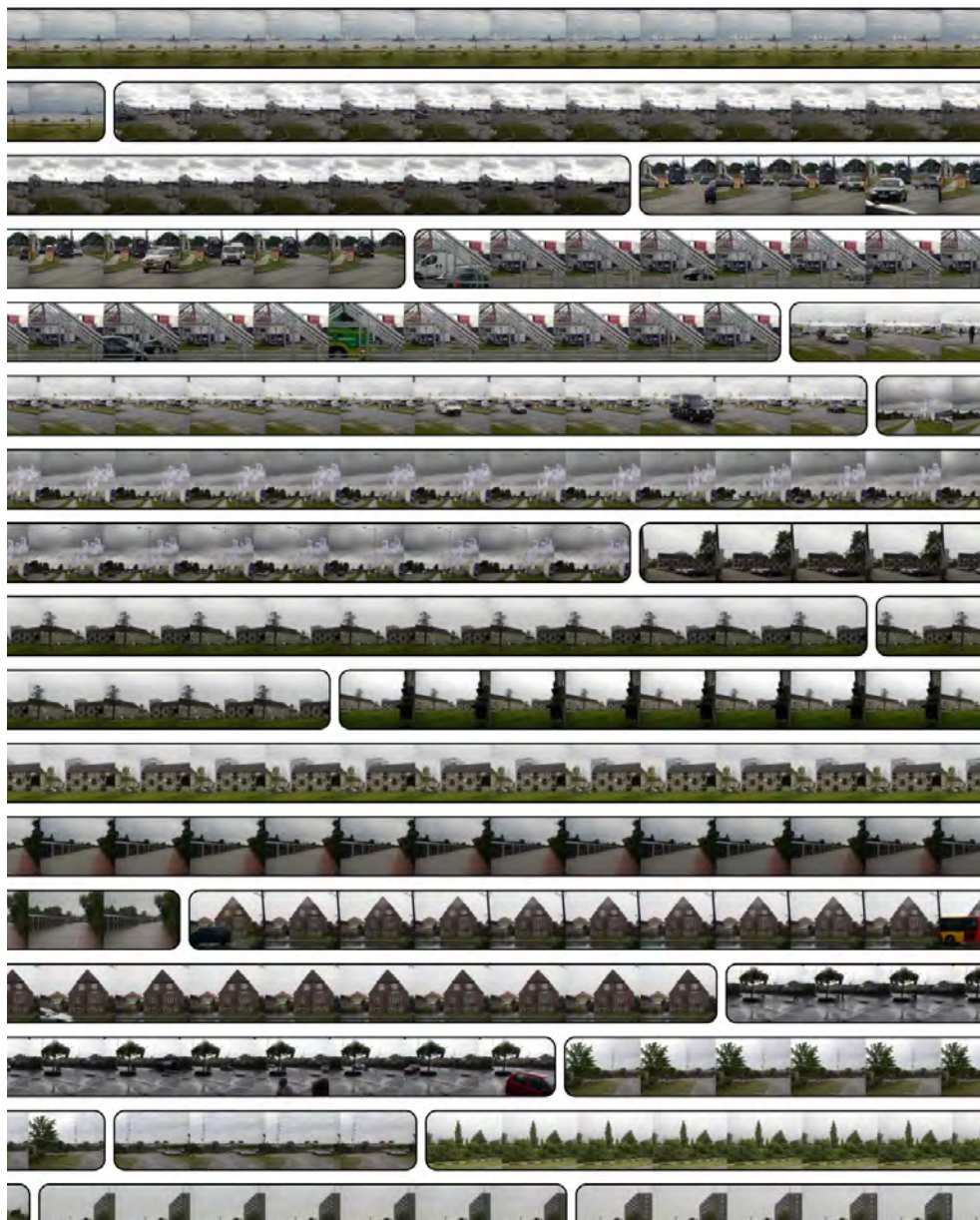
Filmmediet formodes at kunne hjælpe med at forskyde forstadsperspektivet fra bebyggelse til landskab, fra rum til omgivelse og fra typologi til tid. Et filmiske perspektiv forventes at kunne kvalificere en landskabsorienteret repræsentation af forstadens tidsrumlige arkitektur. Projektet er et oplæg til en alternativ arkitektonisk praksis, hvor der tages mere højde for det kropslige og den værdi, som subjektet tillægger en omgivelse ved et ophold over tid eller bevægelse i omgivelsen.

Der spørges mere præcist til, hvordan forskellige filmiske perspektiver kan mime og operationalisere subjektive erfaringer med det formål at beskrive forstadens særlige karakter og kvaliteter.

Nye begreber i by- og landskabsforskningen

Projektet udfolder en række nye begreber. *Landskabsbyen* anvendes som begreb for at frisætte byen sprogligt og i dens arkitektoniske repræsentation, fra en 'central-by' diskurs, og fra det som vi tidligere beskrev som forstad. Det er ideen om denne forstadsby som blot værende noget *under-bymæssigt*. Fokus bør flyttes fra en uheldig diskussion af noget semi-urbant til det faktisk forekommende. Det er et forsøg på at formulere et nyt begreb for landskabet, hvor subjektets sanselige oplevelse af landskabsarkitekturen betones som en omgivelse oplevet over tid.

Omgivelse præsenteres som et nyt begreb for det rumliges arkitektur, inspireret af den danske omgivelsesteoretiker Ulrik Schmidts afhandling om *Det ambiente* fra 2010. Det danske begreb *rum* er gerne relateret til en klassisk arkitektonisk forståelse af rum, hvor rummet gerne ses indrammet af bygningsvolumer. Derfor erstatter projektet dette gerne (men ikke altid) geometrisk afgrænsede begreb rum med det mere åbne og mindre afgrænsede begreb omgivelse. Det skal åbne for en større udforskning af og opmærksomhed omkring subjektets sansninger af omgivelser: Hvordan subjektets sansninger bidra-

Filmsekvenser af landskabsbyen. Illustration: Mads Farsø

ger til at forme indtrykket af subjektets omgivelse, og hvordan disse bidrager til at generere omgivelsernes værdi for subjektet.

Ambiens er projektets begreb for karakteren af dette omgivende i tid og rum – omgivelserkarakteren. *Ambiens* er de særlige oplevelsesmæssige egenskaber ved en omgivelse forstået som en subjektivt erfaret 'arkitektur' i den videste forstand. Inspireret af filmiske undersøgelser, gjort ved landskabsarkitektafdelingen på universitet ETH i Zürich, undersøges filmmediet som en kvalitativ repræsentationsform for den subjektive sansning. *Landskabsbyens æstetik* er overskriften for denne filmiske beskrivelse af de sanselige æstetiske kvaliteter ved forstadens landskab oplevet i tid, lyd og bevægelse.

Som et resultat præsenterer projektet tre mediemetodiske perspektiver: *et tidsperspektiv*, *et bevægelsesperspektiv* og *et dobbeltperspektiv*. Hvert mediemetodiske perspektiv betoner filmens evne til at repræsentere særlige dele af omgivelseroplevelse som sansninger gjort a) i et tidsrum, b) som et forløb og c) gennem kroppens tilstedeværelse. Som et andet resultat begrebsliggøres landskabsbyens omgivelser som noget formmæssigt ustabil, repeterende, transparent, gradueret og figurløst. *Ustabile øjeblikke*, *gentagne sekvenser*, *dramatisk mikroskopi*, *diffus kiming* og en *genstandsløs essens* er projektets begreber for en række særlige egenskaber, der kendetegner landskabsbyens *ambiens*. Projektet peger overordnet på potentialer i det filmiske blik som et alment tilgængeligt redskab til at erkende og beskrive forstadens eksisterende omgivelser som en landskabsby værd(i)sat gennem et subjekt.

Noter og referencer

Mads Farsø (forthcoming): *Landskabsbyens Æstetik*. En undersøgelse af filmmediet som redskab til belysning af forstadens omgivelserkarakter. Ph.d.-afhandling ved Center for Strategisk Byforskning, Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Københavns Universitet.

GRØNNE OMRÅDERS KVALITET I DEN TÆTTE BY

I den tætte by er der ofte ikke mange grønne områder, og derfor er deres funktionalitet meget vigtig. En undersøgelse af fire tætte boligområder viser dog, at de grønne områder kendetegnes af en begrænset diversitet, både i forhold til aktiviteter og vegetation. Anderledes ser det ud i folks egne dyrkningshaver.

Marianne Rosenbak, ph.d.-studerende, Københavns Universitet

Tætte byer skaber bæredygtig byudvikling, idet der er mindre behov for transport, de er lettere at servicere, og arealerne udnyttes mere effektivt. Andelen af bebyggelse er høj og udearealerne bruges intensivt. De grønne områder er under pres, og det stiller særlige krav til deres funktionalitet. Derfor er det ikke kun et spørgsmål om arealernes størrelse. Deres kapacitet til at skabe et attraktivt og bæredygtigt bymiljø spiller i høj grad også ind.

Store åbne plæner kendetegner mange af boligområderne. Foto: Marianne Rosenbak

Grønne områder bidrager til bedre byer

Gennem mit ph.d.-studie har jeg undersøgt og beskrevet, hvad funktionaliteten af urbane grønne områder består af – med udgangspunkt i de ydelser det grønne tilføjer byerne i forhold til rekreation, miljø og biodiversitet. Desuden undersøger jeg funktionaliteten af den grønne struktur i fire tætte boligområder i Horsens, Vejle og Kolding. Funktionaliteten af byens grønne områder består af flere delelementer. Ud over den centrale funktion som rekreativt areal har det grønne også stor betydning i forhold til at give byen et behageligt klima. De grønne områder er også levested for dyr og planter. Denne rolle bliver mere og mere vigtig i takt med, at arealanvendelsen i det åbne land ændres, og byerne vokser.

Vegetation er af stor betydning

De grønne områders funktionalitet påvirkes af forskellige fysiske forhold, og især vegetationstype og mængden af vegetation spiller en afgørende rolle for, hvad områderne bidrager med.

Mængden af vegetation har stor indflydelse på, hvordan områderne opleves, men det har også stor betydning for, i hvor høj grad området påvirker det lokale klima. Mens materialer som sten og asfalt oplagrer solens varme, virker vegetation kølende. Det skyldes fordampning og transpiration fra løvet, der også øger luftfugtigheden. Træer bidrager desuden til lavere temperaturer ved hjælp af sin skygge. Vegetationens løv kan også binde støv fra luften.

Det er også vigtigt at sørge for diversitet i plantevalget. Variation skaber ud over forskellige rekreative oplevelser også forskellige habitater for dyrene. Diversitet kan også medvirke til en større modstandsdygtighed over for ændringer i omgivelserne.

Træer er en særlig udfordring

Især træer tilfører meget positivt til bymiljøet. Ud over at give skygge, skaber de læ og rum, tilføjer identitet og giver en mere menneskelig skala mellem de ofte høje bygninger. De kan skærme for støj og den omgivende by, og de kan give oplevelsen af at være i et grønt rum. Samtidig er træerne et yndet levested for især insekter og fugle.

Store træer er ofte meget værdsatte. Der kan dog også opstå problemer, og især i boligområder kan skygge, pollen og frøfald opfattes som gener. Derfor er det væsentligt at

overveje placering, vækstforhold og artsvalg, når kommende trægenerationer planlægges, så valget passer til de lokale forhold, og generne bliver minimale.

Multifunktionelle arealer er et plus

Det kan være gavnligt at tænke på at gøre de grønne områder mere multifunktionelle, når de planlægges. Det kan være ved at tænke klima og biodiversitet ind i den rekreative planlægning eller kombinere forskellige rekreative funktioner. Det skal selvfølgelig ikke skabe unødige konflikter. Det er ofte let at finde områder præget af monokulturer og plæner, der kun sjældent bruges aktivt i de tætte boligområder, og det er nogle af de steder, hvor der er store potentialer for at øge funktionaliteten og skabe smukke og funktionelle friarealer i den tætte by.

Pilestredet Park i Oslo er et godt eksempel på, hvordan det er muligt at arbejde med mange lag af vegetation – også i den tætte by. Foto: Marianne Rosenbak

Hvor beboerne selv har mulighed for at bestemme, er diversiteten høj, blomsterne mange, og der er mange små opholdspladser. Foto: Marianne Rosenbak

Foreløbige resultater

De grønne områder i tætte boligområder adskiller sig ofte ved at være større sammenhængende arealer, og mulighederne er mange. Alligevel er manglen på diversitet iøjnefaldende i mine casestudier – både i forhold til vegetationstyper og artsvalg. Områderne præges af åbne, klippede plæner og monokulturer af buske, og i flere tilfælde er områderne meget ensartede og derfor svære at orientere sig i. I to af områderne er der dyrkningshaver tilknyttet, som beboerne kan leje. Her ses en helt anden diversitet – et flor af blomster og frodighed og mange små oaser til ophold. Denne forskel er tankevækkende.

Noter og referencer

Rosenbak, M. & Jørgensen, G. (2009) Den grønne by - udfordringer og muligheder. Arbejdsrapport Skov & Landskab nr. 89-2009. Frederiksberg: Skov & Landskab, Københavns Universitet.

Rosenbak, M., (Ikke publiceret) Green Space Functionality in the Compact City – Possibilities and Barriers in a Danish Context. Sektion for Landskabsarkitektur og Planlægning, Københavns Universitet. Ph.d.-projekt. Forventes afsluttet og publiceret i løbet af 2013

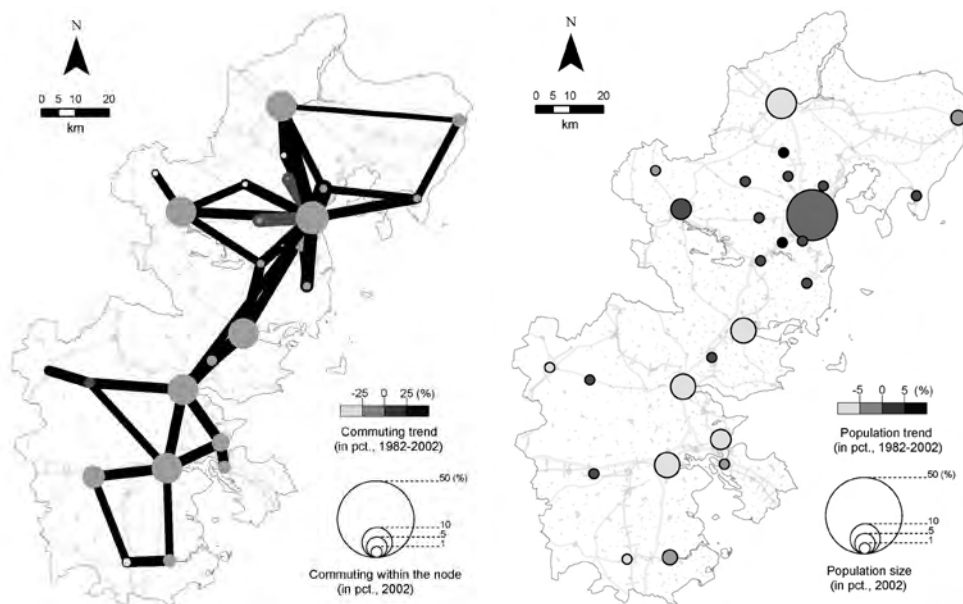
Tratalos, J., Fuller, R.A., Warren, P.H., Davies, R.G. & Gaston, K.J. (2007) Urban form, biodiversity potential and ecosystem services. *Landscape and Urban Planning* 83, 308-317.

DET ØSTJYSKE BYBÅND

Byudviklingen er i mange år gået i retning mod dannelse af store byregioner. Fordi byregionerne sker ved 'sammensmeltning' af flere eksisterende byer, bliver byregionerne ofte polycentriske – afhængigt af det historiske bymønster i regionen, og hvor stor vækst der er i området.

Julien Grunfelder, trafikplanlægger, Trafikstyrelsen og Thomas A. Sick Nielsen, seniorforsker, Danmarks Tekniske Universitet

Østjylland er en region, hvor byer er i vækst. Der er 1,2 million indbyggere og cirka 600.000 arbejdspladser. Regionens bystruktur er karakteriseret ved traditionelle købstæder med stor tiltrækningskraft i forhold til lokale oplande. Byregionen udvikler sig dog i retning af et funktionelt polycentrisk område, dvs. en sammenhængende struktur, hvor

Udvikling af befolkning og pendling mellem 1982 og 2002 i Østjylland. Kilde: Grunfelder, 2012.

interaktionen er høj (f.eks. pendling). Der er en stor nord-syd transportkorridor for både vej og bane midt i Østjylland, som bidrager til regional integration. I den sydlige del findes Trekantområdet med forskellige store industrier og i den nordlige del findes Aarhus med regionens største koncentration af uddannelser, handel og forlystelser.

Transportvaneundersøgelsen

Vores analyser af Østjylland er baseret på data fra transportvaneundersøgelsen (TU), der udarbejdes af DTU. TU er en interviewundersøgelse om befolkningens trafikale adfærd, der gennemføres løbende året rundt for at repræsentere variationen i den transport, der gennemføres af personer i alderen 10-84 år, bosat i Danmark. Undersøgelsen giver svar på hvorfor, hvordan, hvornår, hvorfra, hvortil, hvor langt, og hvor længe der rejses. Desuden spørges personerne om en række baggrundsoplysninger, f.eks. køn, alder, uddannelse, og beskæftigelse¹.

Pendlingen i det østjyske område

Analyserne af Østjylland fokuserede på pendlingen i 1993/94 og 2002/03 for at se på ændringer i transporten over tid og dermed få indblik i, hvad udviklingen fra uafhængige byer til en mere sammenhængende byregion, et østjysk bybånd, betyder for transportmønstrene. Den væsentligste ændring er valget af transportmiddel. I Østjylland bruges især bil – og i mindre grad cykel og kollektiv transport til pendling mellem hjem og arbejde. Den kollektive transports andel er blevet reduceret over tid fra omkring 13% til omkring 10% i 2002/03. Pendlingstid og -afstand er til gengæld ikke ændret væsentligt i gennem den 9-årige periode (se tabel 1) og ligger omkring 20,5 minutter eller 14,4 km (én vej).

	1993/94	2002/03
Gennemsnit pendlingstid (min.)	20.3	20.5
Gennemsnit pendlingsafstand (km)	14.6	14.4
Transportform til arbejde		
Privat bil (%)	58.9	59.6
Offentlig transport (%)	13.2	10.0
Cykel (%)	20.4	22.2
Andre (%)	7.5	8.2
Antal observationer	2483	2056

Tabel 1: Karakteristisk af pendling i Østjylland

Pendlingsafstande i Østjylland hænger sammen med, hvor man bor i forhold til de syv største bycentre i regionen, og afstanden til et af 26 mindre bycentre. Bor man i nærheden af en af de største byer og/eller en af de 26 mindre byer, giver det kortere pendlingsafstand. Betydningen af de syv største byer ser ikke ud til at ændre sig fra 1993/1994 til 2002/2003, men de små bycentres betydning for pendlingen reduceres og efterlader Vejle, Kolding, Aarhus, Randers, Silkeborg, Horsens og Fredericia som de vigtigste 'magneter' for pendling i regionen. Det er et tegn på, at den måde vi bor, arbejder og pendler på i stadig mindre grad styres af lokale udbud og relationer. Flere må pendle ud af kommunen og ofte søge mod større byer for at finde passende arbejde. Analyserne peger dog også mod, at der er relativt stærke lokale oplande omkring de største byer i regionen: Vejle, Kolding, Aarhus ... osv. Dette regionale mønster kan være en forklaring på, hvorfor pendlingsafstandene i regionen fortsat er ret korte og ikke ser ud til at ændre sig meget over tid.

Tegn på ændringer ses dog inden for udvalgte grupper. Blandt ledere og andre højere funktionærer er der en tydelig vækst i pendlingsafstandene mellem 1993/94 og 2002/03. Det peger mod, at integrationen inden for regionen for denne gruppe stiger mere end for andre grupper på arbejdsmarkedet. Formentligt er det en konsekvens af et knapt udbud af denne type jobs samtidigt med, at de typisk er placeret i de største bysamfund.

Et andet resultat fra analysen er, at den geografiske kontekst er langt vigtigere for valget af transportmiddel, end den er for pendlingsafstanden og pendlingstiden. Valget af transportmiddel hænger især sammen med befolkningstætheden, afstand til bycentre, og afstand til stoppesteder. Høje tætheder, kort afstand til centre og kort afstand til bussen giver mindre bilkørsel, mere cykling og større sandsynlighed for at bruge kollektiv trafik.

Resultaterne tyder på, at bystruktur og beliggenhedsfaktorer i Østjylland hænger signifikant sammen med pendlingstid-, afstand og transportmiddelvalg og dermed bæredygtigheden af pendlingen inden for regionen. Mange af sammenhængerne mellem by og transport ser ud til at være stabile over tid, og der kan dermed være et grundlag for at tænke regionale planstrategier sammen med transportbehov for at bidrage til en mere bæredygtig udvikling af den voksende region. Placering af udviklingen i forhold til de største byer ser ud til at være en nøgelfaktor, som – sammen med lokale forhold af betydning for transportmiddelvalget – kan være med til at trække udviklingen i en mere bæredygtig retning.

Noter og referencer

Grunfelder, J. (2012): Commuting behaviour, regional urban structure and urban form in a polycentric urban region: a quantitative approach to East Jutland, Denmark, Danish Centre for Forest, Landscape and Planning, Faculty of Life Sciences, University of Copenhagen, Unpublished Ph.D. thesis.

Grunfelder, J. & Nielsen, T.A.S. (2012): Commuting behaviour and urban form: a longitudinal study of a polycentric urban region in Denmark, *Geografisk Tidsskrift-Danish Journal of Geography* 112(1), 2-14.

¹ Christiansen, H. (2012) Documentation of the Danish National Travel Survey, Note 2012:5. August 2012, Kgs. Lyngby: DTU Transport, Data- and Modelcenter.

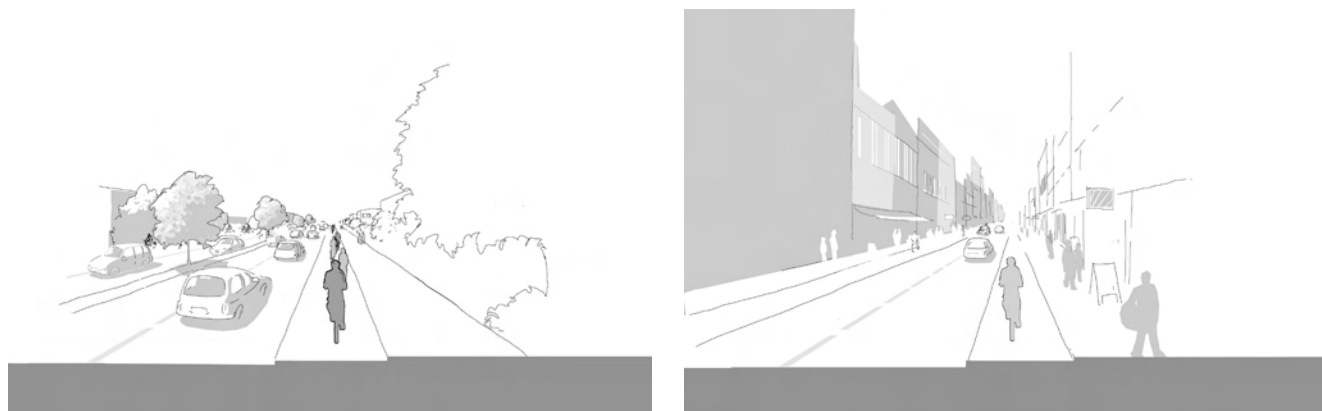
PÅ CYKEL GENNEM BYEN

- undersøgelse af cyklisters præferencer og rutevalg

I Danmark – i hvert fald i de større byer – cykler de fleste af os. Lige som vi ikke identificerer os ved, at vi børster tænder eller spiser, er det ikke en del af vores identitet at cykle. Cykling er bare noget, vi gør som en del af at være i live. Selvom vi cykler ofte, er det sjældent, at vi tænker over, hvilke ruter vi foretrækker, og hvordan vi finder vej. Det undersøger vi i forskningsprojektet Bikeability.

Hans Skov-Petersen, seniorforsker, Jette Bredahl Jacobsen, lektor, Suzanne Elisabeth Vedel, post.doc., Bernhard Snizek, ph.d.-studerende, Københavns Universitet og Henrik Harder, lektor, Aalborg Universitet

Adfærd – i dette tilfælde rutevalg – handler ikke mindst om de muligheder, man har. Vælger man den korteste rute, der godt nok ikke har cykelsti, eller er man villig til at køre en omvej for ikke skulle cykle på kørebanen mere end højst nødvendigt? Der er i princippet to måder at undersøge folks adfærd og præferencer: Enten spørger man direkte: Hvad foretrækker du? En rute på 6 km, der primært er på cykelsti, eller én på 5 uden cykelsti? Eller også kan man se på, hvad folk gør, og derfra undersøge, hvad de gjorde, vurderet i forhold til en række alternativer.

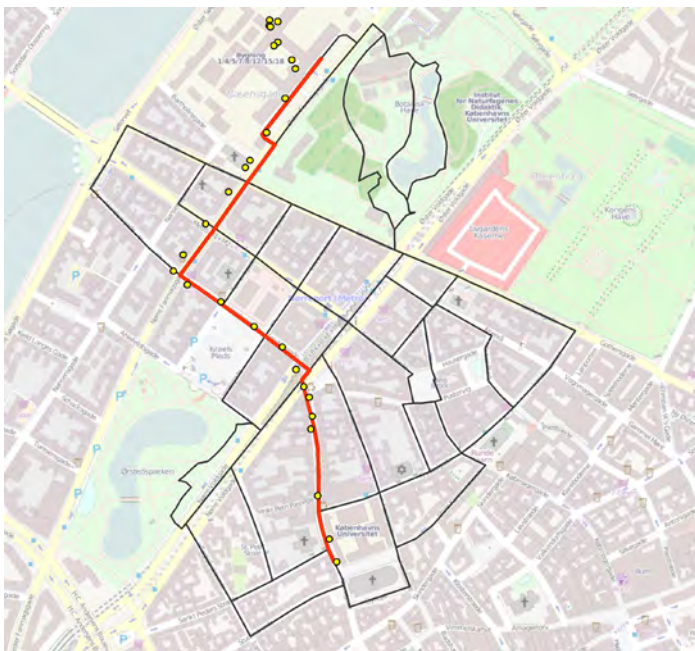
Figur 1: Et valgsæt af to mulige ruter. Udover skitsen beskrives ruten også i tekst i undersøgelsen.

I Bikeability-projektet har vi bedt ca. 4.500 svarpersoner vælge mellem et sæt af mulige ruter, beskrevet vha. skitser og en kort, struktureret tekst (se sidst i artiklen). Ud over at ruterne adskilte sig i forhold til bytype, cykelstitype, grønne omgivelser, antallet af andre cyklister og antallet af parkerede biler, havde turene forskellig længde (se figur 1). Vi har desuden undersøgt 210 cyklisters konkrete færdene gennem en uge ved at lade dem bære en GPS. Efterfølgende sammenlignede vi statistisk de ruter, de rent faktisk kørte, mod en række nogenlunde realistiske alternativer, der blev konstrueret til formålet (se figur 2). Så vidt det var muligt, undersøgte vi de samme egenskaber ved ruterne i GPS-forsøget, som vi brugte i valgsættene med skitser og tekst. I GPS-forsøget kunne vi desuden analysere cyklisternes adfærd i forhold til højre- og venstresving.

Eksempler på resultater

Arbejdet med analysen af de indsamlede data er i sin sidste fase. Vi er ikke helt færdige og må derfor tage et lille forbehold i forhold til de resultater, der fremgår.

Figur 2: En rute registreret med GPS (gule punkter), den tilsvarende rute i vejnettet (rød linjen) samt en række mulige alternativer (sorte linjer)

I alt viste det sig, at registreringerne fra 179 ud af de 210 af GPS-personerne kunne bruges. I den uge, de bar GPS-enheden, blev der registreret i alt 1.292 ture på cykel. Den gennemsnitlige tur var på 5,4 km og varede 22,4 min (med en gennemsnitshastighed på 14,4 km/t). Som forventet foretrækker cyklisterne at køre lige ud. Hvis det endelig skal være, vil de hellere svinge til højre end til venstre. I forhold til den gennemsnitlige tur kører de en omvej på 85 m for at undgå et venstresving, mens de kører 50 m for at undgå et højresving. Hvis man ser på en gennemsnitstur uden cykelsti, viser det sig, at cyklisterne kører en omvej på ca. 1,8 km, hvis den har cykelsti langs en vej hele vejen. Hvis det var en selvstændig sti udelukkende for cykler, er den tilsvarende villighed til omvej 3,4 km. Er den delt med gående, er villigheden til omvej reduceret til 1,1 km.

Fremgangsmåde og data

Hovedparten (ca. 3.500) af deltagerne i spørgeskemaundersøgelsen – der indeholdt rutevalgseksperimentet – blev rekrutteret ved uddeling af opfordringer ved lyskryds i Københavns og Frederiksbergs Kommuner i maj/juni 2011. Yderligere ca. 1.200 svarede på en opfordring, afsendt i forbindelse med kampagnen 'Vi cykler til arbejde'. Hver svarperson blev bedt om at vælge én af to muligheder i seks sæt af mulige ruter (se eksemplet i figur 1).

Svarpersonerne fik mulighed for at melde sig til at deltage i GPS-forsøget. Ud af dem, der meldte sig, blev 210 tilfældigt valgt ud. 179 viste sig at generere brugbare data. For hver person blev datasættet delt op i ruter. Hver rute blev 'matchet' til et digitalt vejnetværk, hvorefter en serie alternative ruter blev genereret (se eksemplet i figur 2).

For begge forsøg blev de valgte ruter statistisk sammenlignet med alternativerne (de fravalgte) vha. logistisk regression. På den måde kunne betydningen af egenskaberne ved de valgte henholdsvis det ikke-valgte alternativer beregnes.

I valgforsøget, hvor svarpersonerne skulle vælge mellem beskrevne ruter, (se figur 1) viser holdningen til cykelsti sig at være tilsvarende til den, vi så ved GPS-undersøgelsen: For en standardtur på 3,5-7,5 km var man klar til at køre ekstra 1,7 km for at være på en cykelsti. Man er klar til – igen i forhold til standardturen – at køre 0,9 km ekstra for at være i grønne omgivelser. Derudover viste det sig, at man var klar til at cykle en omvej på 0,4 km for at undgå tæt pakkede cykelstier og tilsvarende for at undgå mange stop (lyskurve o.l.). Der ses en tendens til, at kvinder er mere tilbøjelige end mænd til at køre længere for at være i grønne omgivelser, for at være på en cykelsti og for at undgå pakkede cykelstier. Noget tilsvarende gør sig generelt gældende for dem, der cykler kort (< 5 km dagligt). Cyklister, der cykler langt (> 20 km dagligt), er mere tilbøjelige til at køre omveje for at undgå steder, hvor de skal stoppe.

Potentielle anvendelser

Ud over at give nyttig information om cyklisters rutevalg og præferencer i sig selv, lægger vores resultater op til (i hvert fald) tre anvendelsesområder:

*De fleste cyklister vil helst bare køre lige ud. Skal de svinge, vil de hellere svinge til højre end til venstre.
Foto: Hans Skov-Petersen*

- Da det er muligt at beregne, hvor meget ekstra en cyklist er villig til at cykle for at undgå eller opnå en given egenskab ved ruten, vil det være muligt at anvende metoden til beregning af den ændrede mobilitet, der opstår som følge af en planlagt ændring ved infrastrukturen. Således vil man kunne give bud på, fx hvor mange flere der kunne forventes at bruge cyklen som transportmiddel ved en opgradering af en regional rute – fx i forbindelse med de københavnske Cykelsuperstier.
- Alle de faciliteter, der ligger på internettet, der skal hjælpe cyklister til at finde den bedste rute frem til en destination, er baseret på gættede værdier for, hvor meget længere en cyklist vil køre for at undgå/opnå givne egenskaber ved ruterne. Vores resultater vil give mulighed for at basere rutesøgninger på faktuelle parametre.
- Kvantificerede mål for rutevalg vil kunne anvendes i forbindelse med simuleringssmodeller for cyklister. Sådanne modeller vil kunne anvendes til bl.a. vurdering af ændring i belastningsmønsteret på cykelstinetet.

Noter og referencer

Bikeability-projektet er støttet af Det Strategiske Forskningsråd. Projektet startede i 2010 og afsluttes med udgangen af 2013.

Følg med i projektet på www.bikeability.dk og www.cykelviden.dk

Københavns Kommune (2010) København cyklernes by – cykelregnskabet 2010. Københavns Kommune, Teknik og Miljøforvaltningen http://kk.sites.itera.dk/apps/kk_pub2/pdf/817_ZzjrtAXbuk.pdf

DE GRÆNSELØSE LANDSKABER

LANDSBY, STORBY, GRÆNSELØS BY

En by består af de fysiske omgivelser, men i lige så høj grad af de sociale relationer og fællesskaber, vi danner og indgår i. Med udgangspunkt i den personlige fortælling og forfatterens egne erfaringer kigger denne artikel på, hvordan byerne fungerer, hvordan vi oplever byen, og hvordan den har udviklet sig siden 1950'erne.

Niels Albertsen, forskningsprofessor, Arkitektskolen Aarhus

Da jeg var barn i 1950'erne, vidste jeg med sikkerhed, hvor byen lå. Den lå på den anden side af 'Villabakken': Vester Hjermitslev¹. Den var centreret om krydset mellem Brønderslev-Saltum-vejen og Ingstrup-Sønder Saltum-vejen. Byen var stationsby på Hjørring Privatbaners forbindelse Hjørring-Løkken-Åbybro.

Nede ad Villabakken boede først træ- og fiskehandler Nørgaard, som også bestyrede Borgerforeningens bibliotek, dernæst boede cykelhandler og radioforhandler Christensen, over for ham tømrer Nielsen og Bager-Ejner, længere fremme kogekonen Anna Poulsen og damefrisør Johanne Sørensen². Så kom Brugsen med uddeler Engelbrechtsen og i krydset lå andelsmejeriet "Fællesmål", Drustrups store købmandsgård, bager-Arnes bageri og manufakturhandler Peter Rasmussen. Og således kan jeg blive ved. Der var handel med korn og foderstoffer, en blandet handel med læder, trævarer og telefoncentral, en sadelmager, en maler, to fragtmænd, to skræddere, to slagtere, en elektriker, en smed, to barberer, endnu en manufakturhandler, en møbelsnedker, en møbelpolstrer, en redaktør, en vognmand, en møbelhandler, en skomager, en sparekasse, en gartner, to malermestre, en boghandler, en karetmager, en lillebilejer, et autoværksted, Afholdshotellet med den store sal, der også blev brugt som biograf, og endnu mere.

Krydset kaldte vi Torvet. "Hjørnet" ved manufakturhandler Rasmussen var mødested, postkassen var lige ved siden af. Og så var der også "Lunden", byens "anlæg" med fodboldbane og boldklubbens klubhus.

I 1950 boede der i Hjermitslev 387 mennesker, i 1955 399 og i 1960 402. I 1970 var tallet faldet til 386, men så voksede det til 494 i 1976 og 512 i 1981³.

Landsbyen var byen

Vi kaldte Hjermitslev for byen, ikke landsbyen. Vi sagde aldrig: ”Vil du med op i landsbyen?” Aldrig! Statistisk set var det i orden. I 1960 definerede de nordiske chefstatistikere et bymæssigt område som en ”sammenhængende bebyggelse med mindst 200 indbyggere”, hvor ”afstanden mellem husene normalt ikke overstiger 200 m”.³ Begge kriterier var opfyldt i Hjermitslev. Det kendte vi ganske vist ikke noget til, men definitionen peger på to ting, som sikkert medvirkede til at gøre sprogbroen oplagt: befolkningens størrelse og den sammenhængende bebyggelse. Bebyggelsen var klart afgrænset, og befolkningen var lige så klart større end på et tilsvarende areal ude i det omgivende landbrugsland. Ikke alene det: beboerne i Hjermitslev beskæftigede sig også med mange flere forskellige ting.

”Byliv er, hvad vi jagter – hvad enten vi planlægger for landsbyen, der skal overleve, for forstaden, eller for den tætte storby.
Maj Green, Vicedirektør, Gladsaxe Kommune

Louis Wirth, 1897-1952, var en amerikansk sociolog. Han var en af pionererne inden for bystudier. Han var en del af Chicago-skolen inden for sociologi. Wirth definerede byen som ”en forholdsvis stor, tæt og permanent bosætning af samfundsmæssigt forskelligartede individer”.

Med Chicago-sociologen Louis Wirths klassiske sociologiske definition på bymæssighed kan man altså sige, at Hjermitslev, da jeg var barn, var en ”forholdsvis stor, tæt og permanent bosætning af samfundsmæssigt forskelligartede individer”.⁴ Wirth tænkte bestemt ikke på bebyggelser med 3-400 indbyggere, men på storbyer som Chicago. Ikke desto mindre: *relativt* til det omgivende land var Hjermitslev en stor ansamling mennesker med mange forskellige erhverv.

Hjermitslev mellem Tönnies og Durkheim

Mange behov kunne imødekommes i Hjermitslev, men selvfølgelig ikke alle. Vi tog til større byer for at købe langvarige forbrugsgoder, for at komme til tand- og øjenlæge, for at høre Tommy Steele og Louis Armstrong. De større byer kaldte vi også byer, ikke storbyer. ”Skal vi tage til storbyen?” Det sagde vi ikke. Vi nævnte byernes navne, Brønderslev, Hjørring, Aalborg. De var klart *større* end Hjermitslev, med mange flere gader, veje, bygning-

Hjermitslev som den tog sig ud på et postkort fra 1970'erne.

er, pladser og mange flere forskellige varer, oplevelser, mennesker. Men stadigvæk: Målt med landbrugslandets alen var både Hjermitslev, Brønderslev, Hjørring og Aalborg fælles om at være byer.

Ferdinand Tönnies, 1855-1936, tysk sociolog Han definerede to samfundstyper: *Gemeinschaft und Gesellschaft* (1887) dvs. fællesskab og samfund. De to samfundstyper udgør hver for sig en analytisk konstruktion, der kan bruges til at beskrive sociale gruppedannelser. *Gemeinschaft* betegner de *indre* bånd mellem mennesker, som er forenet gennem fælles sprog, sædvane eller tro, mens *Gesellschaft* betegner de *ydre* bånd, der forbinder mennesker som bevidste interesse- og byttepartnere. Der er knyttet en viljes- eller handlingstyper til hvert begreb: Til *Gemeinschaft* svarer væsensvilje, dvs. ureflekterede følelshandlinger, hvor viljen dominerer tænkningen. Til *Gesellschaft* svarer valgvilje, dvs. hvor der handles med fuldt overlæg, og hvor mål og midler tænkes adskilt.

Der var dog en markant forskel. I Hjermitslev vidste alle, hvem hinanden var. Nogle kendte vi måske ikke så godt, men så kendte vi nogen, der kendte dem. Det kunne man ikke i Aalborg, for ikke at tale om Aarhus, hvor min farbror boede. De var alt for mange. Skulle alle hilse på hinanden, ville bylivet bryde sammen. I Hjermitslev var det lige omvendt, her ville det bryde sammen, hvis ikke vi hilste. Den forskel tematiserede Ferdinand Tönnies i sit klassiske sociologiske værk fra 1887 ved hjælp af sondringen fællesskabsamfund, *Gemeinschaft*/*Gesellschaft*.

I fællesskabet (*Gemeinschaft*) er forbindelserne mellem mennesker intime og varige. Det afgørende er, hvem man er, og ikke hvad man laver. Man er fysisk og socialt relativt immobil, kulturen er relativt homogen, og man føler en varig loyalitet over for stedet og dets mennesker. Man deler de samme værdier og normer og understøtter hinanden solidarisk⁵.

Det fællesskab kunne jeg sagtens fornemme. Tönnies betragtede da også den lille by og ikke kun familien og landsbyen som fællesskabets steder. I den lille by er hver person indlejret i et netværk af bekendte og venner, foreningsrelationer og delvis fælles historie⁶. Så ifølge Tönnies var det vores gode ret at kalde Hjermitslev for byen, bare vi mente lille by. Men noget skurrer alligevel. Vi forholdt os til, hvem hinanden var i fællesskabet eller 'Gemeinschaftet', men hvad folk lavede, var nu også meget vigtigt. Justesen var karetmager, Geertsen var

// *Den grænseløse by plejer jeg at opleve som en beskrivelse af vores landskab – at byen spreder sig identitetsløst ud over landet som urban sprawl. Jeg oplever begrebet "den grænseløse by" på en ny måde, når jeg læser artiklen – netop dette, at bylivs-livsstilen har bredt sig ud over hele vores land, at vi lever på den samme måde, både når det gælder Hjermitslev og Brønderslev, Hjørring og Aalborg. Vi mødes ofte af en modstilling mellem by og land, at de store byer snupper udviklingen fra de små, men er det ikke bare sådan, at nogen skal bevæge sig længere i kilometer, ikke nødvendigvis i tid, for at nå arbejdspladser, kultur og handelsliv?*
Helle Lassen, Plan- og udviklingschef
Hjørring Kommune

barber og Arne var bager. De var ikke bare personer, vi kendte, men havde også en funktion i samfundet og landsbyens fællesskab.

En anden klassisk sociolog, Emile Durkheim, påpegede i en anmeldelse af *Gemeinschaft und Gesellschaft*, at Tönnies ikke har tilstrækkeligt blik for *den organiske solidaritet*, det vil sige den solidaritet, der opstår i industrisamfundet, hvor den sociale sammenhængskraft udgår fra arbejdsdelingens *forskelligheder*. *Gemeinschaft*, derimod, klinger af *mekanisk solidaritet*, hvor den sociale sammenhæng, solidariteten, hviler på, at folk stort set er *ens*.⁷

Émile Durkheim, 1858-1917, fransk samfundsforsker. Durkheim var uenig i den fremherskende samfundsopfattelse i slutningen af 1800-tallet, nemlig at individer skaber samfundet, og at menneskets karakter er bestemt af biologiske faktorer. Durkheim mente, at de sociale strukturer, samfundet, bestemmer individets egenskaber. Durkheim forskede i det dengang frembrydende industrisamfund. Durkheim så den tidligere landsbysolidaritet (den mekaniske solidaritet) forsvinde og en stigende normløshed (anomi) dukke op i industrisamfundet. Durkheim var af den opfattelse, at en ny social og økonomisk samfundsorden ville udvikle sig under industrisamfundet (organisk solidaritet).

Set i det lys byggede Hjermitslevs fællesskab på Durkheims organiske solidaritet, hvor alle i deres forskellighed som individer og med forskellige funktioner og roller udgjorde fællesskabet, samtidig med at det også havde præg af Tönnies' fællesskab: nærhed, tillid, gensidigt kendskab, fælles vestvendssyselsk dialekt og humor, hvor det er ligheden mellem folk, der skaber fællesskabet⁸. Hjermitslev var en slags blandingsform, som man kan kalde *mekano-organisk solidaritet*, hvis rumlige forudsætning var, at man boede og arbejdede tæt på hinanden.

Vi kaldte Hjermitslev by af gode grunde. Alligevel er det ikke urimeligt at kalde den landsby. Arbejdsdelingen var forbundet med landbruget. Byen betjente de store og små brug. Og det gensidige kendskab omfattede også dem, der boede uden for byen, og som medskabte byens liv gennem den daglige handel, aftenlivet på Torvet og foreningslivet. Boldklubben kunne til enhver tid stille et fodboldhold, hovedsageligt bemandet med karlene fra gårdene. Byen Hjermitslev var by for sit landbrugsland og i den forstand landsby.

Storbyen og storbylandsbyen

Hvordan tog storbyen sig nu ud, set fra den lille by? Det oplevede den danske forfatter Hanne-Vibeke Holst, da hun som 19-årig i 1978 flyttede fra Løkken til København. Blandt Løkkens 1.500 indbyggere udspandt bylivet sig i 1978 som i Hjermitzlev i 1950'erne. Man blev opfattet som ”den man er [...], hvad enten man farver håret grønt eller går på stilethæle”. Man udbredte sig ”aldrig om sit privatliv til en vildt fremmed”, brugte ”ikke store ord i flæng”, talte ”ikke så meget” og lod ”som regel hinanden tale ud”.

København var noget ganske andet. Storbyen var ”overvældende, [...] de voldsomme grå facader, gadenavne, man ikke kender”, ”kvartererne, man farer vild i”. Det ”værste” var københavnernes. De talte meget, længe og højt om alt, gerne i munden på hinanden, og de brugte store ord. Der var en hård tone på arbejdspladserne, den kunne slå over i ”ondskabsfuldhed og aggression”. Og så var der ingen naborelationer. Naboerne, som var ”livsnødvendige i småbyerne”, var ”reduceret til et navneskilt på entrédøren ved siden af”⁹.

Hvorfor opførte københavnernes sig sådan? Det skyldes, fandt hun ud af, at ”storbymennesker hele tiden lever i et alarmberedskab, så de lynhurtigt kan forsvare sig mod angreb”. I en millionby må man bevise, at man er ”noget særligt”. Til gengæld får man en ”anonymitet”, så man kan ”gøre hvad som helst [...] uden at nogen løfter en finger”¹⁰.

Georg Simmel, 1858-1918, tysk filosof og sociolog. Simmel betragtes som grundlæggeren af en særlig by- og kultursociologi. Et af Simmels begreber handler om relationen mellem mennesker i storbyen. *Blaserthed* er en følelse, mennesker i en storby føler i forhold til hinanden, man er som kroppe over for hinanden og ikke som subjekter.

Hanne-Vibeke Holst havde hverken læst Georg Simmels eller Louis Wirths klassiske bysociologiske skrifter. Jeg har spurgt¹¹. Det var, fortæller hun, alene hendes ”egen subjektive følelse af, hvordan det var at komme fra periferi til metropol”, hun dengang beskrev. Ikke desto mindre svarer hendes erfaringer ganske til klassikernes beskrivelse. Vi får en analyse af ”bykultur som livsform”, som den ses hos Wirth, med dens distancerede, kalkulerende, forstandsmæssige, pengestyrede, punktlig, blaserte, reservede, latent aggressive, individualistiske og selvpromoverende adfærd, der dog også er frihedsbefordrende, som Simmel understreger. Implicit peger hun også på Tönnies’ *Ge-*

sellschaft med dets formelle organisation, markedsrelationer, kontraktlige forhold og gensidige fremmedhed¹².

Havde hun ventet lidt med sin beskrivelse, så havde hun sikkert opdaget andre ting, for eksempel fællesskabsrelationer som hjemme i Løkken, ”urbane landsbyer” som sociologen Herbert Gans kaldte dem¹³. I de storbykvarterer hun ”for vild i”, fandtes i 1980’erne givetvis stadig sammenhænge, hvor naboen ikke var lige gyldig, relationerne tætte og varige og præget af gensidig hjælp¹⁴.

Herbert Gans: født 1927, tyskfødt amerikansk sociolog. Hans første bog *Urban Villagers* udkom i 1962. Den handler bl.a. om et lille italiensk samfund i et kvarter i Boston og behandler dermed den urbane landsby.

I dag bor jeg i den almennyttige karrébebyggelse Teglgården ved Vesterbro Torv i Aarhus. Spoler vi Teglgården tilbage til 1950’erne, så finder vi storbylandsbyen her¹⁵. Der var ca. 945 beboere, en ”landsby” større end Hjermtsløv. I og omkring bebyggelsen var der en mangfoldighed af små butikker. Alle daglige indkøb kunne klares her. Man boede tæt med fælles bad i kældrene og fælles toilet på bagtrappen. Og man vidste, hvad der foregik. ”Vi vidste altid, når der var ulykker, katastrofer, død, hvem der fik flere børn, end de burde, og hvem der ikke fik dem, de ønskede”. Man kendte måske ikke alle, men man kendte flere, jo længere man havde boet der, og udskiftningen var begrænset. I opgangene hjalp man ofte hinanden, og der var en stærkt identitetsfølelse omkring Teglgården. Teglgården var en arbejderbebyggelse under Arbejdernes Andels Boligforening, og det var man stolt af.

Den grænseløse by

I 1950’erne og helt op i 1980’erne kunne man altså sondre i det bymæssige mellem den lille by og den store by. Sondringen lille by/storby kunne endvidere genindtræde i sig selv¹⁶ i den forstand, at der, sociologisk set, fandtes ”landsbyer” i storbyen. Men fra 1960’erne var andre kræfter på spil. Med velfærdsstatens udvikling og den kapitalistiske industrialisering af byer og landbrug fulgte en omfattende omflytning af mennesker fra land til by og fra indre byer til nye forstadsområder. Storbyen spred-

Teglgården i Aarhus, en almennyttig bebyggelse, der tilbage i 1950’erne fungerede som en slags by i byen. Foto: Niels Albertsen.

tes. Den sammenhængende bebyggelse isprængtes områder med langt mellem husene, hvor kun infrastruktur bandt sammen. Menneskene spredtes tilsvarende.

I 2012 er grænsen mellem by og land blevet mindre tydelig, og det samme gælder grænsen mellem byer. Stadig flere bor på landet og arbejder i byen eller bor i én by og arbejder i en anden. Byen er blevet grænseløs¹⁷ i den forstand, at de gamle grænser (landby; lille bylstor by; stor bylstorbylandsby) ikke holder længere. Alle grænser er ikke væk, men der er nye på spil, som man må have fat i for at forstå forandringen. Lad mig begynde med at tage en tur til Hjermitslev i dag.

Hjermitslev: den grænseløse landsby

Alle de mange forskellige butikker og virksomheder fra 1950'erne er væk. Den lille erhvervsaktive stationsby er borte. Omkring Torvet har nedrivningspuljen for nylig taget købmandsgården, boghandelen, manufakturforretningen, brugsen, vognmand Skadhaugets hus og elektriker Thomasens hus. Men der er stadig et erhvervsliv. Afholdshotellet er blevet til Vester Hjermitslev Kro, og den mindste købmandsbutik er blevet en "KWIK Spar"-butik, der rummer en koncentreret udgave af byens tidligere mangfoldighed: købmandsvarer, brødudsalg, apotekervarer, posthus. Der er to tømrer- og snedkerforretninger, en VVS-forretning, en forhandling af glas, vinduer og døre, et autoværksted, en malerforretning og en virksomhedsrådgiver¹⁸. Og det elementære velfærdsapparat for børn og gamle er intakt. Skolen, som nu hører under Saltum Skole, er et undervisningssted, hvor der undervises i alt 61 børn, fra 0.-6. klasse¹⁹. De Gamles Hjem er efter modernisering og udvidelse blevet til Vester Hjermitslev Plejecenter. Der er et aktivt liv omkring det nye idræts- og foreningshus "Lunden", som er skabt gennem frivilligt arbejde og tilskud fra fonde og kommune. Befolkningstallet er stort set stabilt, der var i 2007 465 indbyggere²⁰, stadig lidt flere end i 1950'erne. Siden dengang er et nyt parcelhuskvarter med ca. 40 parceller kommet til²¹. Også Hjermitslev er blevet parcelhusby.

Bor man i Hjermitslev i dag og har et arbejde, så ligger arbejdspladsen for manges vedkommende andre steder, og arbejder man i Hjermitslev, så bor man ofte andetsteds. 1950'ernes sammenfald af boligby og arbejdsby er gået i opløsning. På skolen gik den sidste lærer, som også boede i Hjermitslev, på pension i 2006. Og fodboldholdet har spillere helt fra Østvendssyssel.

I dag kender alle i Hjermitslev ikke længere hinanden direkte eller indirekte. Man kender snarere dem, man har fælles interesser med, for eksempel omkring børn og deres aktiviteter. Er de fælles interesser stærke, så kan det skabe resultater, som byggeriet af ”Lunden” viser²².

Tertiære sociale relationer i den grænseløse by

Den 1. december 2007 var min hustru og jeg til gymnastikopvisning og juletræsfest i Skødstrup Sportsforening i Hallen ved Skødstrup Skole. Vi var sammen med vore børnebørn og deres forældre, som bor i området. Skødstrup og Løgten, som ligger ca. 15 km uden for Aarhus, er to sammenvoksede småbyer, som er udbygget med store parcelhuskvarterer og tæt-lav bebyggelser. Juletræsfesten mindede mig om 1950’erne: Borgerforeningens juletræsfester på Afholdshotellet 4. juledag. Der var den særlige stemning, som skabes af mange børn, der kender (mange af) hinanden og glæder sig til at danse om juletræet, til julemanden og godteposen. Mange af de voksne kendte tydeligvis også hinanden mere eller mindre godt, via sportsforeningen og børnenes skolegang. Der var en landsbyagtig juletræsfest-atmosfære over sammenkomsten. Men de voksne arbejder for langt de flestes vedkommende ikke i Skødstrup-Løgten, de arbejder rundt omkring i Aar-

I det peri-urbane blander højhusene sig med møllerne i landskabet. Foto: Tom Nielsen

husregionen. Atmosfæren af ”landsbyfællesskab” omkring julen grunder sig i interessefællesskabet omkring Skødstrup Skole og sportsforeningen.

Den slags relationer har man kaldt *tertiære sociale relationer*. De er ikke nære og primære som *Gemeinschaft*, heller ikke distancerede og sekundære som *Gesellschaft*, men noget tredje, som ”er lavet af det stof, venskabsrelationer er lavet af”. Man har ”et godt og tæt forhold til naboerne, hvis man ligner hinanden og kan lide hinanden”. Man *skal* ikke have kontakt med naboerne, men man har det, hvis man har fælles interesser og opgaver²³.

Skødstrup-Løgten ligner Hjermitslev i dag. Bor man der, så arbejder man sikkert et andet sted, og arbejder man der, så bor man sikkert et andet sted. Og begge steder er *tertiære sociale relationer* formentlig særdeles fremherskende. I og omkring Teglgården i Aarhus er de mange små forretninger borte, og udskiftningen er langt større end i 1950’erne. Man bor her og har sine arbejdssammenhænge mange andre steder, i og udenfor Aarhus. Går man i den fælles gårdhave, ved man sandsynligvis ikke, hvem de andre er. Nogle har *tertiære relationer* til hinanden, andre måske ligefrem *primære*. Men de fleste forholder man sig *sekundært* til.

De *tertiære sociale relationer* er altså ikke *eneherskende* i den grænseløse by. Men min tese er, at de *idealtypisk* modsvarer den grænseløse by. De *tertiære sociale relationer* eller den *tredje, refleksive solidaritet* begrænser sig ikke til nabolaget og skoledistriktet. Mangfoldigheden af svage, valgte og mindre varige bånd strækker sig over længere afstande i den grænseløse by²⁴. Overser man det, så fremstår den grænseløse by let som fragmenteret og splintret i forskellige rumlige enklaver, hvor folk lever forskellige slags liv, uden forbindelse med hinanden. Det findes selvfølgelig og sætter grænser i den grænseløse by, men det er langt fra hele historien.

Den grænseløse bys geotypiske grænser

I den grænseløse by må sondringen mellem by og land genfortolkes. Genfortolkningen begrænser sig ikke længere til, at sondringen lille bylstor by indgår i storbyen og peger på den lille by i storbyen, storbylandsbyen. Nu er det selve udgangssondringen byland, der dukker op i byen og peger på det landlige i det bymæssige. I den grænseløse by må der altså sondres mellem by og land *inden*

” Vi forestiller os ikke en Morten Korch’sk fremtid for landskabet, men omtanke og mod til at bygge moderne og smukt, sådan at man bliver stolt af det, man har sat i verden. Vi arbejder også med at fjerne nedslidte bygninger, dem er der jo en del af, sådan at vi har en helhed tilbage på én eller andre måde.

Helle Lassen, Plan- og udviklingschef, Hjørring Kommune

for det bymæssige. Derfor er der *grænseløshed* ved den grænseløse by. Men alting bliver ikke til by, der er stadig forskelle på by og land. Udgangssondringen byland findes stadig. Derfor er den grænseløse by stadigvæk *bymæssig*. Men det er blevet meget mere forskelligt, hvad man finder her.

Jacques Lévy, (født 1952), og **Michel Lussault**, (født 1960), er franske geografer. De mener bl.a., at bymæssighed kan differentieres i geotyper med forskellig sammensætning af tæthed og forskellighed: centraliteter, sub-urbaniteter, peri-urbaniteter, para-urbaniteter og infra-urbaniteter

Geotyperne er spredt mellem hinanden. De aftager ikke kontinuert fra center til periferi.

Tæthed / Forskellighed	høj			lav	zero
høj	Centralitet				
		Suburbanitet			
			Periurbanitet		
lav			Paraurbanitet	Infraurbanitet	
zero					land

Hvordan så forstå den grænseløse bys forskelligheder? Det spørgsmål kan geograferne Jacques Lévy og Michel Lussault hjælpe med at besvare. De sonder mellem forskellige ”geotyper” ud fra dimensionerne tæthed og forskellighed, hvilket omfatter både fysiske og sociale relationer²⁵. *Centraliteter* har høj tæthed og forskellighed; det *sub-urbane* og det *peri-urbane* har lave grader af tæthed; det *para-urbane* og det *meta-urbane* har lave grader af forskellighed, og det *infra-urbane* har meget lave grader af både tæthed og forskellighed²⁶. Det sub-urbane omfatter forstæderne, som hænger kontinuert sammen med mere centrale geotyper. Peri-urbaniteten er derimod diskontinuert med centraliteten. Det er den afgørende nye geotype i den grænseløse by. Her blander spredte bebyggelser sig med åbent land og skovområder. Det para-urbane omfatter industriområder og turist-”byer”, det meta-urbane områder er særskilt knyttet til transport (store lufthavne, motorvejssystemer)²⁷, og det infra-urbane er grænseområdet til det ikke-urbane. Teglgården indlejrer sig i centralitetens geotype, Skødstrup-Løgten i den peri-urbane geotype. Hvad med Hjermitstlev? Livet i de nære rammer er næppe afgørende forskelligt fra den reflektive solidaritet de to andre steder. Lægger man

” Jeg tror, vi kunne få meget ud af at trække forskningen tættere på. Den kan hjælpe os til at se og forstå nogle mønstre, som vi måske ikke selv er så opmærksomme på. Den anden vej rundt tror jeg, vi kan bidrage til at gøre forskerdisciplinen mere praksisnær. Det er givtigt at betragte og forstå – men det er dobbelt op, hvis det kan omsættes til handling.

Maj Green, Vicedirektør, Gladsaxe Kommune

samtidig vægt på adskillelsen af bosted og arbejdssted, kan Hjermitslev formentlig bedst beskrives som del af et spredt urbant landskab, der kendetegnes af peri- og infra-urbanitet med en svag centralitet omkring Brønderslev. Aalborg falder stort set uden for dette landskab. Kun nogle få arbejder der.

Men som fysisk bebyggelse ligner Hjermitslev sig selv. Forskellen til det omgivende landbrugsland er ligefrem skærpet. Hjermitslev er ikke længere centrum i et lokalt opland. I 1950'erne kaldte vi Hjermitslev for byen, selv om den i høj grad var landsby. I dag kalder den lokale skoleleder den for "landsby"²⁸, selv om den, målt med udgangssondringen byland klart og distinkt er mere by! Det har den gældende lokalplan godt fat i: "Med undtagelse af de nyere boligkvarterer ved Guldstjernevej, Skovmærkevej og Erantisvej, fremstår V. Hjermitslev med sine kalkede huse i den stil, der var fremherskende op til halvtredserne i forrige århundrede. Byen er centreret omkring det store kryds, og omkring dette ligger husene tæt som perler på en snor og helt ud til fortovskanten. De fleste af husene har facade til Blæshøjvej/ Assenbækvej og har en nogenlunde fælles konstruktion og taghældning. Dette billede giver indtryk af et lukket byrum, som er værd at bevare"²⁹.

Efterskrift: Aktualisering af et virtuelt fællesskab

Den 28. oktober 2006 var der jubilæum i Vester Hjermitslev Skole. Det var 50 år siden, den nye skole blev taget i brug. Alle, som havde gået der siden 1956, var indbudt. 415 deltog i festen i Lunden om aftenen³⁰. Vi var samlet klassevis ved bordene. Alle kendte ikke alle, men mange kendte og genkendte mange, også os, der var børn sammen i 1950'erne. Snakken gik ualmindelig livligt ved bordene. Fælles erindringer blev endevendt, og følelsen af fællesskab fra dengang væltede ind over os. Atmosfæren var fantastisk. Det var, som om intet var hændt. Det var og er der i en vis forstand heller ikke. Fællesskabsfølelsen eksisterer stadig, virtuelt, den kan kortvarigt aktualiseres under de rette omstændigheder. Men masser er alligevel hændt. Langt de fleste af os bor der ikke længere, og vi aktualiserer næppe følelsen så intensivt igen.

Noter og referencer

- Albertsen, N. (2008). Landsby, storby, grænseløs by. I Skov Henriksen, L., Hviid Jacobsen, M. og Prieur A. (red.). Sociologiens Rum. Festskrift for Jens Tonboe. Aalborg: Aalborg Universitetsforlag
- Clemmensen, T. J. (red.). (2011) Grænseløse byer. Nye perspektiver for by- og landskabsarkitekturen. Aarhus: Arkitekt skolens Forlag.

- Simmel, G. (1998) [1903] *Storbyerne og det åndelige liv. I: Hansen, N. G. (red.) Georg Simmel. Hvordan er samfundet muligt? København, Gyldendal*
- Thomassen, B. (1997) *Hjerimitslev – en stationsby på Løkken-banen. I: Nielsen, H. (red.) Vendsyssel Årbog 1997. Hjørring, Forlaget Vendsyssel*
- Tönnies, F. (1987) [1887] *Gemeinschaft und Gesellschaft – Grundbegriffe der reinen Soziologie. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft*
- ¹ Hjerimitslev i det følgende. Øster Hjerimitslev findes også, men det er ikke sagen her. Artiklen er en forkortet udgave af Albertsen (2008) 115-136. Tak til Aalborg Universitetsforlag for tilladelse til at publicere denne version her.
- ² Jeg støtter mig til Thomassen (1997) om Hjerimitslev i 1930'erne. Det meste var uforandret i 1950'erne. Endvidere har Lisbeth Thorendals informative hjemmeside www.vesterhjerimitslev.dk været en stor hjælp, ligesom også samtaler med min søster Anne Albertsen.
- ³ Matthiessen, C. W. (1985) *Danske byers folketal 1801-1981. Statistiske Undersøgelser Nr. 42. København, Danmarks Statistik. pp. 32.*
- ⁴ Wirth, L. (u.å.). *Bykultur som livsform. Århus, Afdelingen for fysisk-økonomisk planlægning, Arkitektskolen i Aarhus. Upubliceret oversættelse af Wirth, L. (1938). Urbanism as a way of life. The American Journal of Sociology 1/44: 1-24. 6.*
- ⁵ Häussermann, H. og Siebel W. (2004) *Stadtsoziologie. Eine Einführung. Frankfurt/New York, Campus Verlag Häusserman & Siebel 2004, 104f.*
- ⁶ Häusserman & Siebel (2004) 105.
- ⁷ Tonboe, J. (1993) *Rummets Sociologi. København, Akademisk Forlag, 127.*
- ⁸ Nørgaard, B. (1994) *Humor i almindelighed og vendsysselsk i særdeleshed. I: Nielsen, H. (red.) Vendsyssel Årbog 1994. Hjørring: Forlaget Vendsyssel. Herefter Nørgaard 1994.*
- ⁹ Holst, H-V. (1982) *Jeg vil altid længes efter Vesterhavet. Alt for Damerne 30: 56-59,71 57-59. Herefter Holst 1982.*
- ¹⁰ Holst 1982: 59, 71.
- ¹¹ Jeg fik svar i e-mail d. 31. marts (2008).
- ¹² Hausserman & Siebel (2004) 106
- ¹³ Gans, H. (1962) *The Urban Villagers: Group and Class in the Life of Italian-Americans. New York, The Free Press. Herefter Gans 1962.*
- ¹⁴ Hausserman & Siebel (2004), 108

- ¹⁵ Jeg støtter mig i det følgende til et interview d. 30. marts 2008 med socialrådgiver Kirsten Bentzen. Hun var barn i Teglgården i 1950'erne og har boet der det meste af sit liv.
- ¹⁶ Begrebet "reentry" optræder i Brown, G. S. (1969). *Laws of Form*. London, George Allen and Unwin
- ¹⁷ Albertsen, N. et. al. (2007). Den grænseløse by. Centre for Strategic Urban Research. Working Paper 14. www.bymforskning.dk
- ¹⁸ Ifølge skiltet med sponsorer ved "Lunden".
- ¹⁹ Ifølge <http://www.vhjerimitslevskole.dk/>.
- ²⁰ Ifølge Danmarks Statistik, Statistikbanken.
- ²¹ Pandrup Kommune (2001). Lokalplan Nr. 219 for Vester Hjerimitslev. Pandrup, Pandrup Kommune, 7. Herefter Pandrup Kommune 2001.
- ²² Jeg bygger her på et telefoninterview d. 22. marts 2008 med Søren P. Mortensen, tidligere folkeskolelærer ved Vester Hjerimitslev Skole, tidligere borgmester i Pandrup Kommune, i mange år bosat i Hjerimitslev.
- ²³ Mortensen, N. (1988). Livet i enfamiliehuset i den tertiære by. I: Tonboe J.C. (red.) *Storbyens sociologi*. Aalborg, Aalborg Universitetsforlag
- ²⁴ Ascher, F. og Godard F. (1999). Vers une troisième solidarité. *Esprit* 258: 168-189, 182-84.
- ²⁵ Lussault, M. (2000) *La ville des géographes*. I: Paquot, T., Lussault M. og Body-Gendrot S. (red.). *La ville et l'urbain, l'état des savoirs*. Paris, Éditions de la Découverte 32. Herefter Lussault, 2000
- Lussault, M. (2007) *L'homme spatial. La construction sociale de l'espace humain*. Paris, Éditions du Seuil. Herefter Lussault 2007: 324-343.
- ²⁶ Lussault 2000, 32.
- ²⁷ Lussault 2007, 335-337, 339
- ²⁸ www.vhjerimitslevskole.dk/jubilaem.39184.0.html.
- ²⁹ Pandrup Kommune 2001, 15.
- ³⁰ www.vhjerimitslevskole.dk/jubilaem.39184.0.html.

NÅR LANDSKAB ER NOGET, VI ALLE KAN GØRE

Metoder fra samtidskunsten kan fremme sanselige erfaringer og diskussion i relation til landskab i vores byer. De kan både bidrage til bæredygtighed og give os en ny måde at være i landskabet.

Marie Markman, billedkunstner og ph.d.-studerende, Arkitektskolen i Aarhus

”Vi var alle rimeligt smadrede, da vi mødtes klokken kvart i ni (...) Vi lagde en dagsplan, som gik ud på at bruge tiden frem til middag på at få jordarbejdet færdigt. Derefter ville vi plante. (...) Og så gik vi i gang med at grave!”

Ovenstående tekst er et bloguddrag fra 2012, og det beskriver, hvordan seks arkitektstuderende og jeg anlægger *Et Spiseligt Landskab* – et ét hundrede m² stort landskab med blandt andet dild, kvan, hjulkrone, koriander, bronzefennikel og jordbær i midterhellen på Nørreport, et af de mest trafikerede vejarealer i Aarhus. Formålet med værket er at

bidrage til de diskussioner, som i stigende grad foregår om udformning af byens rum. Dette blev gjort ved at rejse spørgsmål om, hvilken rolle landskab skal spille i fremtidens byplanlægning, og med et nyt bud på landskab i en vejkontekst.

Inden vi gik til frokost den pågældende dag, havde nogle fra et privat entreprenørfirma hjulpet os færdig med gravearbejdet, og vi inviterede på frokost i Arkitektskolens Kantine. Her talte vi om, hvor sjældent det er, at vi udveksler erfaringer på tværs af faglige sammenhænge og private bekendtskaber. Dette selvom mange af os egentlig deler en interesse i, hvordan vi udformer det offentlige rum.

Et Spiseligt Landskab i Nørreport / Aarhus (Den 23. september 2012).

Foto: Marie Markman

Kunst, landskab og det offentlige rum

Der er øjeblikke, hvor jeg i mødet med kunst eller landskabsarkitektur har oplevet en ændring i perspektiv, og pludseligt var det muligt at få en indgang til – eller måske endda forstå noget, som ellers syntes fremmed for mig.

Mit perspektiv er formet af et arbejde med kunst, hvor jeg hovedsageligt har arbejdet i offentlige rum og med etablering af konkrete landskaber. Ved at se nærmere på, hvilke metoder jeg har arbejdet med, og hvordan andre billedkunstnere tilbage fra 1970 har arbejdet med landskab, er det tydeligt at spore et slægtskab i tilgangene, som gør, at man godt kan betragte dem som mere generelle:

- Der arbejdes ofte med landskaber, som ikke bliver betragtet som værdifulde, eller som faktisk ikke er landskaber, selvom det ville tilføre byen kvaliteter, hvis de var.
- Der er ofte tale om landskaber, som ingen andre end den/dem, der laver dem, ser en nødvendighed i at realisere.
- Den/dem som har lavet landskabet, er ofte at finde i forbindelse med landskabet, så der opstår en mulighed for direkte møde/dialog.
- Landskaberne realiseres ofte med en minimal økonomi.

Det er nærliggende at bringe dette ind i en by- og landskabsdiskussion, fordi det peger på et felt, som vi endnu har til gode at få udfoldet: Hvilke erkendelsesmuligheder, der ligger i dette område af kunsten, og hvordan det kan flytte vores tankegang, så vi ser nye muligheder.

The Garden of Eden og Edible Estates: Attack on the Front Lawn

Billedkunstneren Adam Purple boede i 1975 på Manhattan. Fra sine vinduer så han, hvordan kvarterets børn legede i skidt og affald i gården, mens deres mødre holdt øje med dem fra vinduerne. Han kom selv fra landet og tænkte, at det var en ”helvedes” måde at vokse op på ikke at have mulighed for at opleve jord under fødderne og at kunne dyrke planter. Det ledte til, at han begyndte at forarbejde hestepærer, som han samlede i Central Park, og lavede *The Garden of Eden* – en have, som eksisterede i perioden 1975-1986 på Lower East Side, og hvor han blandt andet dyrkede tomater og majs.

I 2005, på Amerikas uafhængighedsdag, påbegyndte billedkunstneren Fritz Haeg under titlen *Edible Estates: Attack on the Front Lawn* at etablere spiselige haver som erstatning for græsplæner og andre uproduktive arealer omkring vores boliger. De første haver blev realiseret i en amerikansk kontekst med omdannelse af traditionelle "front lawns" i forstadsområder til spiselige haver. Sidenhen er der omdannet haver i Budapest, Istanbul og Rom, og foråret 2013 omdannes en have i et parcelhusområde i Aarhus i samarbejde med Arkitektskolen Aarhus. Haverne er enkle, billige haver, som realiseres i samarbejde med lokale familier og er beregnet til at inspirere andre ved at vise, hvad der er muligt for alle, som har noget uudnyttet jord mellem huset og gaden, og viljen til at dyrke mad.

Værkerne er på forskellig vis del af en global bevægelse, hvor vi i øjeblikket oplever øget bevågenhed omkring fænomener som urban farming, guerrilla gardening og community gardens. *The Garden of Eden* er et af de værker, der har været med til at definere området, mens *Edible Estates* repræsenterer en nyere generation af værker, der søger at *redefinere* området og bringe det ind i nye sammenhænge.

Fælles for de nævnte værker er, at de udfordrer vores vante måder at gøre ting på og med meget enkle midler gør det tydeligt, at der ligger en chance i, at landskab er noget, vi alle kan gøre.

Før og efter transformation: *Edible Estates* garden #12: Budapest, Hungary (2012). Foto: Fritz Haeg

Diskussion via form – mulighedsrum

The Garden of Eden, *Edible Estates: Attack on the Front Lawn* og *Et Spiseligt Landskab* er eller har alle været faktiske steder i verden. De har på forskellig, men beslægtet vis, rejst spørgsmål, som handler om både sociale, økologiske og æstetiske problemstillinger. Samtidig har de via de rum, de har skabt, budt ind på mulige måder at gå nye veje på i udformningen af vores fysiske omgivelser. Dette er et perspektiv – at mulighedsrum ikke er en teoretisk diskussion, men faktiske steder i verden, hvor vi kan blive udfordret i vores måde at leve på og samtidig spise hindbær.

Noter og referencer

Markman, M. (Ikke publiceret) Ph.d.-projekt. Det Grænseløse Landskab. www.phd.mariemarkman.com

Berner, C. (2011-). Black Box Garden. <http://blackboxgarden.blogspot.dk/>

Haeg, F. og Balmori, D. (2010). *Edible Estates: Attack on the Front Lawn*. 2nd Edition, New York: Metropolis Books.

Purple, A. (1975-1986). *The Garden of Eden* (1975-1986). <http://www.youtube.com/watch?v=3odo-7kEneT4>

BIODIVERSITETENS BY

Den klassiske planlægning for artsbeskyttelse og biodiversitet lægger op til udpegning af særlige zoner og reservater i det, vi så vælger at kalde natur. Men dyr og planter kigger ikke på zonekort. Samtidig synes byernes grønne friarealer ofte uinspirerende og nyttesløse. Artiklen argumenterer for, at vi, med et nyt blik på vore byers landskaber, kan skabe smukke frodige landskabsrum til gavn for både dyr, planter og mennesker.

Martin Odgaard, ph.d.-studerende, Arkitektskolen Aarhus

EU- og FN-traktater er i 2010 blevet genforhandlet for at standse det globale fald i den biologiske mangfoldighed. En af de store forhindringer for succes er dog, at store naturprojekter er økonomisk dyre, og naturplanlægning ofte anses som værende i konflikt med anden brug. For byplanlægningen er det store spørgsmål: Hvordan kan en formgivning og planlægning af vore omgivelser understøtte en global ambition om bevarelse af biologisk mangfoldighed, og hvilke arkitektoniske konsekvenser har dette?

Parallelt hermed er to forskellige retninger inden for landskabsarkitekturen kommet frem. Her tænkes især på den såkaldte landscape urbanism og dens nyere sidegren ecological urbanism. Inden for disse '-ismer' ses landskabsarkitekturen og -planlægningen som ramme for både bymæssige og naturmæssige funktioner. Som resultat af dette bliver de gensidigt afhængige.

Mit eget ph.d.-projekt handler om planlægningen af vore byers landskaber med et særligt fokus på biodiversitet. Gennem arkitektonisk og landskabsøkologisk analyse af en række cases afdækker jeg arkitektens arbejde med emnet og diversitetens æstetik. Mine cases spænder fra midtby-kontekst til det åbne land-kontekst, og fra have- til planlægningsskala.

Landskabsurbanisme og økologisk urbanisme

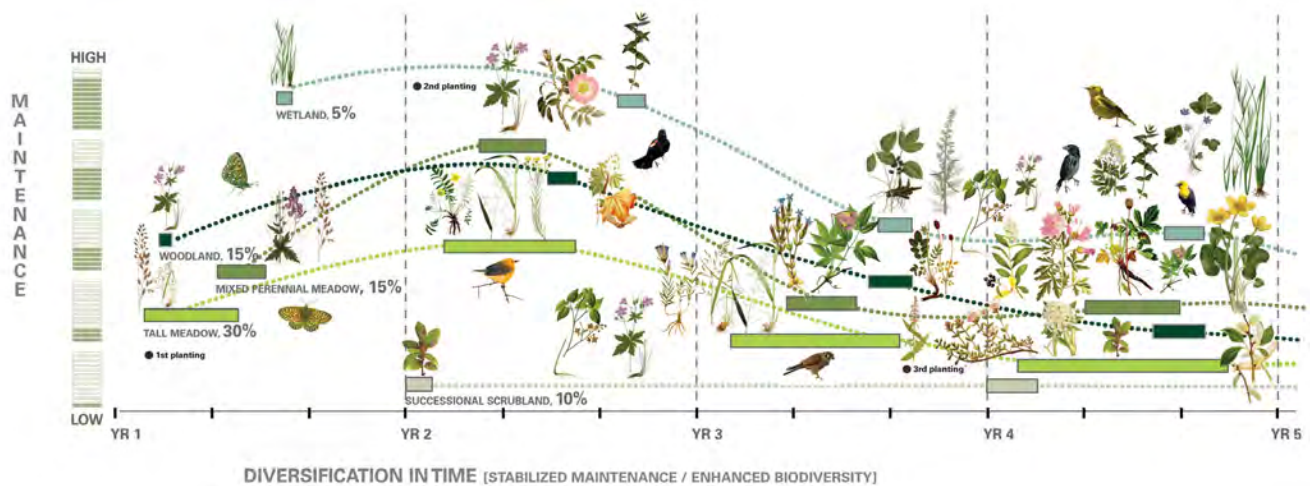
Men hvordan kan en sådan planlægning så se ud? Landscape urbanism og ecological urbanism trækker på såvel postmoderne arkitekturstrømninger fra 1980'erne som landskabsøkologi. Der trækkes på landskabsøkologerne fra Ian McHarg i 1960'erne til Ri-

chard Forman i 1990'erne, og på arkitekterne Rem Koolhaas og Bernard Tschumi i 1980'erne til landskabsarkitekter som Charles Waldheim og James Corner i 2000'erne. Hovedfokus er ikke på det konkrete byggede og forudsete, men lægges i stedet på at starte processen korrekt og løbende justere. Der lægges vægt på, at de arkitektoniske ambitioner bedst tilfredsstilles ved at manøvrere dygtigt, snarere end at ankomme korrekt. Til dette benyttes landskabsarkitekturen, som dét der kan strukturere byudvikling.

Danske potentialer

Danmark består hovedsageligt af produktionslandskaber. Landskaber der, set fra et biodiversitetsperspektiv, er øde. Ligeså øde er de grønne friarealer, vi har i vore byområder. Disse friarealer rummer dog store potentialer, såvel arkitektonisk som naturmæssigt. Tænk, hvis byudviklingen kunne være det, der binder de naturområder sammen, som landbruget har adskilt. Herved kan vi på én gang opfylde naturkvalitetsmål, forbedre biodiversiteten i nærlandskaberne og skabe attraktive omgivelser.

Første skridt er at anlægge en pragmatisk tilgang til biodiversitetsbegrebet. Professor i miljøplanlægning Peder Agger har argumenteret for, at naturværdier bør være lokalt for-

Illustrationen viser sammenhængen mellem tid, biodiversitet og udgifter til vedligehold i High Line-projektet, New York. High Line er en tidligere højbanelinje, der nu er omdannet til en populær park. Illustration: James Corner Field Operations.

ankrede. Biodiversitet er ikke blot et spørgsmål om at bevare eksklusive arter i reservater. Det drejer sig om at skabe muligheder for en større gruppe af dyr og planter. Hér kommer pointer fra landskabsurbanismen ind i billedet. For det første er zoneinddelinger unaturlige. De kan hverken se fremad eller beskytte landskab og natur. Dyr og planter kigger ikke på zonekort, men på levevilkår. For det andet er byer uregerlige. På samme måde som naturen er de hele tiden på vej mod noget andet. By og natur skal håndteres og ikke forudsiges. At klippe græs i endeløse friarealer er f.eks. ikke en håndtering, men en dyr fastholdelse af en unaturlig tilstand. For det tredje har byen sin plads i de naturlige systemer.

Om man er offentligt ansat planlægger eller privat rådgiver, er der et handlingsrum til højnelse af biodiversitet. Det er en misforståelse at tro, at naturplanlægning kun skal klares i en overordnet skala uden for byen. James Corners High Line-projekt i New York er netop et eksempel på planlægning for en større biologisk mangfoldighed i en tæt urban kontekst. En forøget viden om landskabsøkologiske principper kan indgå i såvel kommune- og lokalplanlægning som helt konkret udformning af bebyggelsesplaner og grønne friarealer.

Byen kan gøre skade på vore omgivelser, men den kan også skabe nye muligheder. Vi kan skamme os over aldrig at gøre nok, forsøge at holde byen helt adskilt fra naturen og tro, at vi derigennem gør den en tjeneste. Denne naive tilgang bør vi dog lægge bag os og acceptere, at vi dominerer vore omgivelser. Vi bør bruge denne viden til at skabe nye smukke og levende bydele til gavn for dyr, planter og mennesker.

Noter og referencer

Agger, P. (2012) 'Naturens Værdi' i Danmarks Natur frem mod 2020 – om at stoppe tabet af biologisk mangfoldighed: Hans Meltofte (red.), København: Det Grønne Kontaktudvalg, 11-14.

Dramstad, W.E., Olson, J. D. og Forman, R.T.T. (1996) Landscape Ecology Principles in Landscape Architecture and Land-Use Planning. Boston: Harvard University Graduate School of Design.

McHarg, I. (1992) [1967]. Design With Nature, New York: John Wiley & Sons.

Reddersen, J. og Ejrnæs, R. (2010) Kan byen bidrage til dansk naturbeskyttelse med mere end hyggelige mejsekasser og kønne ruderatplanter? Flora og Fauna. 116(1-2), s 41-47.

VELFÆRDSHAVEN TÅRNBY. KAN HAVEKUNST DEFINERE FREMTIDENS VELFÆRDSBY?

Velfærdshaven har været overskrift for det otte ugers designprojektstudie i byliv, Urbanism Studio 2013 på Københavns Universitet, hvor 46 landskabsarkitektstuderende har udforsket byen, dens kompleksitet og landskabsværdier på fem lokaliteter i Tårnby Kommune. Projektet har undersøgt, hvordan den grænseløse bys landskabsarkitektoniske potentialer kunne udvikles, hvis denne mere åbne by blev udforsket som havearkitektur frem for som bygningsarkitektur. Hvordan kunne omgivelsernes havekarakter blive af en væsentlig og monumental værdi for udviklingen af fremtidens velfærdsby? Tårnby Tornepark præsenteres kort som et af i alt tyve svar.

Mads Farsø, ph.d.-studerende, Københavns Universitet, og Lars Jensen, arkitekt maa, Sleth

Gennem et intensivt undervisningsforløb i byliv er fem lokaliteter i Tårnby Kommune blevet adresseret som velfærdshaver. Betegnelsen *velfærdshave* er blevet anvendt til at udfolde velfærdsbyens havekarakter og til at diskutere, hvordan den almene trivsel i den åbne by er knyttet til de åbne landskabelige rum og livet mellem husene. Nogle ville måske beskrive denne åbne by som forstad, for andre er det blot byen af i dag. Kurset har i forelæsninger, øvelser og designopgaver adresseret udfordringer og kvaliteter ved denne nutidens by – såsom dens byliv, infrastruktur, fritidslandskab og havekarakter.

Intense opgaveforløb, hvor der er blevet skiftet mellem plancher, fotografier, plakater, postkort, film og arkitekturmodeller, har trænet de studerendes evne til på kort tid at destillere centrale problemstillinger og formidle disse via forskellige medier. I ugentlige debatter har en bred vifte af fagfolk været inviteret til at diskutere temaet ud fra de studerendes arbejder for samtidig at udvikle de studerendes evne til at kommunikere og kvalificere deres arbejde. Særlig skala, tid, tæthed, kontekst, hverdagsliv og stedets regionale relationer er blevet adresseret, ligesom de individuelle designinterventioners rationale, kommunikation og præsentation er blevet drøftet. Undervejs er de studerende konstant blevet opfordret til, som kommende landskabsarkitekter, at definere hver deres individuelle tæ-

Urbanism Studio-avis trykt i 1.000 eksemplarer til udstilling af projektforslag i Tårnby Kommune.
Foto: Mads Farsø

kemåde og at formulere hver deres holdning til stedet og konteksten ud fra stedet og konteksten. Afslutningsvis er alle designforslagene blevet publiceret i et lokalavis-format og trykt i 1.000 eksemplarer som et katalog til formidling af den offentlige udstilling af velfærdshaverne på Tårnby Kommunes hovedbibliotek. Avisen *Tyve velfærdshaver* er en formidling af genstandsfeltet spændt ud mellem øvelse og praksis, student og borger samt fag(lighed) og virkelighed.

Velfærdshaven Tornebyparken

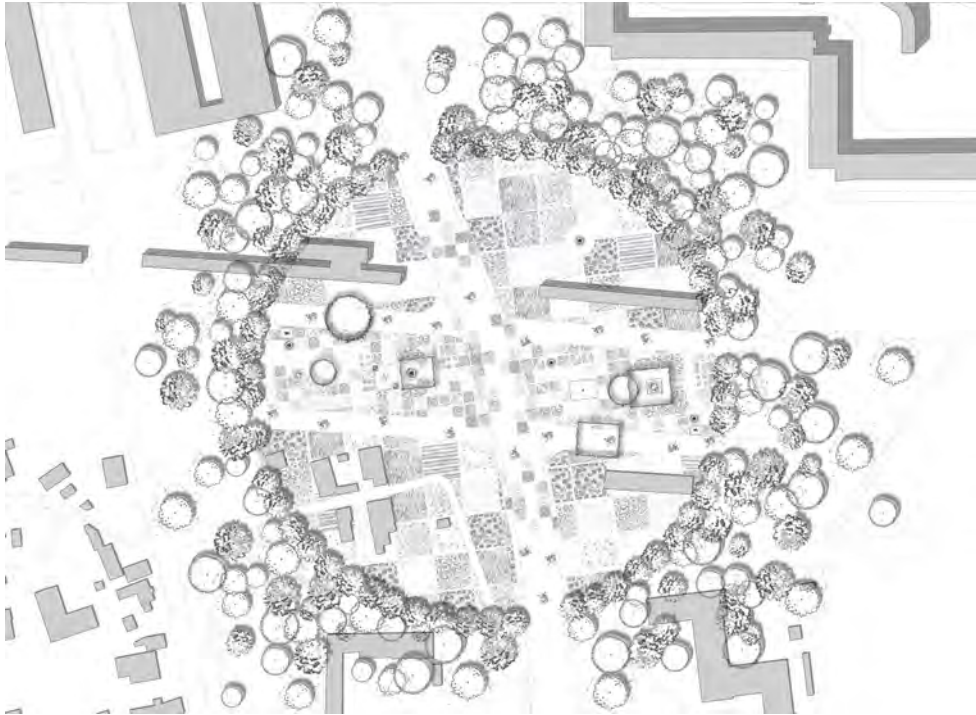
Tornebyparken er et forslag om transformation af motorvejsopkørslen ved Tårnby Torv og Tårnby Station til en mægtig rosenhave, der indrammes af en stor og monumentalt cirkulær træbeplantning. Den massive ring af træer danner et anderledes grønt og urbant center, der i ska-

la kan matche den fart, hvormed omgivelserne opleves af bilisterne. Træerne tydeliggør ankomsten i et nyt rum, både som grænse for dem, der kører ind og igennem haven, og særligt for dem, der ankommer nede fra motorvejstunnelerne. Ligeledes er cirkelslaget, gjort af forskellige træer, et arkitektonisk greb, der samler områdets forskellige omgivelser ved dels at lade dem blive sidestillet i introduktionen af et nyt og større arkitektonisk rum, dels at reflektere kontekstens mange (gård)rum og cirkulære arkitekturer i selve formen af rummet.

Samtidig er Tornbyparken en insisteren på kvalitetene i det sanselige som noget samlende og en mulig udviklingsvej for den åbne bys omgivelser. Gennem duften af roser, lyden af fontænerne rindende vand, den spredte fuglesang fra pergolaerne og de labyrintiske kig imellem beplantningerne retter parken indirekte opmærksomhed mod, hvordan den by, der ligger udenfor, under og omkring den, værdisættes. Forslaget Tornbyparken forsimples det bymæssige til at være en fælles havearkitektur samtidig med, at den viser velfærdshaven som et monumentalt indgreb, der kan indeholde en høj grad af kompleksitet og kropslig sanselighed. Forslaget er udarbejdet af landskabsarkitektstuderende Ingrid Nålsund, Vigdis Stenarsdottir og Roy Staathof.

Den regionale haveby

De studerendes forslag afspejler mulighederne i at benytte havekunsten som et redskab

Plan af projektforslaget Tornebyparken. Kilde: Urbansim Studio-avisen (2013)

til at skabe forståelse for den åbne by. Det er et blik på byen i Tårnby, der tager udgangspunkt i det levende, i konteksten og det foranderlige og dynamiske ved omgivelserne. Den åbne by opleves i de studerendes arbejder som sammenhængende i en anden og større skala, der fordrer en højere prioritering af landskabsarkitekturen frem for bygningsarkitekturen. Eksempelvis indeholder de studerendes forslag flere monumentale beplantningsindgreb, der udfordrer eksisterende arkitektoniske ordner eller mangel på samme. Andre forslag viser en tydelig interesse for at orkestrere det kulturelt selvgroede som strategier til at gøde lokaliteter med ny mening og værdi. Sidst og ikke mindst viser det sig i de studerendes adressering af kontekstens kompleksitet gennem haveforslag, der arbejder med at overlejre, forskyde eller modstille.

De studerendes forslag viser den åbne by som en ikke-konfrontatorisk by, hvor der er

begrænset arkitektonisk dialog mellem delene. Det er en regional haveby, der fortsat er umådelig populær, nærmest elsket, for dens megen plads, frirum og stilhed, for dens parceller, biler og butikcentre. Det er et landskab, der både er nemt, effektivt og føles sikkert. De studerendes velfærdshaver italesætter iboende kvaliteter ved det eksisterende ved at understrege, nedtone, side- og modstille relationerne byens elementer imellem. Kunsten med at arbejde med det plantede og det vilde i landskabsarkitektonisk optik kan hjælpe med at definere det bymæssige på ny. Vi indgår gerne i udviklingssamarbejder med de af landets byplanlæggere, der ønsker at få deres byområder udfordret i et havekunstorienteret projektforslag.

Model af projektforslaget Tornebyparken. Foto: Mads Farso

KOLINDSUND: NY NATUR I DEN GRÆNSELØSE BY

Naturen sættes ofte i kontrast til kulturen og betragtes som noget udenfor byen. Men hvordan forholder det sig i den grænseløse by? Hvilken rolle kan naturen spille her? I foråret 2012 gav danske og internationale studerende på Studio Urban Nature ved Arkitektskolen Aarhus deres bud på ny natur. Gennem fem måneder arbejdede de med en mulig genetablering af den forhenværende ferskvandssø Kolindsund på Djursland.

Stefan Darlan Boris, adjunkt, og Thomas Juel Clemmensen, studielektor og seniorforsker, Arkitektskolen Aarhus

Opindeligt var Kolindsund en del af et fjordsystem, der delte Djursland i to (se fig. 1). Fjorden sandede til, og det salte Kolindsund blev til ferskvandssø. Siden blev søen genstand for et af danmarkshistoriens største afvandingsprojekter. Ved hjælp af diger, kana-

Figur 1: Kolindsund, udsnit af Videnskabernes Selskabs kort ca. 1800

Figur 2. Mark med afvandingskanal på den tidligere søbund.
Foto: Stefan Darlan Boris

ler, dræn og pumpestationer holdes den tørlagt og fremstår uadtil som et almindeligt dansk landbrugslandskab (se fig. 2). For at holde arealet dyrkbart, oppumpes der årligt 50-70 millioner kubikmeter vand fra Kolindsund til Nord- og Sydkanalene¹.

Landbrugsproduktionen i Kolindsund er imidlertid kommet under pres. Kvaliteten af landbrugsjorden er mange steder for nedadgående, og jorden sætter sig, hvilket i stigende grad gør det vanskeligt at pumpe vandet væk. Begge faktorer gør det mindre rentabelt at holde Kolindsund tørlagt. Samtidig presser andre interessegrupper på for at få genskabt sundet af hensyn til naturen og de oplevelsesmæssige kvaliteter i området. Det

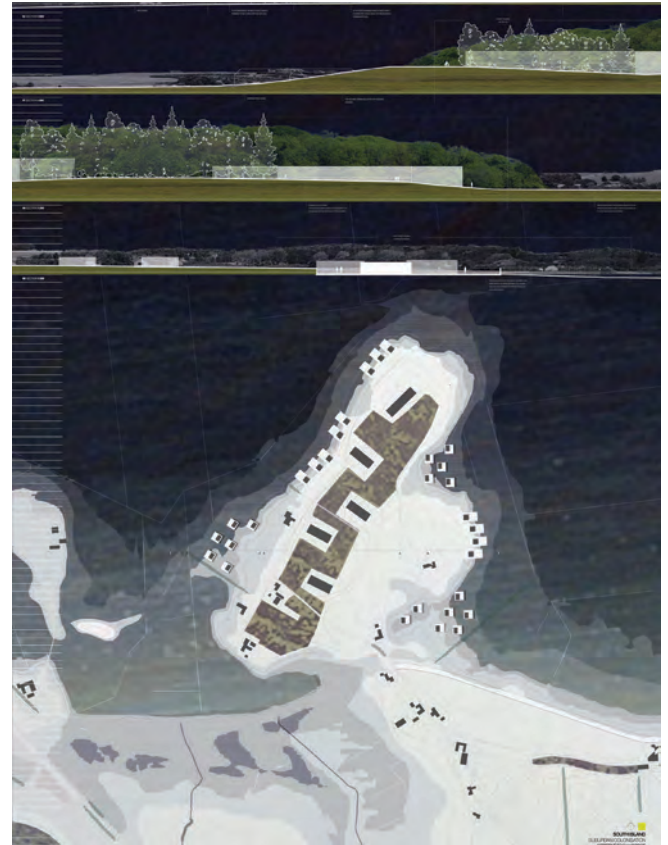
var på initiativ af interessegruppen Kolindsunds Venner, at Studio Urban Nature gik ind i arbejdet med at undersøge mulighederne for ny natur i Kolindsund.

I stedet for at betragte fremtidens Kolindsund som et traditionelt naturgenopretningsprojekt har Studio Urban Nature arbejdet med det som et naturudviklingsprojekt. Frem for at betragte naturen som noget mere eller mindre oprindeligt, som kan genskabes ved at begrænse menneskets indblanding, betragtes naturen i denne forbindelse som noget, der primært opstår i samspillet mellem mennesket og naturgrundlaget. På denne måde bliver det nemmere at lade den nye natur adressere nogle af de udfordringer, som kendetegner udviklingen i den grænseløse by, bl.a. øgede nedbørsmængder som følge af klimaforandringerne, en faldende biodiversitet, sikring af vigtige kulturhistoriske landskabselementer og øget behov for rekreative muligheder.

Studio Urban Nature har arbejdet med disse udfordringer fra en designorienteret vinkel. I den forbindelse betragtes designprocessen som en metode til at frembringe en steds-specifik viden, der kan benyttes i udviklingen af fremtidens Kolindsund. Målsætningen var at udnytte områdets særlige historie til at skabe grundlaget for en mangfoldig natur for både mennesker, dyr og planter. Her spiller landskabsarkitekturens fokus på muligheden for at arbejde med flere ligeværdige og ovelejrede fortællinger en væsentlig rolle. Det kommer eksempelvis til udtryk i Kerstine Harboe Jensens ø-projekt, som sætter fokus på de områder i sundet, der vil omdannes til øer på grund af den stigende vandstand. I pro-

Figur 3: Øer overladt til "naturen" i det genskabte sund:
Illustration: Kerstine Harboe Jensen

Figur 4: Halvø med mulighed for beboelse ud til sundet.
Illustration: Kerstine Harboe Jensen

jektet benytter Kerstine to af de nye øer til en iscenesættelse af den historiske udvikling. På nordsiden styrkes ø-motivet omkring en af de tidligere sundgårde, der i dag er omdannet til industrielt svinebrug. Øens isolerede karakter udnyttes her til at overlade området til "naturen" som et levende monument over den nyetablerede natur i Kolindsund (se fig. 3). På sydsiden af sundet udnytter hun i modsætning til nordsiden øens isolerede karakter til at skabe et nyt boligområde i omgivelser, der ellers er forholdsvis uforstyrrede. I den proces arbejder hun med forskellige boligformer og grader af kontakt til vandet (se fig. 4). Et andet eksempel findes hos Janne Pedersen, som i sit projekt har arbejdet med en

Figur 5: Nyt kildelandskab med næringsfattige biotoper i det genskabte sund. Illustration: Janne Pedersen

række artetiske kildevæld på søens nordside. I stedet for at lade søen oversvømme kilderne, foreslår hun dem integreret i et nyt kildelandskab, hvor kildernes mineralholdige vand kan isoleres og udnyttes til at skabe nye næringsfattige biotoper (se fig. 5). Det indebærer et markant jordarbejde, hvor de eksisterende diger omkring Nordkanalen integreres. Det nye kildelandskab er et bud på, hvordan hensyn til biodiversitet og rekreative oplevelsesmuligheder kan integreres (se fig. 6).

Studio Urban Natures bud på naturudvikling i Kolindsund skal ikke ses som endegyldige svar på de udfordringer, området står overfor, men primært som et indspark i diskussionen om, hvilke former for natur vi ønsker i den grænseløse by.

Noter og referencer

¹ Læs mere om Kolindsund på <http://kolindsund.odeum.com/dk/forside/introduktion/> [08.02.13]

Figur 6: Det nye kildelandskab som ramme for øget biodiversitet og rekreative oplevelsesmuligheder. Illustration: Janne Pedersen

NY ØKONOMI I BYERNE

BYKONKURRENCE, VIDENSØKONOMI OG HERLIGHEDSVÆRDIER

Denne artikel er en analyse af sammenhænge mellem overgangen fra en industri-baseret økonomi til en vidensøkonomi, en forstærket bykonkurrence og de senere års planlægningsmæssige fokus i byerne på herlighedsværdier i form af kulturelle tilbud og naturomgivelser. Herlighedsværdierne anvendes til at tiltrække investeringer, virksomheder og ikke mindst højt kvalificeret arbejdskraft, som skal danne grundlaget for fremtidens vækstmuligheder. Denne artikel stiller spørgsmålstejn ved, om det faktisk forholder sig sådan.

Lars Winther, lektor, Københavns Universitet

Vidensøkonomien har de sidste årtier transformeret den økonomiske geografi i Danmark. Den nye økonomiske geografi kommer bl.a. til udtryk ved en markant koncentration af højt kvalificeret arbejdskraft og vidensintensive erhverv i storbyregionerne. Koncentrationen af vidensøkonomisk aktivitet skaber store udfordringer mht. erhvervsudvikling og jobskabelse i byer og regioner uden for vækstområderne¹. Et analytisk udgangspunkt i en forståelse af vidensøkonomien bidrager til forklaringen af, hvilke faktorer der er blevet væsentlige for udviklingen af forskellige erhvervstyper. Forskellige erhverv, også lav- og mellemteknologiske industrierhverv, trækker på forskellige typer af viden. Dette har stor indflydelse på deres lokaliseringsbehov. Derfor er det vigtigt at tænke lokalisering, erhverv og viden sammen i en analyse af by- og regionsudvikling. Det er ofte svært at skabe et storbymiljø uden for storbyerne, og det er derfor i høj grad vigtigt at tage udgangspunkt i de tilstedeværende kvaliteter, erhvervstyper og vidensrelationer. Herlighedsværdiparadigmet, dvs. et fokus på kulturelle tilbud og naturomgivelser som tiltrækningskraft for højtuddannet arbejdskraft, kan på denne baggrund fremstå som en usikker vej i bykonkurrencen for især mindre byer, da det synes at være de andre parametre, der tæller.

Hvorfor vidensøkonomi?

Globaliseringen har medvirket til at skabe øget pris- og kvalitetskonkurrence mellem virksomhederne bl.a. på baggrund af fremkomsten af nye internationale markeder og

globale aktører, herunder ikke mindst aktører fra lavomkostningslandene. Dette har medført et øget fokus på kvalitet og innovation i form af nye produkter og produktionsformer i danske og europæiske virksomheder, således at virksomhederne i dag i højere grad konkurrerer på specialisering i form af kvalitet, innovation og kundetilpasning end på lave produktionsomkostninger². Derfor er samfundsøkonomien i det seneste tiår blevet en stadigt mere vidensbaseret økonomi. Denne vidensøkonomi er baseret på produktion, distribution og brug af viden og information.

Vidensøkonomi og geografi

En vidensøkonomi er defineret som en økonomi, hvor evnen til at skabe, dele og bruge viden er blevet en væsentlig konkurrenceparameter for væksten og udviklingen i virksomhederne. Viden er ikke en homogen, geografisk ligeligt tilgængelig ressource. Der findes forskellige typer af viden, og hver videnstype har sin egen geografi. Vidensstyperne har derfor stor indflydelse på virksomhedernes lokaliseringsbehov, deres behov for medarbejdere og for deres samarbejdsrelationer og netværk. Det betyder, at virksomheder, der trækker på forskellige vidensstyper, er lokaliseret forskellige steder.

Bykonkurrence og herlighedsværdier

Et andet aspekt af globaliseringen er en stigende konkurrence mellem byer og regioner for at tiltrække økonomisk aktivitet, hovedsageligt i form af investeringer, virksomheder, arbejdskraft, turister og nye borgere. Bykonkurrencen foregår på alle niveauer i bysystemet, både globalt mellem f.eks. verdensbyerne London, New York og Tokyo og i Europa mellem f.eks. København, Stockholm og Hamborg. Nationalt og regionalt er der også en konkurrence mellem små og mellemstore byer.

Den øgede konkurrence mellem byerne sker især, fordi staten i højere grad end tidligere har overført ansvaret for den lokale og regionale udvikling til byerne og kommunerne. Det har ført til en øget konkurrence mellem de enkelte lokaliteter. Når staten ikke længere garanterer de enkelte byers eller regioners økonomiske og sociale udvikling, må de i højere grad selv varetage opgaven³.

Byerne og regionerne prøver derfor i dag gennem strategi og planlægning at tiltrække virksomheder og kvalificeret arbejdskraft. Det seneste årti har forskere og planlæggere i kølvandet på Richard Floridas forskning om den kreative klas-

*Man kan også kortfattet sige, at Esbjerg-området har en passende størrelse, så alle byfunktioner findes her, samtidig med at der efter byens størrelse er et spændende urbant byliv med mange muligheder for boformer, som er til at betale for mange mennesker. Samtidig er områdets nærmeste natur meget unik og selve miljøet er sundt med bl.a. ren luft. Uddannelsessteder og gode ungdomsboliger er attraktive.
Jan Ove Petersen, Arkitekt MAA og planlægger, Esbjerg Kommune*

se haft et fokus på herlighedsværdier som f.eks. kultur, storbymiljø og naturoplevelser i byernes forsøg på at tiltrække især den højtuddannede arbejdskraft. Spørgsmålet er, om dette fokus på herlighedsværdier er en farbar vej i konkurrencen mellem byerne?

Richard Florida, (Født 1957-), amerikansk professor. Florida er ophavsmand til begrebet *den kreative klasse*. Ifølge Florida er folk fra den kreative klasse attraktive at tiltrække for byerne, da de genererer en økonomisk vækst. En bys kreativitet kan måles på en række forskellige parametre f.eks. tolerance og videnserhverv i byen.

”Jeg er enig i, at bykonkurrencen i højere grad end tidligere foregår mellem byer og regioner, og at der er stort fokus på herlighedsværdierne for at tiltrække arbejdskraft, virksomheder, forskere mv. Det er storbyerne, der skaber vækst i landet. I Danmark siger man, at når der skabes 100 job i København, skabes der 20 i resten af landet.
Rikke Lethare Nielsen, Planlægger, Københavns Kommune

Vidensøkonomien som ny forudsætning

Storbyerne og storbyregionerne har domineret den økonomiske vækst og jobskabelsen i Danmark og mange andre europæiske lande gennem de sidste årtier⁴. Dette har ikke umiddelbart ændret sig siden den finansielle krise i 2008. Det er stadig storbyregionerne, der fremstår som de steder, hvor mulighederne og potentialerne for at skabe beskæftigelse og økonomisk vækst er størst. En lang række små og mellemstore byer uden for vækstområderne må derimod fortsat kæmpe med stagnation eller faldende beskæftigelse⁵.

Byliv er blevet en herlighedsværdi i sig selv. Foto: Emil Egerod Hubbard.

Vidensøkonomien gælder hele økonomien

En vigtig pointe er, at fremkomsten af en vidensøkonomi gælder hele økonomien, dvs. den stigende produktion og brug af viden og information er noget, som alle virksomheder og organisationer må forholde sig til. I den videnskabelige litteratur peges der på, at vidensøkonomien omfatter bestemte sektorer, som har en særlig høj grad af vidensintensitet, f.eks. højteknologiske sektorer, der investerer en stor del af omsætningen i forskning og udvikling. Andre analyser af vidensøkonomien er mere specifikke og ser på enkelte vidensøkonomiske erhverv som f.eks. bioteknologi eller vidensintensiv erhvervsservice som arkitekter eller avanceret IT. Disse erhverv og virksomheder får ofte en del opmærksomhed både i analyser af økonomisk vækst og i erhvervs- og regionalpolitik, men den øgede brug og produktion af viden gælder også andre erhverv f.eks. lav- og mellemteknologiske erhverv bl.a. inden for metalindustrien.

”Det er min erfaring, at det ofte er i de konkrete gennemførte praksis, at det afsløres, om de mere generelle teorier holder. F.eks. synes der at være lidt berøringsangst overfor at sætte ”et godt byliv” i sammenhæng med en bypolitisk satsning, skønt der rundt omkring, også i Danmark, er gode eksempler herpå.

Jan Ove Petersen, Arkitekt MAA og planlægger, Esbjerg Kommune

At viden og produktion og brug af viden er blevet vigtigere for virksomhederne, betyder, at der er kommet et øget fokus på den infrastruktur, bredt forstået, som omgiver virksomhederne og deres brug og produktion af viden. Det vil sige, at f.eks. deres netværk til vidensinstitutioner som universiteter, andre virksomheder og ikke mindst deres medarbejdere, som i høj grad producerer, distribuerer og bruger viden og information, har fået en central betydning for deres lokalisering. Det er derfor også denne infrastruktur, som er medvirkende til virksomhedernes lokalisering. Viden og vidensproduktion er blevet et vigtigt tema i analysen af by- og regionsudviklingen i Danmark.

Vidensbaser og lokalisering

En måde at skelne mellem forskellige vidensstyper på er ved at anvende vidensbaseperspektivet. I vidensbaseperspektivet skelnes mellem tre forskellige vidensbaser: den analytiske, den syntetiske og den symbolske vidensbase⁶. Disse vil blive gennemgået i de følgende afsnit. Forskellige erhverv og virksomheder trækker på forskellige vidensbaser, og det har direkte indflydelse på virksomhedernes organisation og processer herunder deres geografiske lokalisering. På trods af, at studiet af vidensbaser er en simplificeret opdeling af komplekse sammenhænge, giver det indsigt i, hvordan forskellige former for vidensproduktion har betydning for virksomhedernes lokalisering. Det har betydning for, hvilke muligheder forskellige lokaliteter har for at tiltrække og fastholde virksomheder⁷.

Den analytiske vidensbase

De virksomheder, hvor videnskabelig viden er vigtig for at skabe nye produkter og dermed øge konkurrenceevnen, trækker primært på den analytiske vidensbase. Der er tale om viden og innovation, som især bygger på håndgribelig, nedskrevet viden. Vidensproduktionen og innovationsprocessen er karakteriseret ved at være baseret på videnskabelige modeller og metoder, mens den resulterende innovation i form af processer eller produkter ofte resulterer i videnskabelige publikationer og patenter. I sådanne erhverv er vidensproduktion og innovation baseret på kognitive og rationelle processer og bliver ofte produceret i samarbejde mellem virksomheder, forskningsinstitutioner og det offentlige.

Videnstyper og geografi

Faglitteraturen skelner ofte mellem *uhåndgribelig viden* (engelsk: tacit knowledge, på dansk også oversat til tavs viden) og *håndgribelig, kodificeret viden*. Kodificeret viden er viden, som kan udtrykkes gennem sprog eller symboler i form af tekst, manualer eller lignende, hvilket medfører, at denne form for viden let kan transporteres over lange afstande. Dette er en viden, som af nogen opfattes som allestedsnærværende og derved tilgængelig for alle interesserede. Tavs viden eller uhåndgribelig viden bygger på Michael Polanyis tanker. **Michael Polanyi** (1891-1976) var en ungarsk-britisk kemiker, videnskabssociolog og filosof. Han havde en idé om, at vi ved mere, end vi kan redegøre for. Tavs viden er modsat den kodificerbare viden svær eller omkostningstung at sætte ord eller symbol på, da den udtrykkes gennem handlinger og erfaringer og videregives gennem imitation og læring i praksis. Viden og især tavs viden er en central ressource i vidensøkonomien, da den er svær at kopiere for andre virksomheder.

Virksomheder, der primært trækker på en analytisk vidensbase, har af denne grund ofte en tendens til at være lokaliseret i tæt geografisk nærhed til universiteter og andre relevante forskningsmiljøer, da det kan give adgang til vigtig ny viden og samarbejdsmuligheder. Da denne type institutioner ofte findes i storbyregionerne, er der en koncentration af analytisk vidensbaserede erhverv i storbyerne. Det vil sige, at lokalisering af virksomheder i høj grad skal forstås i relation til deres netværk.

Medicinalindustrien og bioteknologien i Danmark er gode eksempler på sådanne erhverv, hvor der ses en meget stor koncentration af virksomheder og beskæftigede i og omkring København, som netop er kendetegnet ved at have adgang til de centrale faktorer, vidensinstitutioner og andre vidensaktører, som en analytisk vidensbase trækker på.

Hertil kommer en koncentration af højt kvalificeret arbejdskraft og adgang til globale videns- og produktionsnetværk⁸.

Den syntetiske vidensbase

Den syntetiske vidensbase er vigtig i erhverv, hvor vidensproduktion og innovation hovedsageligt skabes ved at bruge eksisterende viden eller gennem nye kombinationer af eksisterende viden. Produktionen af syntetisk viden er baseret på ændring af eksisterende produkter eller produktionsprocesser. Det handler f.eks. om at skabe og forbedre tekniske løsninger. I erhverv, som trækker på syntetisk viden, bliver viden og innovation ofte produceret i projektbaserede samarbejder mellem virksomheden og virksomhedens kunde og leverandører, hvor løsningerne er baseret på erfaring, læring og brug. Denne type vidensproduktion involverer tit u håndgribelige viden.

Syntetisk vidensbaserede virksomheder har en tendens til at være lokaliseret i traditionelle erhvervs-klynger, hvor ansigt-til-ansigt kontakt med leverandører og kunder er mulig. Det har de, fordi kundetilpassede løsninger og den delvist u håndgribelige viden, der bruges i innovationsprocessen, er vigtig.

Trods den ensartede skiltning er byerhverv forskellige.
Foto: Marie Partoft

Et godt eksempel på et erhverv, der primært trækker på syntetisk viden, er metalindustrien i Danmark, hvor der ses en stor koncentration af virksomheder også uden for storbyregionerne bl.a. i Midt- og Nordjylland⁹. Her foregår innovation og vidensproduktion ofte i samarbejde mellem kunde og producent, og innovation er baseret på gradvise forandringer i produktet bl.a. gennem kundetilpasning, men også gennem implementering af ny produktionsteknologi, der kan øge produktiviteten.

Den symbolske vidensbase

Virksomheder, som primært producerer viden i form af design, symboler, brands, kulturelle artefakter el-

ler æstetiske egenskaber til produkter, trækker primært på den symbolske vidensbase, hvor ny viden bliver produceret ved kombination af eksisterende viden. Denne vidensproduktion er ofte stærkt afhængig af forståelsen af f.eks. forbrugernes hverdagsliv og karakteriseret af stærkt u håndgribelig viden.

Virksomheder, der primært trækker på den symbolske vidensbase, har en tendens til at være lokaliseret i de centrale dele af storbyregionerne. Forklaringen på dette er, at storbyregionerne har en central placering i transport- og kommunikationsnetværk, en stor koncentration af f.eks. kreative virksomheder og højtuddannet arbejdskraft. Ydermere giver den høje koncentration af forbrugere i disse områder en større mulighed for at monitorere og fortolke adfærd, hvilket er essentielt i symbolsk vidensproduktion.

Industrielt design er et godt eksempel på et erhverv, som især trækker på den symbolske vidensbase. Det er et erhverv, hvor virksomhederne lever af at producere æstetiske eller funktionelle egenskaber til produkter og derfor primært trækker på symbolsk viden. I industrielt design finder vidensproduktion primært sted i midlertidige samarbejdsprojekter med kundevirksomheder, hvor der i nogle faser af projektet er behov for ansigt-til-ansigt kontakt. Studier af industrielle designere, der er lokaliseret i København, viser, at det afgørende for industrielle designeres valg af lokalisering i København er, at der er en stor koncentration af relaterede erhverv, samt at der er adgang til diverse lokale vidensnetværk¹⁰.

Arbejdskraftens kompetencer er central

Centralt for virksomheder, som trækker på de tre vidensbaser, er arbejdskraften og dens kompetence. Det gælder især den del af arbejdskraften, som er involveret i produktion, distribution og brug af viden f.eks. i forbindelse med udvikling af virksomhedernes produkter. Det har betydet, at arbejdskraften i stigende grad er kommet i fokus i forståelsen af økonomisk vækst i byerne og virksomhedernes lokalisering. Dette har bl.a. medført et skift i bykonkurrencen.

” I Københavns Kommune arbejder vi ud fra ”you can have both” – både vækst og et godt hverdagsliv. For at skabe vækst i kommunen skal du have noget at tilbyde virksomheder, medarbejdere, forskere mv., og for at have råd til et godt hverdagsliv, skal du have vækst, der kan betale for børnehaver, veje, skoler mv. I Københavns Kommune arbejder vi på at bygge flere børneinstitutioner, internationale skoler, gode forhold for cyklister, kulturelle oplevelser mv. København er flere år i træk kåret til verdens bedste by at leve i.

Rikke Lethare Nielsen, Planlægger, Københavns Kommune

Bykonkurrence: fra virksomheds- til arbejdskraftlokalisering

Et aspekt af globaliseringen er som nævnt en øget konkurrence mellem byer og regioner om tiltrækning af økonomisk aktivitet. Baggrunden for storbykonkurrencen er øget mobilitet af arbejdskraft og især kapital bl.a. som følge af udviklingen i informations- og kommunikationsteknologierne og ikke mindst en række institutionelle faktorer, herunder dereguleringen af finansielle markeder og fremkomsten af overstatslig regulering. Dette har fjernet en række lokaliseringsbarrierer, hvilket har skabt en øget lokaliseringsfrihed for arbejdskraft og virksomhederne. Hertil kommer væksten i byerhverv, herunder erhvervsservice, som igen har gjort byerne til attraktive steder at etablere eller udvikle virksomhed.

Bykonkurrencen er dog ikke kun en konkurrence om at tiltrække investeringer, virksomheder og arbejdskraft, men også en konkurrence om både at have og udvikle rammebetingelserne til, at erhvervene og virksomhederne kan forbedre sig og forblive konkurrencedygtige på globale markeder.

Storbykonkurrencen og udviklingen af konkurrencedygtige virksomheder pågår gennem en lang række stedsspecifikke, immobile fordele, herunder f.eks. det bebyggede miljø med bl.a. langtidsinvesteringer i infrastruktur for at sikre mobilitet og tilgængelighed. Derudover er der de fordele, som virksomheder har gennem adgang til lokale arbejdsmarkeder, kunder, markeder, partnere og informations- og vidensrige miljøer, der kan understøtte innovation og kreativitet. Dertil kommer de sociale, kulturelle, ideologiske og politiske rammebetingelser, der alle kan have effekt på udviklingen af erhverv, virksomheder og innovation. Nøgleordet i denne sammenhæng er tilgængelighed til forskellige ressourcer, f.eks. viden, markeder og veluddannet arbejdskraft.

Skift i storbykonkurrencen

Storbykonkurrencen har ændret sig siden 1990'erne, hvor den i højere grad var domineret af et virksomhedsperspektiv, hvor der var fokus på at tiltrække investeringer, virksomheder, udvikle klynger og skabe jobs. Dette skete bl.a. gennem at sikre og forbedre rammebetingelserne, herunder den nødvendige infrastruktur, skabelsen af events eller arkitektoniske fyrtårne som f.eks. Turning Torso i Malmø eller Guggenheim-museet i Bilbao. Efter årtusindeskiftet er dette virksomhedsperspektiv blevet suppleret med et

Hvad konkurrerer byerne om?

Byerne konkurrerer om at tiltrække forskellige økonomiske aktiviteter især:

1. Investeringer
2. Virksomheder
3. Jobskabelse
4. Befolkning, helst flere velstillede borgere
5. Arbejdskraft, hvor fokus især har været på den højt kvalificerede arbejdskraft, herunder den kreative klasse
6. Turister og oplevelser i form af bl.a. events, f.eks. i form af festivaler

arbejdskraftperspektiv. Der er fokus på at tiltrække bosætning, gerne velstillede borgere og arbejdskraft, især den højtuddannede arbejdskraft, kreativ arbejdskraft eller vidensmedarbejdere, som kan understøtte den vidensøkonomiske udvikling.

Herlighedsværdiparadigmet

Vidensøkonomien er central for mulighederne for økonomisk vækst i den moderne kapitalisme og central i konkurrencen mellem virksomheder og byer. Derfor afhænger både virksomhedernes overlevelse og udviklingsmuligheder og byernes konkurrence i høj grad af vidensproduktion, der igen afhænger af kreative mennesker. Det har medført et øget fokus på human kapital og talent, dvs. på dem der producerer, bruger og distribuerer viden. Arbejdskraften er kommet i centrum som en væsentlig lokaliseringfaktor i vidensøkonomien. Centralt for at forstå bykonkurrencen og konkurrencen om den højt kvalificerede arbejdskraft er, at den højtuddannede arbejdskraft ikke er ligeligt geografisk fordelt.

En lang række studier har vist, at den højt kvalificerede arbejdskraft er koncentreret på bestemte lokaliteter og især i storbyregionerne i Danmark og resten af Europa¹¹. Ligeledes har analyser vist, at der gennem de seneste årtier har været en statistisk sammenhæng mellem væksten i de højtuddannede og væksten i beskæftigelsen generelt. Denne samlokalisering af beskæftigelsesvækst og vækst i højtuddannede er især kommet storbyregionerne til gode, mens små og mellemstore byer uden for disse storbyregioner ikke i samme grad har oplevet beskæftigelsesvækst¹².

Fyrtårnsplanlægning: Turning Torso i Malmø.
Foto: Fpo

Herligheder tiltrækker arbejdskraft

Mange byer har i de senere år søgt at fastholde og tiltrække den højtuddannede arbejdskraft for at understøtte den økonomiske udvikling og skabe gode rammebetingelser for virksomhederne¹³. Det bygger på idéen om en mobil, kreativ klasse, hvor især de højtuddannede er mobile og flytter efter deres egne stedspræferencer¹⁴.

Argumentet er, at herlighedsværdier i form af f.eks. kulturelle tilbud, bymiljø, oplevelser og natur er med til at tiltrække mennesker herunder de kreative. Har man de ”rigtige” herlighedsværdier, tiltrækkes de højtuddannede, som danner grundlag for virksomhedernes muligheder for at skabe innovation og vækst og derved i sidste ende øge byens indkomst og beskæftigelse. Denne forståelse har haft stor indflydelse på bypolitikken, både i de små og mellemstore byer og i storbyregionerne, hvor skabelsen af bymiljø og byliv er kommet på dagsorden for at tiltrække borgere¹⁵.

Herlighedsværdiparadigmets bidrag

Videnskabeligt har dette herlighedsværdiparadigme været positivt, fordi det i høj grad har medvirket til at sætte værdien af arbejdskraft og human kapital for økonomisk vækst på dagsorden. Der er ingen tvivl om, at arbejdskraften i dag er en central lokaliseringfaktor for virksomhederne og deres udviklingsmuligheder på bestemte steder, da deres konkurrenceevne ofte fastholdes gennem deres medarbejders kompetencer og viden, hvilket blev tydeliggjort i gennemgangen af vidensbaserne. For det andet har paradigmet været med til at sætte fokus på migration af arbejdskraft. Det gælder især en bedre forståelse af, hvad der tiltrækker den højt kvalificerede arbejdskraft. For det tredje har paradigmet været med til at betragte byerne og regionerne som mere end blot et sæt produktionsfaktorer eller innovationssystemer, der skal understøtte virksomhedernes konkurrenceevne. Herlighedsværdiparadigmet har medvirket til, at vi i dag i større grad også ser byerne som steder med forskellige herlighedsværdier, som er medvirkende til at skabe nye rammer for økonomisk udvikling.

Kritik af herlighedsværdiparadigmet

På den anden side kan herlighedsværdiparadigmet også kritiseres på en række punkter. For det første er paradigmet i høj grad individorienteret. Ved at fokusere på individets præferencer ses der bort fra de grundlæggende strukturer i samfundsøkonomien. Det

gælder bl.a. skiftet fra en industribaseret økonomi til en vidensøkonomi, som kan fastholde byer og regioner i en ufordelagtig situation. F.eks. kan en erhvervsstruktur, domineret af traditionel industriproduktion, hvor der er pres på virksomhederne i forhold til den globale konkurrence, være svær at kompensere for gennem en satsning på herlighedsværdier eller events.

For det andet består paradigmet endvidere af mange universale og generiske begreber som f.eks. urban skønhed, tolerance, kultur og natur. Disse begreber er langt fra entydige. Hvad er f.eks. urban skønhed? Hvad er et godt byliv eller et godt bymiljø? For hvem taler vi om et godt byliv eller bymiljø? Det vil sige, at disse centrale begreber i paradigmet er flertydige og refererer til mange forskellige aspekter af det moderne liv, der kan være svære at reducere til en bypolitisk satsning.

Byernes størrelse har betydning

I især anvendelsen af paradigmet i praksis ses der bort fra byernes position i bysystemet og deres placering i den geografiske arbejdsdeling. De globale verdensbyer som London og New York har andre muligheder for at tiltrække og fastholde virksomheder og arbejdskraft end f.eks. København og Oslo. Ligeledes har København og Oslo andre muligheder igen end f.eks. Hjørring eller Esbjerg. Hertil kommer, at mange, især mindre byer og regioner, ofte er specialiseret inden for bestemte erhverv i den nationale eller globale arbejdsdelingen, hvilket igen giver disse steder nogle bestemte forudsætninger for udvikling.

Det peger på, at bystørrelse også har en betydning for byernes muligheder for at udnytte potentialet i herlighedsparadigmet. De store byer, især storbyregionerne, har en langt større diversitet end de mindre byer og kan derved tiltrække et langt bredere segment af mennesker, hvad enten der er tale om uddannelse, job eller boligformer.

Hvorfor flytter mennesker?

Det sidste kritikpunkt er, at der kun er få empiriske studier, som understøtter herlighedsværdiparadigmet¹⁶. Studier af mobilitet viser for det første, at graden af mobilitet er lav, dvs. det er relativt få, som flytter mellem byer. For det andet flytter mennesker generelt i Norden pga. af arbejde eller af personlige årsager. Især de højtuddannede flytter pga. af arbejde eller karrieremuligheder. Et studie fra Sverige viser, at herlighedsværdierne of-

” Vi synliggør, både nationalt og internationalt, at København er en grøn by med mange gode bæredygtige byløsninger. Vi har f.eks. udarbejdet et eksportkatalog, som præsenterer bæredygtige byløsninger, som andre byer kan blive inspireret af. I konkurrencen med andre storbyer er det vigtigt at skille sig ud og fremhæve de særlige herlighedsværdier, som er specielle for København og kan tiltrække og fastholde borgere, virksomheder forskere, studerende mv.

Rikke Lethare Nielsen, Planlægger, Københavns Kommune

test kommer i anden eller tredje række, når mennesker flytter¹⁷. Studiet viser også, at herlighedsværdierne i stor grad tiltrækker lavt- og mellemuddannede. Hertil kommer, at herlighedsværdier tiltrækker forskellige mennesker, alt efter alder, uddannelse, indkomst, civil status og andre sociologiske faktorer. En sidste central faktor er, at der i mindre lande som Danmark, Norge og Sverige er få muligheder for højtuddannede for at finde job og ægtefællejob uden for storbyerne, hvilket er medvirkende til den øgede koncentration af højtuddannet arbejdskraft i storbyerne.

Herlighedsværdiparadigmet har sat værdien af arbejdskraft for vækst på dagsorden og peget på byernes herlighedsværdier som en potentiel væsentlig lokaliseringfaktor. På den anden side viser den seneste forskning og kritik, at sammenhængen mellem tiltrækning af arbejdskraft og herlighedsværdier ikke er så entydig. En enstrengt satsning på herlighedsværdier kan derfor anses som en skrøbelig strategi.

Noter og referencer

¹ Hansen, H. K. og Winther, L. (2010) The spatial division of talent in city regions: location dynamics of business services in Copenhagen. *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie*, 101: 55-72. Herefter Hansen og Winther 2010a.

Hansen, H. K. og Winther, L. (2010) Talenternes geografi: arbejdskraftens kompetencer, kreativitet og regional udvikling i Danmark. *Geografisk Orientering*, 40 (særnummer): 32-34. Herefter Hansen og Winther 2010b.

² Hansen, T. og Winther, L. (2011) Innovation, regional development and relations between high- and low-tech industries. *European Urban and Regional Studies*: 18(3): 321-339.

³ Andersen, H.T., Samson, J. og Winther, L. (2010) Kunsten at sælge et sted – stedsidentitet og branding. *Samfundsøkonomen*, 28-32.

Andersen, H.T. og Winther, L. (2010) Crisis in the Resurgent City? The Rise of Copenhagen. *International Journal of Urban and Regional Research*, 34(3), 693-700.

⁴ Væksten har i mange lande været koncentreret i storbyerne siden starten af 1990'erne. Det skal dog pointeres, at det langt fra er alle storbyer og storbyregioner i Europa, som har oplevet en økonomisk og jobmæssig fremgang, således kæmper en række storbyer stadig med omstilling af industri, jobtab og fraflytning.

⁵ Andersen og Winther, 2010; Hansen, H.K. & Winther, L. (2012a) *The Urban Turn: Cities, talent and knowledge in Denmark*. Aarhus: Aarhus University Press. Herefter Hansen og Winther, 2012a.

- ⁶ Asheim, B. (2007) Differentiated knowledge bases and varieties of regional innovation systems. *Innovation: The European Journal of Social Science Research*, 20(3); 223-241.
- ⁷ Skytt, C.B. og Winther, L. (2011) Viden er ikke bare viden. *Byplan*, 63(2): 32-34.
- ⁸ Hansen & Winther, 2010a; 2010b
- ⁹ Hansen, T. (2010) The Danish fabricated metal industry: A competitive medium-low-tech industry in a highwage country. *Danish Journal of Geography*, 110(1); 65-80.
- ¹⁰ Skytt, C. B. (2011) *The Geography of the Knowledge Economy in Denmark: Unpacking the Socio-Spatial Relations of Knowledge Creation in Danish Regions*. Copenhagen: Department of geography and Geology, University of Copenhagen. Ph.D.- afhandling.
- ¹¹ Hansen og Winther, 2012a
- ¹² Hansen og Winther, 2012a
- ¹³ Smidt-Jensen, S., Skytt, C.B. & Winther, L. (2009) The geography of the experience economy in Denmark: employment change and location dynamics in attendance-based experience industries. *European Planning Studies*, 17(6); 847-862. Herefter Schmidt-Jensen et.al. 2009.
- ¹⁴ Florida, R. (2002) *The Rise of the Creative Class*. New York: Basic Books
- ¹⁵ Smidt-Jensen et al., 2009.
- ¹⁶ Hansen, H.K. og Winther, L. (2012) On the road to nowhere: a comment on amenities and urban regional development. In Lorentzen, A. & van Heur, B. (eds) *Cultural Political Economy of Small Cities*. London: Routledge. 31-43.
- ¹⁷ Hansen, H. K. & Niedomysl, T (2009) Migration of the creative class: evidence from Sweden. *Journal of Economic Geography*, 9; 191-206.

STORBYKONKURRENCE I DANMARK OG SVERIGE

I dag konkurrerer byer om at tiltrække en arbejdsdygtig befolkning, uddannelsesinstitutioner og virksomheder. Konkurrencen er skærpet gennem de seneste mange år og har resulteret i, at byer bruger anseelige summer på at markedsføre sig selv. Men bidrager sådanne tiltag reelt til at flytte folk eller investeringer fra et område til et andet? Svaret er et delvist ja.

Høgni Kalsø Hansen, lektor, og Christian Fertner, adjunkt, Københavns Universitet

Flere af de største byer har held med at brande sig, mens disse typer af initiativer har langt mindre effekt i de små og mellemstore byer. Alle størrelser af byer bruger i stigende grad ressourcer på at brande sig for derigennem at tiltrække investeringer og højtuddannede tilflyttere. *København som cykelby, Aarhus som kulturens by og Stockholm som Skandinaviens Hovedstad.* Alt sammen forsøg på at rette opmærksomheden mod den gode fortælling om byen, som i sidste ende skal tiltrække investeringer og tilflyttere til netop København frem for Stockholm eller Aarhus frem for Aalborg. Aarhus og Malmø er to byer, der aktivt bruger planlægning som et middel til at sikre byens position i den nationale og internationale konkurrence. Selv om politiske tiltag kan ændre en bys renommé som eksempelvis i Malmø, er det også vigtigt at have for øje, at det regionale hierarki er af central betydning for konkurrenceevnen. Malmø bliver aldrig en reel konkurrent til Stockholm, Aarhus bliver aldrig en reel trussel for København.

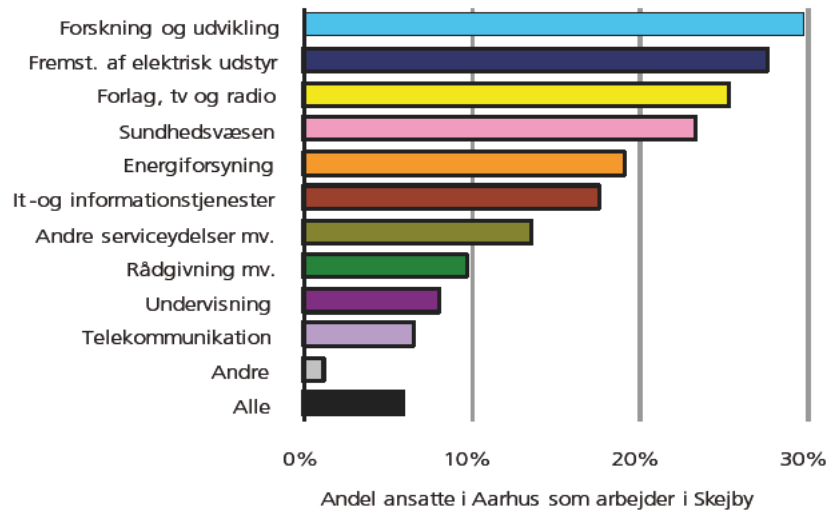
Meget af den empiri, der ligger til grund for teoriudvikling om storbykonkurrence, er født ud af nordamerikanske studier¹. I Danmark og Sverige er de regionale og urbane hierarkier væsentligt forskellige fra de nordamerikanske, hvilket betyder at disse teorier oftest ikke holder, når vi kigger på Danmark eller Europa. De skandinaviske lande er eksempelvis karakteriseret ved, at der kun er én decideret storby (hovedstaden), et par regionale centre (de næststørste byer), derefter en lang række mellemstore byer og endelig de mindre byer.

I Nordamerika er der væsentligt flere store byer at vælge i mellem i forhold til bosætning og investeringer. Derfor bliver konkurrencevilkårene mellem byerne mere udtalt i Nordamerika. Har man som vidensvirksomhed behov for at lokalisere sig i et område, hvor der både er et stort udbud af højt kvalificeret arbejdskraft og adgang til universiteter eller andre vidensinstitutioner, er udbuddet relativt smalt i en skandinavisk kontekst. Det gør, at København og Stockholm har en dominerende position i deres nationale hierarkier.

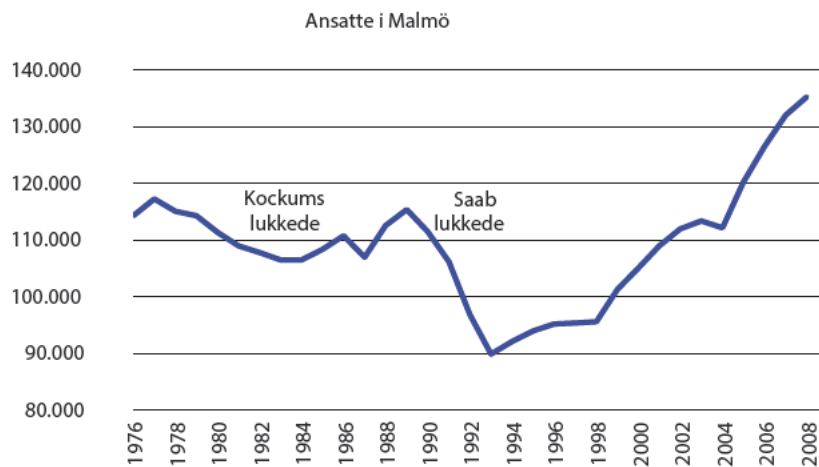
Vender vi blikket mod den nationale konkurrence, er det tydeligt at se, at København og Stockholm har en unik position i den nationale arbejdsdeling. Det er her, den højeste koncentration af højt uddannet arbejdskraft er pga. det store udbud af jobmuligheder. Det er her, den lovgivende og hovedparten af den administrative magt er lokaliseret. Det er desuden her, de vidensintensive virksomheder, der er de primære katalysatorer for økonomisk vækst, er lokaliseret. Kigger vi på det næste lag af byer i de nationale regionale hierarkier, finder vi nogle lidt andre mønstre. Her har byerne ofte et par ligestillede konkurrenter, eksempelvis Malmø, Gøteborg og Uppsala i Sverige og Aarhus, Aalborg og Odense i Danmark. Disse byer forsøger på den ene side at positionere sig i forhold til deres nationale hovedstad, og på den anden side konkurrerer de internt. F.eks. har Aarhus og Malmø formuleret nogle meget klare strategier for, hvordan de skal positionere sig i den nationale og internationale konkurrence.

Aarhus som videns- og uddannelsesby

Som Danmarks anden største by har Aarhus en central placering i det danske regionalhierarki. Byen har et stort universitet og dertilhørende universitetshospital. Derfor har Aarhus haft et godt udgangspunkt i forhold til at omstille sig til videnssamfundet med dertil hørende erhvervsstruktur. Aarhus sigter mod at blive mere konkurrencedygtig ved at støtte virksomheder og institutioner i den vidensbaserede økonomi. Et vigtigt led i strategien er erhvervsområdet Skejby, hvor kommunen er aktiv medspiller i etableringen af en klynge for videnstunge erhverv. Dette gøres med afsæt i allerede tilstedeværende offentlige og private vidensvirksomheder, bl.a. Universitetshospitalet, Vestas og Rambøll.

Figur 1: Andel af ansatte i Aarhus, som arbejder i Skejby, efter brancher. Kilde: CVR 2011.

Figur 2: Udviklingen i Malmøs arbejdsmarked. Kilde: Statistiska Centralbyrå 2011

Malmøs tranformation mod en post-industriel by

Modsat Aarhus har Malmø haft langt større udfordringer med skiftet fra industrisamfund mod vidensintensiv produktion. Siden midten af 1990'erne har man i Malmø arbejdet målrettet med at ændre byens økonomiske situation. Man har kortlagt byens svagheder og styrker og på den baggrund formuleret en strategiplan, *Malmö 2015*, som har fokuseret på at transformere erhvervsstrukturen, øge uddannelsesniveaut og forbedre boligudbuddet². Midlerne har været et nyt universitet, ombygningen af den gamle skibsværftsgrund, Øresundsbroen, en ny jernbanetunnel gennem byens centrum samt store byfornyelsesprojekter og udvikling af nye boligområder. Alt sammen har ændret byens image radikalt og gjort den attraktiv for den yngre befolkning i Sverige³.

Noter og referencer:

¹ Florida, R. (2002) *The Rise of The Creative Class*. New York: Basic Books.

Glaeser, E. (2012) *Triumph of the City*. London: Pan Books

² Nilsson, S. (2006) *Malmö 2015. År 1996 presenterade Malmö stad en framtidsvision för 2015. Nu har vi hunnit halvvägs*. Sydsvenskan, 16-17 Februar 2006, Malmö.

Olsson, M. (2002) *Stad och identitet - Malmö*, i *Europæiske byer i en global æra – byidentiteter og regional udvikling*, S. Riesto, ed., Miljøministeriets Landsplanafdeling, pp. 74-79.

³ Andersen, K. V., Bugge, M.M., Hansen, H.K., Isaksen, A. og Raunio, M. (2010): *One Size Fits All? Applying the Creative Class thesis onto a Nordic Context*. *European Planning Studies* 18(10); 1591-1609.

BYEN PÅ DEN ANDEN ENDE

Alle danske byer har mindst en byfest om året. Festivalen ændrer byen for en periode, og deltagelsen kan betragtes som byliv. Samtidig kan festivalen bruges til at blive klogere på byen, foretage eksperimenter og skabe permanente forandringer. Den forandring, der sker, når festivaler indtager byens rum, har været udgangspunktet et ph.d.-studie i Center for Strategisk Byforskning.

Anne Marie Berg, ph.d.

I studiet af festivalerne undersøges det, hvilken betydning gratis arrangementer i det offentlige rum har for bylivet og planlægningen af byen. Konklusionen er, at folk deltager i festivalerne på meget forskellig måde. De bruger festivalerne til at få kulturelle og sociale oplevelser, og det giver erfaring med byen, som kan bruges i planlægningen. Studierne er baseret på en kombination af kvalitative metoder: forskellige typer af interviews, observation og deltagelse.

I de danske byer er der hvert år masser af festivaler i det offentlige rum, og festivalerne rummer store potentialer. Under festivalen forandres oplevelsen og brugen af byen. Denne forandring og selve festivalen som et temporært, kreativt byrum indeholder et stort potentiale for at foretage eksperimenter med indretning og aktiviteter i byen eller for at få folk til at ændre praksis og opsøge nye steder.

Læring fra festivaler

Studiet af festivalerne har flere implikationer for planlægningen. For det første skal man forstå festivalen som en velorganiseret ramme for eksperimenter i byen, og festivalledelsen som en ligeværdig, professionel kulturel entreprenør. Det betyder, at festivalen er en oplagt ramme, inden for hvilken man kan udfordre byen, byens indretning, brugen og forståelsen af byen.

For det andet skal erfaringerne fra de lokale festivaler bruges til at udvikle muligheder for og variationer over aktiviteter, der kan foregå i byen. Samtidig kan festivalerne udfordre definitionen af, hvilke steder der kan danne ramme om kulturlivet.

For det tredje er det afgørende at sikre sig, at alle relevante aktører i byen inddrages i både udvikling, planlægning og evaluering af festivalen. Alle fagforvaltninger, der på nogen måde er involveret i brugen af det offentlige rum, skal inddrages i systematiske evalueringer. Det er endvidere afgørende, at man drager nytte af de erfaringer, der ligger hos foreninger, kreative entreprenører og frivillige aktører i festivalerne.

På den måde kan festivalen give alternative perspektiver på byen, bylivet og planlægningen.

Festivaldeltagelse siger noget om os

Der er forskellige måder at bruge og opleve festivaler på, og de skal ses i sammenhæng med den enkeltes hverdagsliv, øvrige brug af byen og identitet. Den enkelte deltager forstår festivalerne som en meningsfuld begivenhed, der samtidig bryder med hverdagslivet og giver mulighed for at fordybe sig i noget centralt i hverdagslivet.

*Festivalen kan være en god ramme om at være sammen med familie og venner. Her Aarhus Festuge.
Foto: Martin Dam Kristensen, Aarhus Festuge*

I Halmstad illustrerer udklædte borgere byens historie, når de går rundt i historiske kostumer ved 700-års jubilæet i 2007. Foto: Anne Marie Berg

// "Kulturhavn har blandt andet været med til at bane vejen for badeanstalterne. Kulturhavn havde det første år en aktivitet, der hed "Big Splash", som var et samarbejde mellem tre forskellige foreninger, der gerne ville lave trampolinudspring i vandet. Da man havde været alle tilladelser igennem og fundet ud af, at det var forsvarligt – man var i gang med at arbejde med det rene vand i Københavns Kommune – da fik man åbnet op for det." Festivalarrangør Kulturhavn.

Det er vigtigt i arbejdet med begivenheder i byen, at man er bevidst om, at der er forskellige tilgange til dem. Det skal være muligt at engagere sig i festivaler og i byen, fordi det for nogle er afgørende, at de kan tage ansvar og opbygge fællesskaber, når de engagerer sig som frivillige i arrangementet, eller skabe ejerskab til festivalen/byen igennem deres deltagelse. For andre er det vigtigt, at de kan deltage uden at skulle forpligte sig i arrangementerne, uanset om deltagerne bruger festivalerne som et sted, de opsøger med familien eller mødes med venner, eller som en oplevelse de kan lade sig overraske af i byen.

Her sker noget

Under Aarhus Festuge omdannes byens pladser. Et centralt torv indrettes til grøn park eller skov, og der opstilles alternative siddemøbler som en 51 meter lang sofa. Det giver en anledning til at sætte sig ned og bruge byen på en anden måde end til hverdag.

Når deltagere i festivaler træder ind på en plads i byen, der er forandret fra brostensbelagt plads til dagligstue eller grøn oase, får de umiddelbart det indtryk, at her sker der noget. Det skærper opmærksomheden på byen og på de aktiviteter, der foregår under festivalen. Bevidstheden om, at man er i festivalens rum, kan gøre folk mere åbne for at interagere fx med den fremmede ved siden af i sofaen.

Barrieren bliver omdrejningspunkt

Åen Nissan flyder gennem det centrale Halmstad, og både politikere og planlæggere i kommunen betragter den som en barriere i byen. I Halmstad ønskede kommunen at vende borgernes opmærksomhed mod åen under byens 700-års jubilæum i 2007. Det gjorde man i en forventning om, at når borgerne opdagede åen, ville den blive en rekreativ ressource i byen. Åen blev under festivalen omdrejningspunkt for aktiviteter såsom gratis færgesfart, udstillinger, teater og koncerter langs vandet. Festivalen bliver dermed en anledning til at ændre forståelsen og brugen af åen.

*Deltagere oplever og agerer på vidt forskellige måder under festivalen Kulturhavn.
Foto: Jakob Boserup*

I Halmstad og Aarhus er ligheder mellem den måde, man arbejder med fysiske elementer i byen under festivalerne – og der er begge steder forventninger til, at man kan skabe forandringer i brugen af byen, der rækker ud over den tid, festivalerne foregår.

Kan man bade i havnen?

Kulturhavn er en gratis festival i København og et eksempel på, at man i festivalens regi kan foretage eksperimenter med aktiviteter i byen. Badning i havnen er blevet testet under Kulturhavn, før det blev en permanent aktivitet.

Det viser, hvordan festivaler kan gøre os klogere på, hvad man kan foretage sig i byen. Når Kulturhavn er et legitimt rum for eksperimenter i byen, skyldes det, at festivalen betragtes som en velorganiseret ramme for at lave nye aktiviteter, og at festivalarrangøren er en pålidelig samarbejdspartner.

Konflikter i festivalen

Der forekommer forskellige konflikter i forbindelse med festivalen. Det kan være begrundet i, at forskellige grupper af deltagere ønsker at anvende festivalen på forskellige måde, eller når festivalen som massiv, larmende og svinende begivenhed bruger byrummet anderledes end til daglig. Det kan være til gene for naboerne, men også være en udfordring for den planlægger, der arbejder med henblik på at skabe funktionelle, ordentlige byrum på den ene side. Festivalarrangørerne oplever på den anden side ofte planlæggere som begrænsende for deres kunstneriske arbejde. Regler for musik og cykelløb eller bureaukratiske procedurer i forbindelse med lukning af veje under festivalerne virker begrænsende for arrangørernes muligheder for at skabe kulturelle begivenheder.

Man kan sige, at festivalerne konsekvent vil udfordre rammerne for, hvad man må og kan i byen – og deri ligger en latent konflikt, men det er samtidig netop det, der er den store styrke ved festivalerne. Fordi festivalerne er et midlertidigt rum og en relativt velorganiseret ramme for aktiviteter og eksperimenter i byen, kan festivalerne være med til at udvikle byen. Og festivalarrangørerne ser det som en del af deres rolle at udfordre mulighederne for, hvad man kan og dermed at bidrage til at udvikle byen.

Festivalerne giver erfaringer med byen og rummer forskellige potentialer for at ændre på forståelsen og brugen af byen. Når byen danner rammen om kulturelle begivenheder, kan det øge kendskabet til den, til steder i byen og til lokale kulturelle potentialer. I Halmstad får borgerne indsigt i byens historie under festivalen, men deltagerne i festivalerne skriver også byens historie sammen, når de under festivalen er med til at skabe den kulturelle begivenhed. De gratis arrangementer i byens offentlige rum rummer desuden et demokratisk element, fordi de som udgangspunkt er tilgængelige for alle. Borgere, der engagerer sig i festivalerne, bliver i kraft deres engagement integreret i lokale sociale fællesskaber. På den måde får byen identitet og historie gennem festivalen.

Noter og reference

Berg, A.M. (2012) Byen på den anden ende: En undersøgelse af folkelige festivaler og kultur i dansk planlægning. Ph.d.-afhandling. Institut for Geografi og Geologi, Københavns Universitet

LAVTEKNOLOGISK INDUSTRI I DANMARK

Er der behov for lavteknologiske industrier i et land som Danmark, hvor både lønningerne og videnniveauet er højt? Set ud fra den daglige mediedækning er svaret snarere nej end ja. Brancher som IT og medicinalindustrien fremstilles ofte som fremtidens industrier, mens mindre højteknologiske brancher som fx metalvare- eller plastikindustrien betragtes som udsatte for konkurrence fra lavtlønslande. Denne korte artikel sætter fokus på disse brancher, som for det meste lever en stille tilværelse uden for rampelyset.

Teis Hansen, adjunkt, Lunds Universitet

Lavteknologiske industrier er defineret ud fra størrelsen af deres investeringer i forskning og udvikling (FoU). Højteknologiske industrier som fx luftfartsindustrien investerer mindst fem gange mere i FoU end lavteknologiske industrier som fx tøjindustrien. Med andre ord er lavteknologiske industrier ikke forskningsintensive.

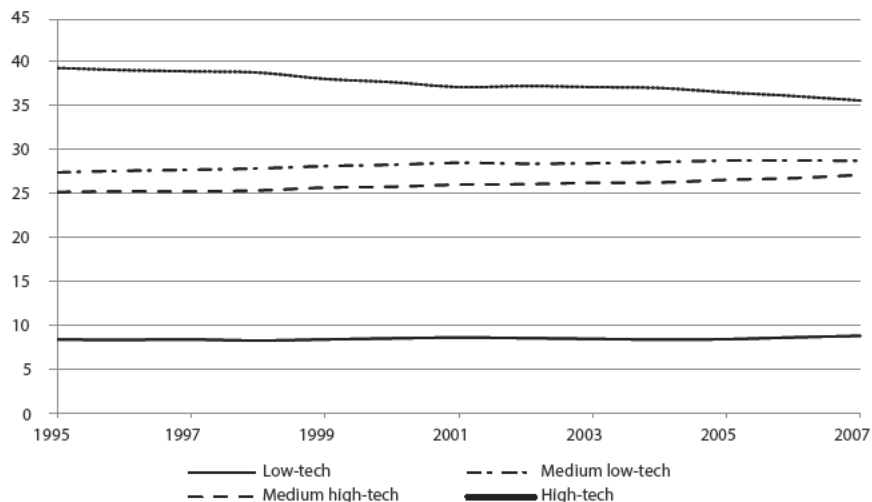
Økonomisk betydning

Dette betyder dog ikke, at lavteknologiske industrier er uden økonomisk betydning. Som figur 1 viser, er den lavteknologisk industris andel af den samlede beskæftigelse i fremstillingsindustrien fortsat den største i Europa på trods af et mindre fald over de seneste år. Det er endvidere værd at bemærke, at den medium-lavteknologiske industri, som heller ikke er særligt forskningsintensiv, har øget sin andel af beskæftigelsen, mens den højteknologiske industri har en fuldstændig stabil andel over perioden. Der er altså ikke umiddelbart tegn på, at de højteknologiske industrier øger deres betydning for den danske økonomi på bekostning af de mindre forskningsintensive brancher.

Lavteknologisk konkurrenceevne

Denne udvikling rejser spørgsmålet: Hvordan fastholder danske lavteknologiske industrier deres konkurrenceevne, når de på den ene side ikke er forskningsintensive og på den anden side må leve med et højt lønniveau?

For at finde et fyldestgørende svar er det nødvendigt at se på forskellige former for investeringer. Mens lavteknologiske industrier per definition har lave investeringsniveauer i forskning, så har de øget deres investeringer i human kapital og produktionsudstyr

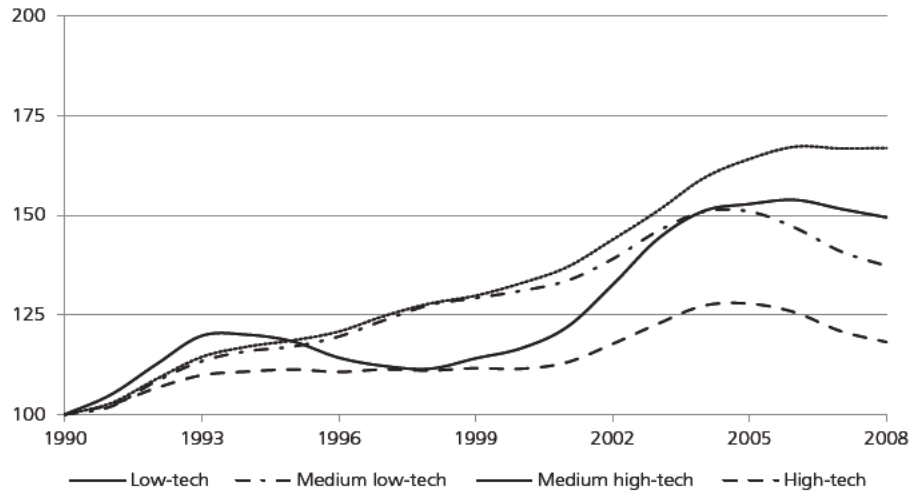
Figur 1. Andel af fremstillingsindustriens beskæftigelse i ni europæiske lande (%). Kilde: Egne beregninger, data fra OECDs STAN-database. Baseret på tal fra ni europæiske lande med tilgængelige tal for hele perioden – Belgien, Danmark, Finland, Frankrig, Italien, Spanien, Sverige, Tyskland og Østrig.

markant over de seneste år. Faktisk har den danske lavteknologiske industri haft en større vækst i andelen af højtuddannede ansatte end de mere forskningsintensive industrier i perioden 1993-2006. Som det ses af figur 2, er det endvidere også i de lavteknologiske industrier, at den største stigning i investeringer i produktionsudstyr har fundet sted.

Disse investeringer i human kapital og produktionsudstyr understøtter specifikke lavteknologiske innovationsstrategier (fx inkrementel produkt- og procesforbedring samt udvikling af kundespecifikke løsninger), og det peger på en høj videnintensiteten i lavteknologiske industrier i dag. Dette understreger, at det er muligt at fastholde konkurrenceevne på baggrund af viden, der ikke er forskningsbaseret – fx praktisk viden omkring produktionsformer som er erfaringsbaseret.

Politisk støtte

På denne baggrund kan der argumenteres for, at man fra politisk hold bør øge den pt. beskudte støtte til lavteknologiske industrier. Disse industrier har stor betydning for den danske beskæftigelse, og desuden er de også koncentreret uden for de store byer. Hvis

Figur 2. Kapitalintensitet for maskininvesteringer over tid i dansk fremstillingsindustri (1990 = indeks 100). Kilde: Egne beregninger, data fra Danmarks Statistik. Værdier i de enkelte år er beregnet som 3-års gennemsnit af investeringer i det foregående, aktuelle og følgende år for at reducere fluktuationer.

økonomisk udvikling af landdistrikter er en politisk prioritet, så bør de lavteknologiske industrier også være det.

Noter og referencer

Hansen, Teis (2010). The Danish fabricated metal industry: A competitive medium-low-tech industry in a high-wage country. *Danish Journal of Geography*, 110 (1), 65-80.

Hansen, Teis og Lars Winther (2011). Innovation, regional development and relations between high- and low-tech industries. *European Urban and Regional Studies*, 18 (3), 321-339.

Hirsch-Kreinsen, Hartmut (2008). 'Low-Tech' Innovations. *Industry & Innovation*, 15 (1), 19-43.

FREMSTILLINGSINDUSTRIEN I MINDRE DANSKE BYER

Fremstillingsindustrien i mindre danske byer befinder sig i et spænd mellem lokale rødder og global konkurrence. Artiklen beskriver de udfordringer og strategier, som danske virksomheder kæmper med og bruger for at udvikle forretningen og forblive i markedet.

Kalle Emil Holst Hansen, ph.d.-studerende, Københavns Universitet

Som en udløber af den generelle om- og afindustrialiseringen af de danske storbyområder i perioden fra 1960-1990 og de hertil knyttede industrielle udflytninger oplevede en række mindre danske byer, primært placeret i de mere perifere egne af landet, en betydelig vækst i industrierhverv¹. Derfor er mange mindre byers erhvervs sammensætning stadig præget af industrivirksomheder. Her er der hovedsageligt tale om lav- og mellemteknologiske virksomheder i fx metal-, træ- eller fødevarerindustrien. Mange af disse virksomheder er stadig stærkt traditionelle og tæt knyttet til lokalsamfundet, primært på grund af virksomhedernes ejerforhold og/eller lokale medarbejdere. Den øgede globalisering af virksomhedernes markeder har betydet stigende konkurrencepres fra nye producenter i lavomkostningslande og dermed står virksomhederne over for et hårdt eksporteret pres på deres eksistensgrundlag. For at opnå en indsigt i de specifikke udfordringer og strategier i traditionelle små og mellemstore virksomheder i mindre danske byer² blev der i efteråret 2012 foretaget en række virksomhedsinterviews³, som havde til formål at afdække disse forhold.

Globalt konkurrencepres

Interviewene viste, at det er de samme forhold, som virksomhederne kæmper med på tværs af erhvervene. For det første er der sket en bevægelse væk fra et marked, som var præget af loyalitet og et tæt producent-kunde fællesskab. For det andet er produktpris blevet den dominerende faktor for salg. Det kan tilskrives flere parametre, men der peges på en hovedgrund – nemlig prispres på markedet fra producenter i lande, som har et lavere omkostningsniveau. Konkurrencen kommer både fra traditionelle lavtlønslande f.eks. i Østeuropa, men også fra ikke-lavtlønslande som f.eks. USA. Det betyder, at virksom-

hederne i dag tænker i at nedbringe omkostningerne. Enhedsomkostninger og prispreser, som en virksomhedsleder i træindustrien udtrykker det i nedenstående citat, en del af hverdagen, også hvis virksomhederne sælger et kvalitetsprodukt: ”Uanset hvilket marked vi snakker om [hjemme- og eksportmarked red.], så er det prispres, der fylder meget (...) og det er vi udfordret på, netop fordi vi ikke har villet gå på kompromis med den kvalitet, vi lever af.” Virksomhedsleder i træindustrien.

Strategier – maskiner og mennesker

Hos de interviewede virksomheder kan der groft sagt identificeres en tostrengt udviklingsstrategi. De områder virksomhederne investerer i, er maskiner og medarbejdere. Maskininvesteringer har hovedsageligt to fordele. Først er der tale om investeringer i automatisering, som er med til at nedbringe omkostningerne pr. produceret produkt. Som det andet bruges nye maskiner til at højne kvaliteten af det producerede produkt både ved at tilføje produktet ny teknologi og ved at øge mulighederne for at specialproducere produkter til kundernes specifikke behov. Det giver samlet set lavere produktionspris, større produktkvalitet og højere produktværdi. Det er dog en udvikling, som stiller krav til opkvalificering af medarbejderne.

Virksomhedernes medarbejdere er generelt stabile, har høj anciennitet og stor specifik produktviden. Det medfører, at medarbejderne kan træffe selvstændige beslutninger i arbejdsprocessen, hvilket er helt vitalt for, at de førnævnte maskininvesteringer kan give maksimalt udbytte. Virksomhederne investerer derfor løbende i at dygtiggøre medarbejderne, så maskiner og færdigheder går hånd i hånd. Sammenholdes strategierne, ligger det ikke i kortene, at virksomhederne skal ansætte flere medarbejdere i fremtiden. En virksomhedsleder i fødevarerindustrien beskriver balancegangen mellem at beholde en loyal og god medarbejderstab og effektiviseringer således: ”Vi er jo påbegyndt investeringer i automatiseringer, og det er vi også tvunget til at blive ved med (...) Jeg håber så på, at vi kan udvide produktionen, så vi ikke skal hen og afskedige nogen folk på baggrund af automatiseringer.” Virksomhedsleder i fødevarerindustrien.

Udvikling og udfordringer

Mindre danske byer uden for de store byområder har virksomheder, der har klare udviklingsstrategier for at modstå global konkurrence og skabe nye konkurrencefordele. Det

er godt, da det er svært at se eksternt hjælp til disse erhverv. Det er ikke fordi, der ikke er mulighed for at regulere på lovgivning og rammebetingelser, men fordi det er svært at forestille sig, at staten skulle have interesse i at indgå i et lovgivningsmæssigt "race to the bottom" på eksempelvis miljøregulering og arbejdspladssikkerhed, og fordi transitionen i fremstillingsindustrien er stærkt globaliseret. Derfor må der samlet set sættes spørgsmålstegn ud for virksomhedernes jobskabespotentialer. Det kan betyde, at de mindre byer mister tiltrækningskraft på personer i den arbejdsdygtige alder, da det vides, at arbejdsmuligheder er en tungtvejende lokaliseringårsag for erhvervsaktive familier. Dette kan i yderste konsekvens resultere i mindsket lokalt bosætningspotentialer med tilhørende negative effekter for det samlede lokale potentialer. Slutteligt må det nævnes, at de endelige konsekvenser for fremstillingsindustrien, de lokale arbejdsmarkeder og de mindre byer formentlig først vil være fuldt udrullet om 10-20 år, da konkurrencen, både på virksomhedsniveau, men også mellem byer og regioner, næppe vil aftage i de kommende år.

Noter og referencer

- ¹ Winther, L. (2009) Økonomiske rum i bylandsskabet: Vidensøkonomi, erhvervslokalisering og den ydre by. 70-85 i: Engelstoft, S. (ed.): Byen i landskabet – landskabet i byen. Odense, Geografforlaget.
- ² Mellem 1000-5000 indbyggere.
- ³ Virksomheder inden for føde-, drikke- og tobaksvareindustri, metalindustri, møbel og anden industri mv. og træ- og papirindustri, trykkerier. De havde som brancher samlet set 143.402 beskæftigede i 2011 (Danmarks statistik 2013).

BYENS PLANLÆGNING

PLANLÆGNING OG STYRING I DEN GRÆNSELØSE BY

Strategisk planlægning har været et af de konkrete svar på, hvordan planlægningen på en ny måde skal forsøge at påvirke udviklingen. Strategisk planlægning omfatter netop ikke alle aspekter af en udvikling, men er en proaktiv strategisk udvælgelse af visse fokusområder, der for en periode står i centrum for politisk handling i en by. Strategisk planlægning inddrager typisk mange aktører i udviklingen af strategier og udnytter samarbejdet mellem offentlige og private aktører til at samle flest mulige ressourcer, når der skal handles.

Karina Sehested, seniorforsker, Københavns Universitet

Spørgsmålet for denne artikel er, hvordan man styrer og planlægger for den grænseløse by. Det kan selvsagt gøres på mange måder. Artiklen tager fat i en særlig problematik ved udviklingen. Det er den strategiske planlægning og styring i situationer, hvor der ikke er et klart politisk beslutnings- og planhierarki, og hvor mange af samfundets aktører indgår i samarbejde om at udvikle den grænseløse by. Artiklen bygger på international litteratur og resultater af flere danske forskningsprojekter om strategisk planlægning både på kommunalt og regionalt niveau.

Strategisk planlægning opgiver tanken om den totale integration og sammenhængende planlægning og retter sig i stedet mod strategisk udvalgte indsatsområder i den grænseløse by. Strategierne er typisk udviklet i et samarbejde med private aktører, det være sig borgere, erhverv, institutioner, interesseorganisationer osv. Den strategiske planlægning er orienteret mod konkret problemløsning og effekter af planlægning i den grænseløse by.

Teoretisk opbygger man nye forståelsesrammer for den strategiske og problemorienterede planlægning. Thomas Sieverts¹ har fanget den ambition i sit udsagn om, at det er nødvendigt at forlade ambitionen om den umulige orden (den totale helhed) uden dog at falde i den pessimistiske grøft og tro, at vi slet ikke kan styre og planlægge i stor uorden og kompleksitet. I stedet skal vi bygge på en optimistisk tro på, at vi gennem en særlig

form for planlægning og styring kan kvalificere den mulige uorden. Begreber om multiple ordner (helheder), midlertidige stabiliseringer af fælles forståelser, praksisbaseret planlægning og forskellighedens politik repræsenterer den nye tankegang.

Thomas Sieverts (Født 1934-), tysk arkitekt og byplanlægger. Sieverts er særlig kendt for sin bog *Zwischenstadt* (mellembym), der handler om decentraliseringen af den klassiske europæiske middelalderby og undersøger den nye bytypologi – det urbaniserede landskab.

Netværksstyring som vilkår i planlægningen

I Danmark har vi en tradition for at styre og planlægge udviklingen i samfundet gennem etablering af politiske, administrative enheder, der bygger på geografiske, fysisk afgrænsede områder: stat, regioner (tidligere amter) og kommuner. Som borger har man indflydelse på planlægning og politik i landet, regionen og kommunen, man bor i – altså også inden for det fysisk afgrænsede område.

Når udviklingen i den grænseløse by gør op med den fysiske nærhed og den afgrænsede geografi som omdrejningspunkt for udviklingen, siger det sig selv, at det bliver langt vanskeligere at styre og planlægge udviklingen gennem offentlige myndigheder, der netop er fysisk, geografisk afgrænsede. Rigtig mange styringsopgaver og planlægningsopgaver går på tværs af lande-, kommune- og regionsgrænser, og der er da også med tiden opstået en lang række beslutningsorganer, der går på tværs af grænser: landegrænser, kommunegrænser og regionsgrænser.

I Danmark har vi også haft en lang tradition for tæt samarbejde mellem offentlige og private aktører i løsningen af samfundsopgaver. Typisk har vi inddraget store interesseorganisationer i det samfundspolitiske arbejde, men siden er inddragelsen bredt ud til mange andre aktører og organiseringer i samfundet. Det har givet et væld af formelle og uformelle udvalg, råd, samarbejdsorganer, bestyrelser, beslutningsorganer osv., der supplerer de traditionelle politiske organer i beslutningsprocesser. Også samarbejdsorganer af meget uformel karakter som arbejdsgrupper, styregrupper og projektgrupper er blevet fødekæde til de formelle beslutningsorganer. De senere år er disse tværgående offentlige og private samarbejdsorganer blevet flere og flere, og de bliver i stigende grad formaliseret som en del af det politiske styresystem og planlægningen.

Internationalt ser vi en helt tilsvarende udvikling, og begrebet *netværksstyring* bruges som en betegnelse for denne nye fragmenterede styreform, hvor der opstår mange beslutningscentre, hvor grænser mellem det offentlige og private opløses, og hvor beslutninger træffes gennem dialog og forhandling. Det sættes op som en modsætning til den traditionelle hierarkiske styreform, der bygger på et hierarkisk centraliseret beslutningssystem, klare grænser mellem offentligt og privat samt ordrer, regler og hierarki som beslutningsprincipper. Den typiske situation i de fleste kontinental-europæiske lande er en udvikling af *netværksstyring i skyggen af hierarkiet*, hvilket vil sige, at de to styreformer opererer samtidigt, hvilket også er tilfældet i Danmark. Vi har fx stadig de repræsentative politiske organer som den sidste beslutningsinstans, Folketing, regionsråd og kommunalbestyrelser, men bygger i høj grad de politiske beslutningsprocesser frem til endelige beslutninger på bred inddragelse af mange aktører i diverse samarbejdsnetværk.

Tabel 1: Forskel på hierarkisk styring og netværksstyring

Hierarkisk styring	Netværksstyring
Et centralt beslutningscenter	Mange beslutningscentre
Hierarki, regler og bureaukrati som styringsprincip	Forhandling og konsensus som styringsprincip
Klare grænser og kompetencefordeling mellem offentligt og privat	Uklare grænser og uklar kompetencefordeling mellem offentligt og privat

På det fysiske planlægningsområde kommer den nye netværksstyreform meget tydeligt til udtryk efter kommunalreformen i 2007. Før reformen var der en forholdsvis klar hierarkisk relation mellem stat, amter og kommuner i planlægningen. Staten lavede de generelle retningslinjer for landets udvikling gennem Landsplandirektiver, regionerne lavede en regionplan, der stod i et hierarkisk forhold til kommuneplanerne, og kommunerne lavede kommuneplaner, der angav retlig bindende arealanvendelse. Planerne blev traditionelt lavet af de offentlige myndigheder med lovpligtige høringsrunder, hvor samfundets private aktører kunne kommentere forslagene fra det offentlige. Der var altså et klart hierarkisk forhold mellem myndighedsniveauer, mellem planer fra forskellige niveauer, klare grænser mellem det offentlige og private og klar kompetencefordeling.

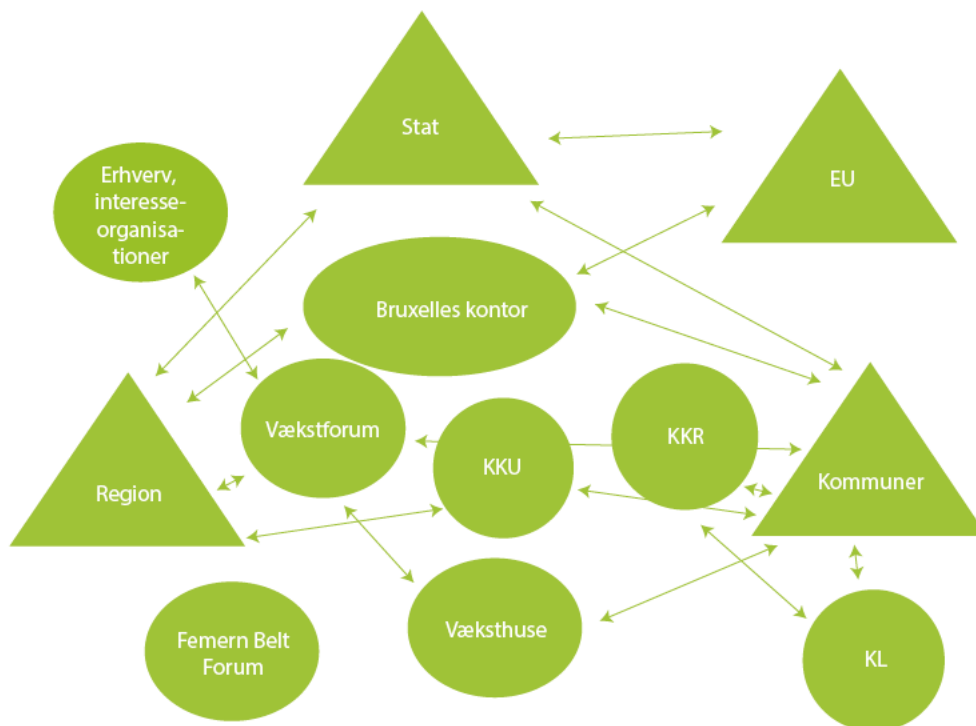
Efter strukturreformen i 2007 blev kommunerne større, amterne blev til regioner og færre i antal, og kompetencefordelingen mellem de tre myndighedsniveauer blev ændret markant. Regionernes hierarkiske planrolle forsvandt stort set, og kommunerne og staten fik større planmyndighedskompetence.

Ser vi specifikt på den regionale udvikling på planområdet efter 2007, illustrerer figur 1 en ny politisk netværkssituation på det regionale niveau her med Region Sjælland som eksempel. De mest centrale aktører i regional planlægning er illustreret med deres indbyrdes relationer.

Figuren illustrerer tydeligt, at den nye planlægningsstruktur efter strukturreformen opløser den hierarkiske styring og konstituerer en stor grad af *netværksstyring* med mange beslutningscentre. Netop i denne situation er der indbygget en forudsætning om en høj grad af *samstyring* på det regionale niveau, idet koordineringsorganerne fylder så meget i reformen. Formålet er, at de forskellige netværksorganiseringer skal udøve en høj grad af koordinering og samarbejde for at lave fx en Erhvervsudviklingsplan eller Regional Udviklingsplan. De enkelte politiske organer og netværk står i et gensidigt afhængighedsforhold til hinanden for at få lavet og gennemført planer og strategier på regionalt niveau. To citater fra regionspolitikere, der forsøger at få indflydelse under de nye vilkår, illustrerer den nye situation med den gensidige afhængighed:

” Hvis du vil sætte en dagsorden og have indflydelse, så skal du bevæge dig rundt i de cirkler, som nu en gang spiller sammen med de forskellige interessenter. Så skal du bruge tid på det. Man skal opdyrke nogle netværk blandt kommuner, borgmestre, blandt erhvervsorganisationer, alle som er interesseret i regionale samarbejder.

” Jeg har meget arbejdet med at skabe tillid, billeder af vores fælles interesser, involvere alle, tilgodese alle. Dialogen og den gode stemning er helt afgørende. Det er konsensusstanken, der har fået det til at lykkes hos os. Lige til det her passer konflikttankegangen ikke.

Figur 1: Centrale aktører i regional planlægning i Region Sjælland i 2009. Trekkanterne er de traditionelle politiske beslutningsorganer, cirklerne er nyere netværkskoordineringsorganer. Vækstforum: består af offentlige/private aktører, KKU: kommunekontaktudvalg med regional og kommunal repræsentation, KKR: Kommunernes Kontaktudvalg etableret af KL med samlet kommunalpolitisk repræsentation i kommunen. Kilde: Sørensen, Sehested og Pedersen (red.) 2011, s. 83.

Opløsningen af planhierarkiet ses også tydeligt i relationen mellem regionale planer. På det regionale udviklingsområde har regionen fået en retningsgivende, rådgivende og koordinerende rolle med udarbejdelse af Den Regionale Udviklingsplan (RUP), men der er ingen kommunal juridisk forpligtelse til at følge RUP'en. Den står heller ikke over den strategi, som Vækstforum skal lave, der er den Regionale Erhvervsudviklingsstrategi. RUP'en skal blot indeholde denne strategi.

Eksemplet om den fragmenterede styring er fra det regionale planlægningsniveau. Men i kommunerne ser man tilsvarende udvikling i større og mindre grad. Der er opstået et utal af formelle politiske organer som bestyrelser (fx brugerbestyrelser, trafikbestyrelser, forsyningsbestyrelser), råd (fx ældreråd, Lokale Aktionsgrupper, Agenda 21-grupper) og diverse uformelle projektgrupper, styregrupper og udvalg knyttet til de forskellige politikområder med mange lokale aktører involveret. Her står kommunalbestyrelsen dog stadig som det øverste politiske organ, der i sidste instans skal træffe beslutningerne.

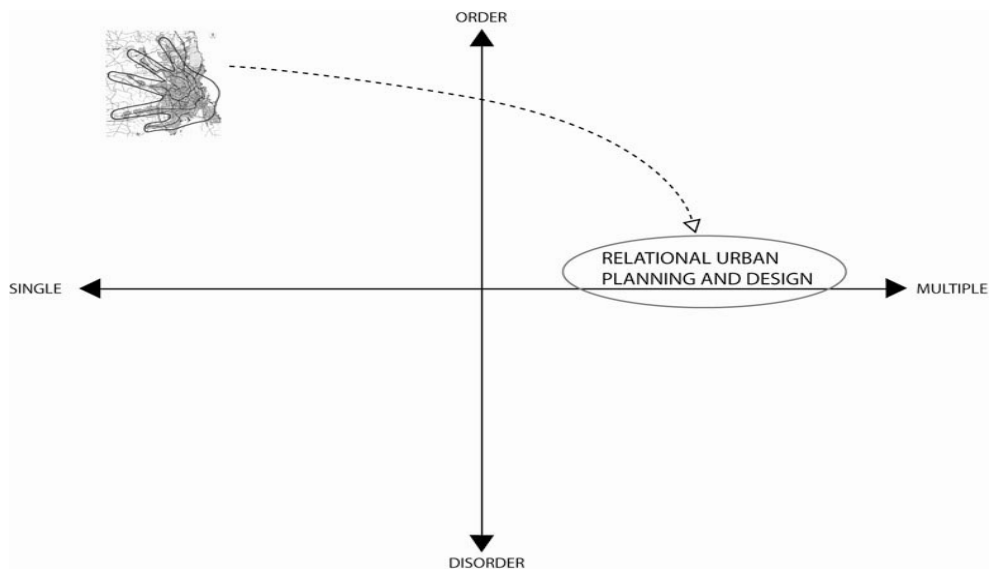
Netværksstyringen i kommunerne kommer især til udtryk i processerne frem til den endelige kommunalbestyrelses beslutning, og her fungerer den hierarkiske styring samtidig med netværksstyringen – nogle gange i fint samspil, andre gange i konflikt med hinanden. I regionerne derimod er netværksstyringen blevet selve grundlaget for den regionale styring på planlægningsområdet.

Fra én orden til flere ordener

I både styringsteori og planlægningsteori diskuteres det, hvordan man skal forholde sig til denne fragmenterede styrings- og planlægningsvirkelighed. Med et liberalistisk udgangspunkt vil man mene, at det netop er den udvikling, der gør styringen mest effektiv, og at der ikke er behov for nogen form for samordning eller generel styring: jo mindre styring og planlægning, jo bedre.

Fra et traditionelt planlægningsperspektiv argumenterer man for en tilbagevenden til det hierarkiske, omfattende plansystem og en centraliseret styring, der kan skabe orden og helhed i al det ustyrlige og fragmenterede. Det, der ligger uden for det kontrollerede og regulerede, opfattes som et problem (og ikke et potentiale), der må rettes til, så der igen opstår orden og helhed.

Men der er stadig flere, både i teori og praksis, der indtager en midterposition, hvor de nye grundvilkår for styring og planlægning accepteres som udgangspunktet for planlægning, men hvor opgaven er at kvalificere den igangværende udvikling, både styrings- og planlægningsmæssigt. I figur 2 er positionen illustreret i en matrix mellem orden og uorden/en og flere ordener. Som et eksempel på et standpunkt, der lægger stor vægt på én samlende orden, er Fingerplanen afbilledet. I cirklen er den kritiske kvalificerende position afbilledet.

Figur 2: Bevægelse fra en samlende orden til kvalificering af uorden.

Figuren viser Fingerplanen fra 1947 som udtryk for én ordensskabende plan og bevægelsen mod den relationelle planlægning i 2013, hvor man accepterer flere ordner og en vis uorden, som kan kvalificeres, men ikke overkommes.

En væsentlig begrundelse for denne bevægelse er en accept af den mulige uorden som afsæt for planlægningen, og at man forstår den rumlige udvikling på en ny måde.

Teoretisk begrebsliggør man denne udvikling med begrebet *det relationelle rum*.

Den letteste måde at illustrere den relationelle rumforståelse på, er ved at sætte den i kontrast til en forståelse af rummet som geografisk og funktionelt afgrænset – en rumopfattelse, der har haft stor indflydelse på den traditionelle planlægning.

” Globaliseringen har medført en helt ny form for konkurrence mellem byer. Vi er nu afhængige af nye former for videnshverv, en ny form for detailhandel og helt nye former for mobilitet. Arbejdskraftoplandene er blevet større, og selvom kommunerne også er blevet større, er de slet ikke blevet store nok til selvstændigt at kunne planlægge for egen udvikling. Derfor har Karina Sehested helt ret, når hun skriver, at vilkårene for planlægning har ændret sig fundamentalt. Vi indgår i dag i store netværk med mange forskellige aktører, både private og offentlige. Vi må lægge strategier mere end planer. Torben Nøhr, Formand for KTC, Teknik- og miljødirektør i Køge Kommune

Tabel 2: Forskelle på to forståelser af det fysiske rum.

Det geografiske, funktionelt afgrænsede rum	Det relationelle rum
En ting, et objekt "derude" der kan observeres objektivt	Rummet produceres gennem hverdagsaktiviteter, forståelser og kultur
En overflade og container med objektive mønstre	Komplekse og multidimensionelle relationer
Fysisk nærhed afgørende	Forskellige tidsrumlige dynamikker og skalarækkevidder på det samme sted
Forbindelser skabes ved at styre aktiviteter langs veje, jernbaner, vand osv.	Forbindelser skabes mellem mange typer af relationer, netværk og dimensioner

I det relationelle perspektiv holder man op med at se byen, landskabet og andre planlægningsobjekter som geografisk eller funktionelt afgrænsede enheder, der udgør et klart defineret objekt eller en "ting derude", der kan observeres objektivt.

I stedet mener man, at rummet produceres aktivt og konstant gennem:

- aktiviteter og oplevelser i det daglige liv – daglig praksis et sted,
- vores intellektuelle forståelse af rummet – vores fælles meningsdannelse (fx når vi begynder at konstruere mentale billeder af "det midtjyske bybånd", "Udkantsdanmark", "den rådne banan", "metropolen"), og gennem
- det kulturelle udtryk via historie, forestillinger, symboler og meninger (om fx "den gode by", "den bæredygtige by", "klimabyen").

I det relationelle perspektiv ser man heller ikke rummet som en fysisk overflade eller en container opfyldt af objektive mønstre af trafik, boliger, mennesker, økonomi osv., der kan ordnes og omorganiseres inden for den afgrænsede ramme med den fysiske nærhed og fysiske forbindelser som afgørende.

I stedet ser man de fysiske planlægningsobjekter som langt mere komplekse, idet de består af et kompliceret samspil og overlap mellem mange sociale relationer og aktiviteter på det samme sted med hver sin tidsrumlige dynamik og skalarækkevidde (lokalt og globalt) og med ustabile og slørede grænser.² Forbindelser mellem aktiviteter, dimensioner, steder er ikke blot fysiske, men antager mange former, fx sociale, økonomiske, virtuelle, miljømæssige. Rummet skal altså forstås som både relationelt og multi-dimensionelt.

Et skifte i forståelser fra det geografisk funktionelle rum til det relationelle rum har selvstændigt stor betydning for planlægningen, dens opgave og formål.

Det er ikke muligt at styre og planlægge den yderst komplekse aktivitet i fx den grænseløse by. Men det er muligt at finde bestemte fokuspunkter, man sætter ind på at styre og planlægge for i en periode. Ikke for at skabe en omfattende helhed og sammenhæng, men for at komme frem til:

Den mulige uorden, som Thomas Sievert³ kalder det, hvor vi skal kunne leve med et vist niveau af konstant uorden, fordi det er umuligt at samordne og integrere så kompleks en verden, men samtidig finde et niveau af samordning og integration, som vi i fællesskab kan leve med.

Midlertidige stabiliseringer af relationer mellem aktiviteter i rummet, som Patsy Healey⁴ taler om: vi vælger politisk specifikt, at fx sundhed, miljø og trafik skal samordnes på denne måde på dette sted for et stykke tid, indtil vilkårene igen er forandret.

Multiple ordner, som Jean Hillier⁵ kalder det, eller *partiel helhed*, hvor vi accepterer, at der vil være flere typer af ordner eller helheder, der ikke altid koordineres og samordnes til én helhed (jvf fx den regionale planlægningssituation).

Patsy Healey (Født 1940-), engelsk byplanlægger. Kendt for sit omfattende bidrag til planlægningsforskning om samarbejdende og strategisk planlægning. Hendes bog fra 2007 *Urban Complexity and Spatial Strategies* samler mange af trådene inden for hendes forskning.

En effekt af disse standpunkter er, at man i planlægningen nok må leve med, at der vil være mange typer af planer, strategier og andre politiske dokumenter, der forsøger at være styrende og samlende for udviklingen i det fysiske rum. En kommuneplan eller regional udviklingsplan har ikke længere patent på at være det overordnede dokument, der styrer den fysiske udvikling i den grænseløse by.

Det afgørende for planlægningen er ikke at stræbe efter en forkromet samordning, men snarere at *skabe forbindelser mellem og inkorporere elementer af de forskellige planer og strategier i de øvrige, der forefindes*. Vi kan tale⁶ om en samling af fx strategier i grupper af ”familiære strategier”, hvor man får dem til at spille sammen uden at væ-

re over-underordnet hinanden, og hvor der samtidig kan være andre typer af ”strategifamilier”.

Denne diskussion om selve grundlaget for planlægningen er yderst vigtig for det konkrete planlægningsarbejde. Budskabet om hvilken form for viden, der er central for planlægningen, er:

1. For det første skal man indsamle viden om *rumlige praksisser* – altså hvordan dagliglivet leves i det fysiske rum. Vi skal ikke blot vide noget om demografi, beskæftigelse, erhverv, trafik, pendling osv. Men i lige så høj grad vide, hvordan disse aktiviteter udmønter sig i det levede liv på et bestemt sted.
2. For det andet skal planlægningen være med til at skabe ”*lenser*”/*begreber* gennem hvilke, vi ser, forstår og planlægger for verden. Planlæggerne spiller en stor rolle her. Begreber som ”udkantsdanmark”, ”det østjyske bybånd”, ”den rådne banan” osv. er begreber af stor betydning for vores måde at forstå og håndtere det fysiske rums udvikling på.
3. For det tredje er det planlægningernes opgave at *tydeliggøre og forstå historiens og kulturens indflydelse* på planlægningen. Hvorfor har vi skarpe by/landopdelinger, hvorfor forstår vi byer som noget, der har ét centrum osv. Det er ikke naturgivne forhold ved det fysiske rums udvikling, men historisk skabte forståelser, der kan diskuteres og ændres over tid.

Den viden, der peges på her, må planlæggerne ofte ud at hente i praksis hos dem, der bruger, lever i og påvirker rummets udvikling i praksis. Men også forskellige typer af fagfolk vil besidde stor viden inden for deres særlige felt om udviklingen på et bestemt sted, man kan trække på.

De hårde og bløde rum

For at nuancere og opfange denne komplekse rumlige udvikling er begreber som bl.a. hårde og bløde rum introduceret i planlægningsdiskussioner⁷. Der argumenteres med, at den komplekse udvikling, som fx i den grænseløse by, kræver nuancerede forståelser af, hvordan vi forstår det rumlige aspekt i planlægningen. Forskellen på hårde og bløde rum er vist i tabel 3.

Tabel 3: Forskelle på hårde og bløde rum.

Hårde fysiske rum	Bløde fysiske rum
Typiske emner: Økonomi, infrastruktur	Typiske emner: Kultur, uddannelse
Klare administrative og juridiske territorier og grænser	Uklare, slørede og skiftende territorier og grænser – det flydende, åbne rum
Klar offentlig administrativ og politisk organisation og definition af det fysiske område	Definition af rummet ud fra stedets potentiale for udvikling og de mulige aktører, der kan "bære" udviklingen
Offentlig juridisk regulering og kontrol af området og grænserne – hvert myndighedsniveau har egne reguleringsinstrumenter	Mange offentlige og private aktører og netværk spiller sammen og finder fælles mening om og fælles former for regulering af udviklingen

Argumentet er, at vi ikke på forhånd kan vide, hvilken rumdefinition vi kan operere med i praksis, når der skal planlægges på forskellige områder. Planlægningen må være åben for, at de rumlige udviklingsdynamikker vil se meget forskellige ud, afhængig af hvilke planlægningsemner vi beskæftiger os med. Konkret fører det til følgende spørgsmål, der må stilles i en konkret planlægningspraksis:

1. Hvilke relationer, bevægelser og strømme af aktiviteter er der på et bestemt sted, og hvad er deres forskellige udviklingsdynamikker? Hvad kan de potentielt være?
2. Hvilken udstrækning (i tid og rum) og retning (lokalt til globalt) har den relationelle dynamik mellem forskellige typer af aktiviteter og dimensioner på et bestemt sted? Hvad er potentialet?
3. Hvordan interagerer og forbinder forskellige aktiviteter, dimensioner og relationer sig med hinanden på et bestemt sted (under, over og gennem rummet)? Hvordan kunne der skabes forbindelser?

Strategisk planlægning

Strategisk planlægning har fået en (gen)opblomstring i de fleste europæiske lande. I dansk planlægning er der de seneste år udviklet en lang række strategier inden for den fysiske planlægning. På kommunalt niveau skal der laves kommune-

”De dygtigste kommuner arbejder med strategisk byledelse, hvor visioner for byens transformation søges realiseret i tæt samarbejde med lokalt erhvervsliv, folketingsmedlemmer og forskellige interesseorganisationer. Og dem der har mest succes, er dem, der forstår at arbejde sammen i regionale klynger. Ret beset er kommunerne i dag for små. Strategierne kan kun realiseres, hvis alle inden for det regionale arbejdskraftopland står sammen.

Torben Nøhr, Formand for KTC, Teknik- og miljødirektør i Køge Kommune

planstrategier, klimatilpasningsstrategier og i visse tilfælde landdistriktsstrategier, og på andre kommunale opgaveområder ligger tilsvarende krav om strategier, fx servicestrategi.

På regionalt niveau er den regionale udviklingsplan (RUP) og erhvervsudviklingsstrategien nye fænomener til erstatning af regionplanerne. RUP'en må også karakteriseres som en strategi, da den ikke indeholder arealudlægninger og ikke er bindende for kommunerne. Den skal blot være rådgivende, koordinerende og vejledende. En planlægger fra Region Sjælland siger på den baggrund under arbejdet med den første RUP i 2008: ”Vi har nu valgt at kalde det en regional udviklingsstrategi. Det handler ikke om planer på kort. Det handler om overordnede strategier og mere om proces end om produkt. Det, at vi kaldte det RUS, betyder også, at vi lægger os tættere på kommuneplanstrategierne.”

Der er mange forklaringer på, hvorfor strategisk planlægning har vundet indpas som planlægningsredskab igen (efter storhedstiden i 1970'erne). En forklaring er den stigende globalisering og konkurrence, hvor byer og regioner må markere sig og skærpe deres identitet. En anden, at økonomien er så trængt, at det er nødvendigt med skarpe strategiske prioriteringer. En tredje er, at den offentlige netværksstyringssituation skaber pres for en øget strategisk offentlig styring for at skabe ramme om de mange netværksaktiviteter.

Studier af strategisk planlægning i Danmark og europæiske byer viser, at der både er fællestræk i den strategiske planlægning, der adskiller den fra traditionel planlægning, men også stor variation i den måde, som strategisk planlægning udøves på i praksis. De vigtigste fællestræk er:

- Formålet er at udvælge bestemte fokusområder med stor betydning i praksis (vigtige samfundsproblemer), som man vil forsøge at styre og planlægge for i et vist omfang.
- Strategierne er derfor ofte proaktive og tæt knyttet til den politiske proces.
- Strategierne omfatter meget andet end fysisk regulering. Det være sig sundhed, økonomi, beskæftigelse, uddannelse osv. De udvalgte emner kobles sammen med udvikling af det fysiske rum.
- Strategierne er tænkt cykliske frem for lineære, så de kan ændres efter de hastigt skiftende omstændigheder.
- Strategierne lægger stor vægt på processen med bred inddragelse af mange samfundsaktører både i problem- og strategiformulering.

I praksis er det især byudviklingsstrategier, der nærmer denne strategiske form mest.

Analytisk og lærende strategisk planlægning

I teorien taler man om to meget forskellige måder at lave strategisk planlægning på – to paradigmer: det analytiske og det lærende. Skal vi omsætte disse diskussioner til dansk praksis, er især to forskellige former de mest dominerende:

Tabel 4: Oversigt over to forskellige måder at lave strategisk planlægning.

Analytisk og politisk målstyret	Lærende og fælles strategidannelse
Øget politisk styringskapacitet	Skabe meningsfuld udvikling for mange
Deduktion fra strategi til handling	Skabe forbindelser mellem mange aktører og aktiviteter
Ekspertanalyser	Kollektive læreprocesser med viden fra mange, politiske debatter
Korte politiske dokumenter, kontrakter, hand-leplaner	Politiske dokumenter, konkret problemløsning
Politikere, ledere, fagfolk og selektiv inddragelse, (fx erhverv, kapital, interesseorganisationer)	Politikere, fagfolk og inddragelse af både berørte samfundsaktører og repræsentanter

De fleste strategiske planlægningsprocesser vil bevæge sig i et kontinuum inden for disse to meget forskellige yderpunkter. Ser vi på diskussionen ovenfor om udvikling af det relationelle rum med de krav, det stiller til planlægningen, kan vi se, at man fra dette perspektiv i høj grad vil lægge vægt på den lærende strategiske planlægning. Målet er at opfange den viden om rummets aktiviteter og udvikling, der ligger uden for ekspertundersøgelser og en snæver kreds af samfundsaktører.

Et eksempel på forskellen i strategiske planlægningsprocesser kan vi få ved at se på erfaringer fra Region Sjællands arbejde med den regionale udviklingsplan, som de valgte at kalde en strategi i stedet for en plan.

Den første Regionale Udviklingsstrategi (RUS) var stort set udformet af planlæggerne i den regionale administration, dog med enkelte indledende møder med inviterede interessenter, og blev et omfattende politisk dokument med udgangspunkt i de fysiske græn-

ser og funktioner i regionen. Den indeholdt megen dokumentation, ekspertanalyser og kort samt mange delstrategier fra de funktionelt opdelte regionale administrationer. Denne strategi fik ikke meget opbakning af de øvrige regionale aktører og blev til på en meget konfliktfyldt baggrund, hvor kommuner og region skulle finde deres nye, ligeværdige roller.

Den anden RUS er et meget mindre politisk dokument og tager udgangspunkt i ”mennesket”, hvilket er illustreret med mennesker som gennemgående illustration (contra kort, tabeller, bygninger etc.). Strategien er ikke opfundet til lejligheden og tager i langt højere grad afsæt i allerede eksisterende strategier, fx klimastrategi, erhvervsudviklingsstrategi og uddannelsesstrategi, for at skabe forbindelser mellem disse. Strategien udvælger særlige strategiske udviklingsområder i et samarbejde med øvrige aktører på den regionale arena og peger på forskellige mulige relationer og sammenhænge, der kan diskuteres politisk og offentligt.

Forskellen på de to strategiske dokumenter og processer er, at den regionale administration i den første proces var *strategimagere* på baggrund af deres analyser, beregninger og kalkulationer og satte sig selv og strategien i en hierarkisk position i forhold til de øvrige regionale aktører.

I den anden proces agerede Region Sjælland *strategifinder*, hvor planlæggerne gik i dialog med mange aktører med regionale interesser og inddrog de strategiske overvejelser, der allerede var lavet fx hos kommuner, erhvervslivet, uddannelsesinstitutioner og interesseorganisationer om den regionale udvikling. Her er udgangspunktet, at der er stor variation i opfattelsen af, hvordan steder og deres kvalitet opleves hos de mange, der bruger og har interesse i stedernes udvikling. Her slår den lærende strategiske planlægning tydeligst igennem.

Fremtidens planlægning

Planlægningens vilkår har ændret sig over tid. Det gælder både de styringsvilkår, der er baggrunden for at udøve planlægningen, og selve planlægningens objekt: rummet forstået som relationen mellem fysiske og sociale aktiviteter. De offentlige styringsvilkår, som er planlægningens ”baggrundtæppe”, er blevet mindre centraliserede og hierarkiske og mere fragmenterede og netværksbaseret. Det vil sige, at der i dag indgår mange typer

af aktører i forskellige samarbejdsnetværk, der har indflydelse på både politik og planlægning. Især den regionale planlægning har ikke længere en overordnet planlægningsinstans, men skal udvikle regional planlægning gennem samstyring med en række regionale aktører. I kommunerne indgår også en lang række aktører i den kommunale planlægning.

Den rumlige udvikling er blevet langt mere kompleks end tidligere og det får selvsagt betydning for, hvordan vi skal forstå og undersøge rumlige udviklingsaspekter. Vi har tidligere haft en tendens til at forstå rummet som geografisk funktionelt afgrænset, nærmest som en overflade eller container, hvor der kan skabes ligevægt og balance mellem aktiviteter i en bestemt orden. Med den komplekse rumlige udvikling er der brug for en anden forståelse, der kan opfange de mange dimensioner af og relationer mellem alle de aktiviteter, der udgør den rumlige udvikling på et sted. Den relationelle rumopfattelse retter vores fokus mod de mange strømme, aktiviteter, bevægelser osv., der findes på et sted, men også mod deres interaktion med hinanden og mod de relationer, der er eller bør være mellem dem. Det viser, at der er mange typer af rum, og vi har præsenteret forskellen på bløde og hårde rum som én analytisk skelnen, men der kan også være andre.

På grund af den styringsmæssigt og rumligt fragmenterede og komplekse udvikling ser vi både inden for styrings- og planlægningsteori og i praksis, at man opgiver tanken om at skabe den totale integration og helhed. I stedet sænkes ambitionen, og man taler om at skabe et fælles politisk accepteret niveau for den ”mulige uorden”, og kvalificere denne mulige uorden på forskellig vis. En måde at gøre det på, er fx ved at skabe midlertidige stabiliseringer af fælles meninger om udvikling på et bestemt sted, gennem at skabe flere typer af ordner/helheder, fx samling af relaterede strategier, og ved at skabe forbindelser mellem eksisterende strategier og planer osv., uden at de bliver samlet til en altomfattende plan.

Planlæggere og politikere er centrale aktører i at definere, hvilke kollektive indgreb i den rumlige udvikling vi skal lave gennem planlægning og styring. Grundlaget for at træffe disse beslutninger er, at der indsamles og formidles viden om ”hvordan verden ser ud” – altså at præsentere analyser, beregninger og andre typer af undersøgelser om tingenes tilstand i et område. I den vidensopbygning og formidlingsproces er det helt afgørende, hvordan planlæggerne vælger at anskue og forstå rummets udvikling, og også hvordan de kategoriserer og italesætter det i deres planlægningsarbejde. En meget væsentlig vi-

” Alting er foranderligt, og hvordan kan vi planlægge med udgangspunkt i det statiske i den evigt foranderlige by? I dag den grænseløse by, i morgen den luftbaserede by. Ingen tvivl om, at for tiden så bør vi planlægge med udgangspunkt i en strategi- og procesbaseret planlægning.

*Rudi Saltofte, Planlægger
Nordfyns Kommune*

den om det relationelle rum og dets udvikling får man ved at undersøge, hvordan dagliglivet former sig i praksis på et sted.

Hvordan vi begrebsliggør, italesætter og giver mening til et sted og dets aktiviteter, og hvordan vi er præget af vores kultur og historien i at definere, hvad det er og bør være for et sted. Skal denne form for viden aktiveres gennem planlægningen, skal planlægningen ud af plankontorerne og ud der, hvor dagliglivet leves på et sted, og hvor de aktører, der bruger, lever i og påvirker rummets udvikling, befinder sig.

Hvis vi kobler diskussioner om det relationelle rum til de strategiske planlægningsdiskussioner, får vi et bud på, at den konkrete planlægnings praksis handler om:

- At skabe strategier mere end planer
- At vælge strategiske nedslagspunkter med partiel helhed og midlertidig stabilisering/orden frem for struktureret orden og helhed med perfekt balance mellem aktiviteter
- At operere med flere midlertidige ”ordener” (stabilisering af meninger), der anses for passende i en given kontekst og er retningsgivende for de konkrete praksisser frem for søgen efter dén overordnede hierarkiske strategi eller plan
- At facilitere og mobilisere forbindelser mellem praksisser og relationer fremfor at opdele i funktioner og sætte grænser
- At skabe metaforer og narrativer til fælles meningsdannelse mere end mønstre, kategorier og kalkulationer
- At udvikle ikoner og sketches mere end kort og målinger
- At understøtte potentialer og udviklingsspor mere end at lave forudsigelser fra fortid til nutid.

Noter og referencer

Albrechts, L. (2004) Strategic (spatial) planning re-examined. *Environment and Planning B: Planning and design*, 31, 743-758.

Albrechts, L. Healey, P & Kunzmann, K.R. (2003) Strategic spatial planning and regional governance in Europe. *Journal of the American Planning Association*, 69(2), pp.113-129.

Jæger, B. & Sørensen E. (2003) Roller der rykker – politikere og administratorer mellem hierarki og netværk. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Salet, W. & Faludi, A. (red.) (2000) *The revival of strategic spatial planning*. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences.

Sartorio, F. (2005) *Strategic Spatial Planning*. DISP, årg. 162, nr.3, 26-41.

Smidt-Jensen, S. (2012) *The Micropole: How a small city embraced the experience Economy*. I: Lorentzen, A & van Heur, B.: *The cultural political economy of small cities*. London: Routledge.

Sehested, K. (2002) *Netværksstyring i byer. Hvad med demokratiet og planlægningen?* København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Sehested, K. (red.) (2003) *Bypolitik mellem hierarki og netværk*. København: Akademisk Forlag.

Sørensen, E., Sehested, K & Petersen, A.R. (red) (2011) *Offentlig styring som pluricentriske koordination*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag.

Sehested, K. (2009) *Evaluering af kommuneplanstrategier. Notat 1: Litteraturstudie om strategisk planlægning*. Arbejdsrapport 61/2009. Skov og Landskab. Københavns Universitet.

Sørensen, E. & Torfing, J (2005): *Netværksstyring*. Roskilde Universitetsforlag.

¹ Sieverts, T. (2007) *From an impossible order to a possible disorder in design of urban landscapes*. Working Paper, Århus Arkitektskole. Herefter Sieverts 2007

² Healey, P. (2007) *Urban complexity and spatial strategies. Towards a relational planning for our time*. London Routledge. Herefter Healey 2007

Amin, A. (2004) *Regions unbound: Towards a new politics of place*. *Geografiske Annaler* 86, B(1), 33-44.

³ Sieverts, 2007.

⁴ Healey, 2007.

⁵ Hillier, J. (2007) *Stretching beyond the horizon. A multiplaner theory of spatial planning and governance*. Aldershot: Ashgate.

⁶ Groth, Niels Boje og Karina Sehested (2012) *Integrated Regional Strategies. Tool Kit*.

www.espon.eu/main/menu_projects/menu_targetedanalyses/rise.html

⁷ Allmendinger, P. & Haughton, G. (2009) *Soft spaces, fuzzy boundaries and metagovernance: the new spatial planning in the Thames Gateway*. *Environment and Planning A*, 41, pp. 617-633.

FRA KREATIV STEDSANALYSE TIL STRATEGISK BYOMDANNELSE

Ved at vælge en kreativ måde at analysere steder på kan arkitekter bidrage strategisk til udviklingen af eksisterende byområder. Det viser to studieprojekter for et forstadsområde ved Aarhus. Projekterne er eksempler på en ny tilgang til byomdannelse.

Anne Tietjen, adjunkt, Københavns Universitet

I byudvikling bruger man mange forskellige typer stedsanalyse. Beskrivende analyser handler om at forstå, hvordan et sted *er*: Hvordan der ser ud, hvem der bor der, hvor mange biler kører igennem osv. Kreativ stedsanalyse handler derimod om at udforske, hvad et sted *kunne blive til*. Når arkitekter undersøger et sted, leder de derfor efter aktuelle problemer og potentialer på stedet. På denne måde kan stedsanalysen danne grundlag for strategiske indgreb i eksisterende byområder. Den viden, som arkitekter genererer om steder, er altid fremadrettet. Men afhængig af arkitektens fokus kan samme sted generere forskellige problemstillinger og udviklingsmuligheder. For at illustrere tilgangen skal vi se nærmere på to projekter for Tilst ved Aarhus.

To projekter for Tilst

Siden 1960'erne er landsbyen Tilst vokset mere og mere sammen med Aarhus by. Set fra luften fremstår Tilst-området som et kludetæppe af bolig- og erhvervsområder, gennemskåret af store veje. På 50 år er landsbyen blevet til ét kvarter i et fragmenteret forstadslandskab. Hvilke potentialer gemmer sig her for at gøre Tilst til et bedre sted at bo og besøge? Det har arkitektstuderende fra Arkitektskolen Aarhus flere bud på.

Story Trails

Tilst mangler en fælles identitet og rumlig sammenhæng! Det problem søger arkitektstuderende Kim Møller og Anne Ulrik at løse med projektet *Story Trails*. I deres udviklingsplan fremhæver de tre rumlige elementer, som har potentiale for at binde hele området sammen: de åbne grønne områder, den nord-syd-gående landevej, som forbinder de historiske landsbyer Tilst og True, og det centrale erhvervsområde.

Story Trails leder opmærksomheden fra bebyggelsesenklaerne til friarealerne imellem. Møller og Ulrik foreslår at anlægge en ringsti imellem de eksisterende grønne områder og at opgradere landevejens strækning mellem Tilst og True til en bymæssig ”Tilst Boulevard”. Stien og boulevarden skal ikke blot forbedre sammenhængen mellem kvartererne på et funktionelt plan. Ideen er også at forbinde ”lokal historie, stemninger, eksisterende bygninger og programmer, fremtidsvisioner og eksisterende tendenser i forstaden.” Langs stierne skal parkeringspladser, grønne ”afstandsarealer” og andre ”restarealer efter planlægning” efterhånden forvandles til byrum.

Projektet er en nyfortolkning af den eksisterende situation, som fremhæver nye muligheder for oplevelse og anvendelse. En plan, der levner plads til udvikling over tid – nye

Story Trails: Ved at forbinde grønne områder og omdanne landevejen fra True til Tilst til en bymæssig boulevard vil Kim Møller og Anne Ulrik skabe en fælles identitet for forstaden Tilst. Visualiseringerne illustrerer, hvordan udvalgte steder kunne udvikle sig: Søen, højen, plaza, nyttehaverne. Illustration: Kim Møller og Anne Ulrik.

æstetiske udtryk, nye aktiviteter og ikke mindst til, at lokale borgere kan være med til at skabe stedets fremtid.

Public Shopping

Bilka er et omdrejningspunkt for hverdagslivet i Tilst. Med sin beliggenhed ved det centrale vejkryds og tæt på motorvejen E45 tiltrækker butikscenteret 4 millioner kunder om året (11.000 kunder om dagen). Her er restaurant, bager, slagter, en bank, apotek, en trælasthan og et havecenter. Bilka fungerer både som lokalt mødested og lejlighedsvis hæng-ud-sted for en regional kundegruppe. Det udgør et stort potentiale for at skabe

Public Shopping: Jan Tanaka foreslår en fysisk udvidelse af Bilka, som giver rum for en usædvanlig sammensmeltning af shopping og bibliotek.

rum til et byliv på forstadens præmisser, synes studerende Jan Tanaka. Men adgangen er begrænset til betalende kunder, og butikscenterets indadvendte karakter isolerer det fra de lokale omgivelser.

Hvad nu, hvis man kombinerede det eksisterende butikscenter med et offentligt bibliotek? *Public Shopping* er Tanakas vision for en fysisk udvidelse af Bilka, som giver rum for sammensmeltning af shopping og bibliotek: Her skal man kunne læse i supermarkedet og låne bøger ved kasseapparatet. For at åbne det indelukkede butikscenter mod omgivelserne forslår Tanaka desuden at udvide med flere mindre bygninger og skabe en række pladser imellem dem (se stueplanen nederst). Endelig bliver der skabt fri adgang for alle, fordi biblioteket er frit tilgængeligt og ikke blot for købere.

I de to projekter er stedsanalysen en integreret del af en fremadrettet designproces, som udpeger to vidt forskellige udviklingsperspektiver for Tilst. Mens *Story Trails* adresserer forstadens mangel på rumlig identitet og sammenhæng, fokuserer *Public Shopping* på muligheder for at udvikle bylivet på forstadens præmisser. Samtidig er de to projekter eksempler på en strategisk tilgang til byomdannelse; de søger at påvirke byudviklingen gennem arkitektur. Ideen er, at målrettede fysiske tiltag kan aktivere eksisterende potentialer og derigennem gøre Tilst til et bedre sted at bo og besøge.

Noter og referencer

De to omtalte projekter er udarbejdet inden for rammerne af et semesterforløb for 3.-5.års studerende ved Arkitektskolen Aarhus, By og Landskab i 2007. Diskussionen af de to projekter er tidligere publiceret i Videnblad 3.0-17, 2012, Skov og Landskab under titlen Strategisk byomdannelse – to eksempler.

Tietjen, Anne: (2011) *Towards an Urbanism of Entanglement: Site explorations in polarised Danish urban landscapes*. Aarhus: Arkitektskolens Forlag, 2011.

LANDSKABSDISKURSER I KOMMUNEPLANLÆGNINGEN

Efter kommunalreformen i 2007 blev kommunerne den centrale planmyndighed for det åbne land. Hvordan de takler denne opgave, afhænger i høj grad af den lokale kontekst og den betydning, landskabet tillægges af borgere, politikere og forvaltninger. Projektet FRI-LAND har undersøgt landskabets rolle i tre kommuner i perioden fra den 1. generation af kommuneplanerne frem til kommunalreformen.

**Anne Gravsholt Busck, lektor, Søren Beck Pilgaard Kristensen, lektor,
og Søren Præstholt, post.doc., Københavns Universitet**

Før kommunalreformen i 2007 var planopgaverne delt mellem kommuner (fokus på byområder) og amter (fokus på det åbne land). Ved kommunalreformen blev amterne nedlagt, og kommunerne blev den primære planmyndighed for både byområder og det åbne land. Det betyder, at kommunerne skal arbejde med nye plantemaer.

Landskabsdiskurser

En diskurs sammenfatter det sæt af betydninger, meninger og argumenter, der kommer til udtryk på skrift, i tale og/eller ved handlinger. Diskursen har betydning for, hvilke prioriteringer og handlinger der opfattes som relevante og rigtige. Hvis diskursen eksempelvis betyder, at landskabet opfattes som produktionslandskab, da vil det være relevant at beskytte landbrugsinteresser i det åbne land, mens argumenter for naturbeskyttelse står svagere.

Det åbne lands rolle i kommunernes planlægning før 2007

I projektet FRI-LAND undersøgte vi, hvordan kommuner forholdt sig til det åbne land før 2007. Formålet var at undersøge kommunernes erfaringer og dermed give inspiration til de nye kommuner. Der blev set nærmere på tre kommuner – nemlig (Ny) Roskilde, Ringsted og Guldborgsund Kommune. For både Roskilde Kommune og Guldborgsund

Figur 1: Placering af de undersøgte kommuner

Kommune gælder det, at kommunerne er dannet ved kommunesammenlægning i 2007. Guldborgsund opstod ved sammenlægning af seks kommuner og Roskilde af tre. Ringsted Kommune er ikke ændret ved kommunalreformen. I FRI-LAND har vi undersøgt alle kommuneplaner for de gamle kommuner indenfor de tre nye. For Guldborgsund Kommune gælder det dog, at kun tre ud af de seks kommuner, der tilsammen er blevet til Guldborgsund, er inddraget. Begrundelsen for at afgrænse via de nye kommunegrænser er bl.a. for at kunne se på interne forskelle og dermed hvilke udfordringer de sammenlagte kommuner kan stå overfor. De tre kommuner i FRI-LAND ligger i forskellig afstand til København, og de blev udvalgt for at undersøge betydningen af storbynærhed (Se figur 1). En overordnet hypotese var, at der var større pres på arealressourcer i storbynære kommuner, og at det kan medføre andre prioriteringer og politikker end i storbyfjerne kommuner.

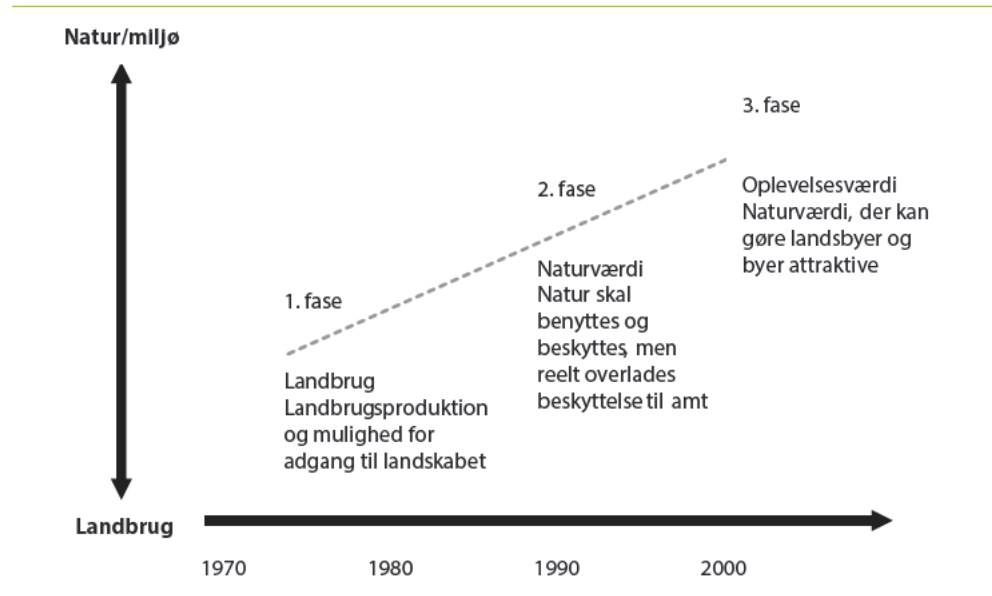
Situationen i kommunerne blev undersøgt via forskellige generationer af kommuneplaner og gennem interview med planaktører. Desuden blev der for hver kommune valgt et bestemt plantema, som blev undersøgt nærmere: Roskilde – byudvikling, Ringsted – borgerinddragelse og Guldborgsund – friluftsliv.

Udvikling i landskabsdiskurser: fra landbrug til oplevelser

Der blev identificeret tre faser af landskabsdiskurser, som prægede de tre kommuners åben land-planlægning fra 1970'erne og frem til kommunalreformen i 2007 (Se Figur 2). Diskursernes gennemslagskraft varierede betydeligt mellem kommunerne, bl.a. afhængigt af storbynærhed. Første fase var præget af højkonjunktur og stor byvækst. Det åbne landskab var fortrinsvis reserveret til landbrugsproduktion, men betragtedes også som et rekreativt potentiale for byerne. Bymennesket skulle sikres muligheder for at opleve kontraster til byen i form af et åbent landskab og udsigter. Landbrugsproduktion var ikke nødvendigvis i konflikt med dette formål, og samtidigt var der fokus på landbrugserhvervets beskæftigelsesmæssige betydning.

I anden fase kom der øget fokus på landskabets naturværdier og behov for naturbeskyttelse. Det afspejlede en generelt øget miljøbevidsthed i samfundet og gav sig udtryk i en nedprioritering af landbrugets tidligere særstilling i det åbne land. Det rekreative argument spillede desuden fortsat en vigtig rolle. I denne periode var amtet hovedansvarlig for det åbne lands planlægning. Kommunernes ansvar og handlemulighed var derfor relativt begrænset, hvilket ofte resulterede i temmelig ukonkrete udmeldinger.

Figur 2: Den overordnede trend i landskabsdiskursen. Kilde: : Kristensen, S.B.P., et al (2011)

I tredje fase fik landskabet en vigtig rolle i kommunernes bestræbelser på at tiltrække beboere. De grønne landskabsværdier ses som en mulighed for at skabe attraktive fysiske rammer og give identitet til (nye) boligområder. Landskabet rykker så at sige ind i byen, og landskabets naturpotentialer integreres med byudviklingen. Eksempelvis integreres grønne strukturer tidligt i udviklingen af nye boligområder ved Trekroner (Roskilde Kommune), og der bruges navne som Skovbyen og Parkbyen (Ringsted Kommune) for at bruge landskabsassociationer til at gøre nye boligområder attraktive.

(Stor)bynærhed påvirker landskabsdiskursen indirekte

Undersøgelsen tyder på, at nærhed til en storby indirekte spiller en rolle for landskabsdiskurserne og planlægningen i kommunerne. Afstanden til København har således stor betydning for kommunernes fysiske og socio-økonomiske rammebetingelser. Kommunerne i den storbyfjerne Guldborgsund Kommune skulle forholde sig til de udfordringer, som mange periferikommuner står overfor: faldende befolkningstal, en landbrugspræget erhvervssektor, lav befolkningstæthed og få nytillflyttere. Det betyder, at der ikke var be-

hov for udlæg af store boligområder, og at landskabsdiskursen – også efter 1980'erne – var præget af landbrugsinteresser. Derudover spiller turisme en væsentligt større rolle i Guldborgsund Kommune end i de to andre kommuner, hvor bosætning har større vægt. Den storbynære Roskilde Kommune oplevede modsat tidligt et stort behov for at regulere byvækst. Her har man meget tidligt bevæget sig væk fra landbrugsdiskursen og i stedet fokuseret på naturbeskyttelse og rekreative muligheder (eksempelvis i form af en grøn ring omkring Roskilde by) samt landskabets muligheder for udvikling af boligområder.

I mindre skala findes tilsvarende forskelle. Roskilde og Guldborgsund består af sammenlagte kommuner. Her ses, at lokal bynærhed (fx nærhed til Nykøbing Falster i Guldborgsund Kommune) også havde betydning for udviklingen i landskabsdiskursen. Dette giver store udfordringer, når de nu sammenlagte kommuner skal "harmonisere" deres tilgang til planlægning af det åbne land.

Noter og referencer

Kristensen, SBP, Busck, AG og Præstholm, S (2011) Landskabet i planlægningen: analyse af landskabets rolle i kommuneplanlægningen indtil kommunalreformen i 2007. Working Paper 22, København: Center for Strategisk Byforskning, 51.

Præstholm, S, Busck, AG og Kristensen, SBP (2011) Landskab og byudvikling - analyse af kommuneplanlægningen og samspil mellem planaktører i Roskilde kommune. Working Paper 21, København: Center for Strategisk Byforskning, 73.

Præstholm, S, Kristensen, SBP og Busck, AG (2010) Landskab og friluftsliv - analyse af kommuneplanlægningen og samspil mellem planaktører i Guldborgsund kommune. Working Paper 20, København: Center for Strategisk Byforskning, 76.

Præstholm, S, Busck, AG og Kristensen, SBP (2008) Landskab og planlægning - analyse af kommuneplanlægningen og samspil mellem planaktører i Ringsted Kommune. Working Paper 16, København: Center for Strategisk Byforskning, 82.

URBAN GROWTH MANAGEMENT: STRATEGISK PLANLÆGNING AF BYVÆKST

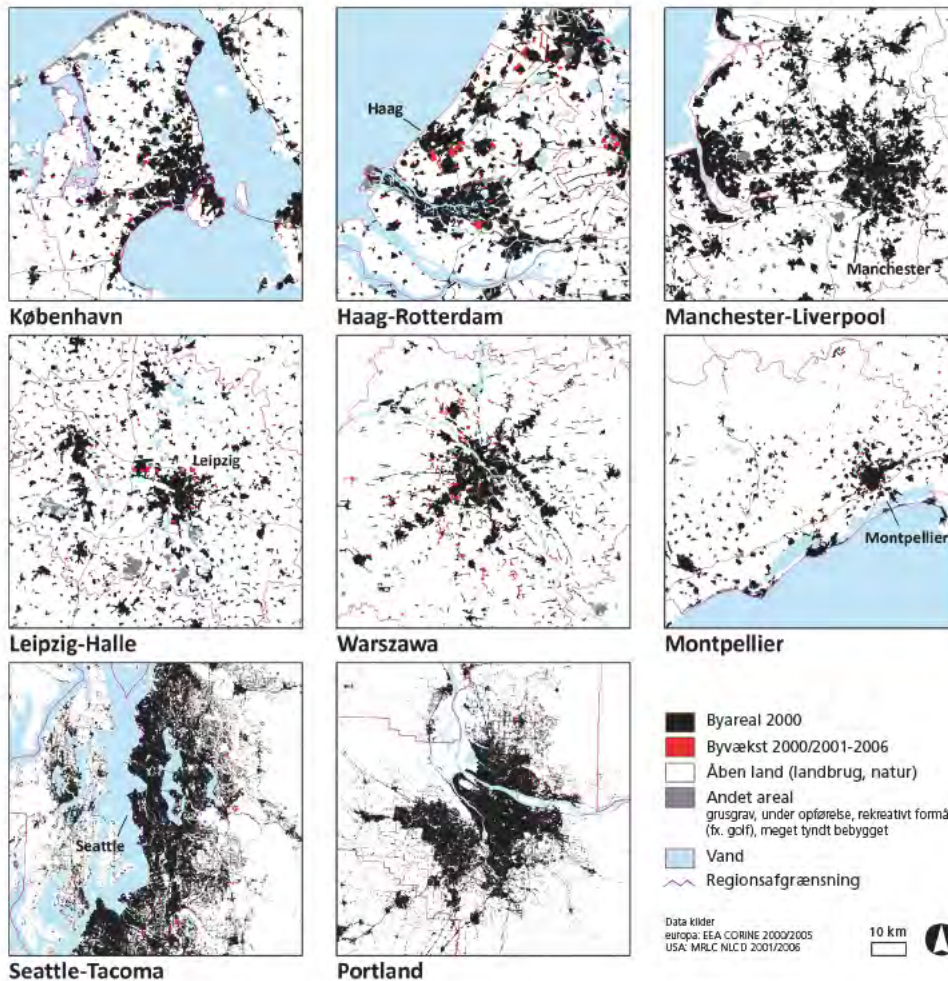
Urban growth management er blevet til en fælles betegnelse for strategier og værktøjer, som arbejder med regulering af arealanvendelsen i storbyerne. Hovedmålet er at modvirke negative virkninger af spredt byudvikling. Succesen er afhængig af mange forskellige faktorer, som ikke kan styres af den enkelte kommune alene. Artiklen bygger på en analyse af arealanvendelsen i otte byer samt deres strategiske planlægningsredskaber.

Christian Fertner, adjunkt, Københavns Universitet, Gertrud Jørgensen, professor, Københavns Universitet og Thomas Sick Nielsen, seniorforsker, Danmarks Tekniske Universitet

Begrebet *urban growth management* har sin oprindelse i den nordamerikanske byplanlægning i 1970'erne. Der har dog været en lang tradition for forvaltning af byernes vækst i Europa, som går helt tilbage til år 1900 med etableringer af de første "green belts", det vil sige grønne områder, der friholdes for bebyggelse omkring storbyerne. Københavns Fingerplan fra 1947 kan ses som en del af denne tradition. De planlægningsinstrumenter, som byerne benytter sig af til at modvirke byspredning, kan dog være meget forskellige: fra simple bebyggelsesgrænser til støtte af landbrug for at opretholde karakteristiske åbne kulturlandskaber og sikre landbrugsproduktion, til langt mere komplicerede markedsøkonomiske redskaber. I Europa er urban growth management nært sammenhængende med arealanvendelsesplanlægning (I Danmark: kommuneplanlægning) og dermed både svær at afgrænse og målrette. I den nordamerikanske kontekst er urban growth management i højere grad et selvstændigt emne, og de forskellige virkemidler og deres effekter har været diskuteret igennem en årrække. Der er dog en række ligheder i problemstillinger og ambitioner, og det bør overvejes, i hvilken grad Europa kan lære af de amerikanske erfaringer med virkemidler og effekter. I det følgende vil vi diskutere nogle væsentlige forskelle og ligheder i byvækst og growth management i seks europæiske byer og to byer i USA.

Byvækst i otte byregioner

De otte byregioner er forskellige i deres geografiske kontekst og deres planlægningskul-

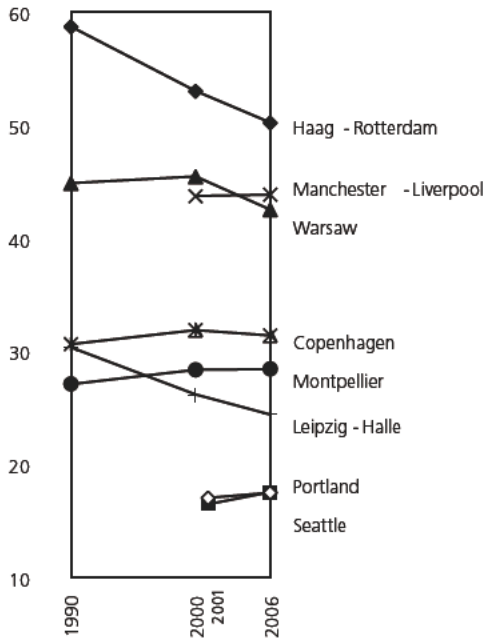

Figur 1: Byareal (år 2000) og byvækst (år 2000-2006) i otte byregioner.

turer. De er ens på den måde, at de alle oplever en ekspansion af byarealet, og byens forvaltninger ser et stort behov for at modvirke byspredning. Figur 1 viser arealanvendelsen i byerne i år 2000 og væksten af byarealet frem til 2006. I alle regioner voksede byarealet med op imod 1.000 ha årligt. De områder, som er under størst pres for at overgå til bebyggelse, er landbrugsområder tæt på byen. Videre kan man se, at området omkring

Areal-effektiviteten

Befolkning per 1 hektar byareal

Figur 2: Byarealudnyttelse – Befolkning regnet per byareal i otte byregioner 1990-2006

Haag-Rotterdam oplevede en kraftig stigning i byarealet, samtidig med at væksten er koncentreret om nogle få områder. I Warszawa-regionen er byvæksten meget mere spredt.

Det generelle ønske om at få styr på byvæksten skal ses i forhold til befolkningsudviklingen. I de otte regioner er der ingen åbenlys sammenhæng mellem byvækst og befolkningstilvækst. F.eks. oplevede Warszawa og Haag-Rotterdam kraftig byvækst, men meget lille vækst i befolkningen. Omvendt oplevede regionerne Portland og Seattle lille vækst i det samlede byareal, men stor befolkningstilvækst. Figur 2 viser "arealeffektiviteten" af byudviklingen beregnet på baggrund af befolkningsvækst pr. vækst i byareal. Haag-Rotterdam har oplevet en kraftig nedgang i arealeffektiviteten i de sidste 20 år. Alligevel er regionen langt den tættest befolkede, og dermed den mest arealeffektive af alle otte byregioner. I Leipzig-Halle skyldes den negative udvikling i arealeffektivitet især en tilbagegang i befolkningen på grund af fraflytning. I de Nordamerikanske byer, Portland og Seattle er arealeffektiviteten lav med under 20 indbyggere pr. ha. byareal. De viser dog begge en positiv udvikling i form af øget befolkningstæthed, måske på grund af en aktiv byvækstpolitik.

Byvækst og growth management

Forvaltningerne i alle otte byer har erkendt problemerne med byspredning i form af længere afstande og derved øget trafik, øget pres på de grønne arealer etc. og dermed behovet for urban growth management. København, Portland og Manchester var de byregioner, der oplevede mindst byspredning. De bruger alle entydige bebyggelsesgrænser i kombination med en regional strategi. De andre byer varierer mere i planlægningsinstrumenter, som omfatter bl.a. byfornyelse af centrale områder eller beskyttelse af landbrug og naturområder. I Seattle bruger man desuden markedsbaserede værktøjer (trade of development rights) til at begrænse byvækst uden for bygrænsen.

En central udfordring ved urban growth management er at finde en balance mellem begrænsninger, der sikrer en effektiv udnyttelse af arealressourcerne, og en vis fleksibili-

tet der skaber plads til fremtidig udvikling. Nogle byer anviser kun meget generelle retningslinjer for byvækst på regionalt plan. I Portland udpeger byen områder, som er potentielle byområder inden for de næste 30-40 år. Et afgørende grundlag er en fælles vision for byens udvikling. Enkle og ikoniske rumlige visioner – som Københavns Fingerplan eller de grønne bæltter omkring Manchester og Leipzig – giver muligheder for at opnå en bred støtte til visionen. Specifikke planer er dog nødvendige for at forankre og implementere visionen lokalt.

Noter og referencer

Resultaterne er baseret på det internationale forskningsprojekt PLUREL (www.plurel.net) og Christian Fertners ph.d.-afhandling *Urbanisation, urban growth and planning in the Copenhagen Metropolitan Region with reference studies from Europe and the USA*, udgivet i rapportserien Forest & Landscape Research, 2012 (54), side 1-151.

PLANLÆGNING AF KLIMATILPASNING – UDFORDRINGER OG POTENTIALER

Planlægning for klimatilpasning kan give muligheder for at integrere vandafledning med hensyn til f.eks. naturværdier, rekreation og sundhed. Der er mange udfordringer for en sådan helhedsorienteret tilgang til klimatilpasningen – men hvis de overvindes, kan der skabes innovative og mere bæredygtige, oplevelsesrige byer.

Dorthe Hedensted Lund, adjunkt, Lise Herslund, lektor og Vibeke Nellemann, seniorrådgiver, Københavns Universitet

Heftige regnskyl, stormflodshændelser og deraf følgende oversvømmelser har de senere år skabt problemer i mange byer, og de forventes at tage til fremover. Der er stort behov for gennem den fysiske planlægning at gøre vores byer mere robuste over for de ændrede klimaforhold. Planlægningen af indsatser for klimatilpasning kan blandt meget andet medvirke til at anvende regnvandet på overfladen, så det ikke belaster kloaknettet, men i stedet er til glæde for mennesker og natur. Samtidig kan risikoen for oversvømmelser mindskes, og vi kan få mere bæredygtige og oplevelsesrige byer.

Et forskerhold på Institut for Geovidenskab og Naturforvaltning har undersøgt, hvordan klimatilpasning gribes an i de danske kommuner; herunder planlæggernes, politikernes og grundejernes indsatser og holdninger til klimatilpasning og udfordringer knyttet her til. Desuden undersøger vi nogle af de mange udfordringer ved at gøre fem afrikanske byer klimatilpassede¹. Nogle af de væsentligste resultater introduceres nedenfor.

Klimatilpasning kræver opmærksomhed, ressourcer og planlægning

Før klimatilpasning overhovedet kommer på dagsordenen, kræver det politisk og samfundsmæssig bevågenhed. Der skal desuden være ressourcer til at gennemføre planlægningen både i form af viden, værktøj, lovhjemmel og økonomi. Vores undersøgelser² viser, at klimatilpasning i dag er højt på den politiske dagsorden: Klimatilpasning er stadig et nyt område i mange kommuner, og der er mange udfordringer, men der er også efterhånden mange gode eksempler i kommuner og forsyningsselskaber på planstrategier, konkrete projekter og tiltag, som kan inspirere til efterfølgelse³.

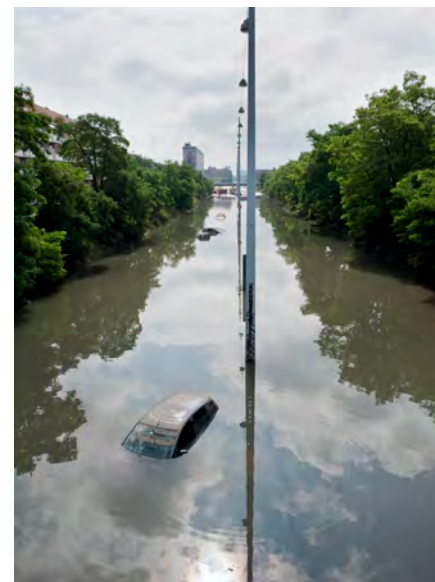
Samarbejde er svært, men kan give smartere løsninger og merværdi

Klimaforandringer er grænseløse, men planlægning af tilpasningerne foregår i faste rammer. Vores forvaltningssystemer er ikke indrettet til grænseoverskridende problemer som klimaforandringer. Det kan være vanskeligt at koordinere indsatsen på forskellige forvaltningsniveauer fra det internationale til det lokale. Og derfor risikerer vi, at indsatsen bliver fragmenteret, ukoordineret og dermed suboptimal⁴.

Vores offentlige forvaltninger har gjort en dyd ud af at opbygge specialiserede sektorer, bemandet med veluddannede fagfolk, som kan sikre en ensartet og fagligt kompetent sagsbehandling. Men sektoropdelingen betyder, at klimatilpasning i praksis ofte behandles som et teknisk vandafledningsproblem, hvor man kun sjældent inddrager andre hensyn end vandafledning⁵.

Tværfagligt samarbejde er svært af mange årsager. Men det er netop ved at kombinere forskellige perspektiver og forskellige former for viden, man kan opnå innovative løsninger og merværdi⁶, som integrerer hensyn som vandafledning, levesteder for planter og dyr, rekreation og sundhedsfremme mv. Når kommunerne har kortlagt de oversvømmelsestruede områder til brug for deres kommende klimatilpasningsplaner, bør de derfor huske at inddrage andre sektorer end teknisk forvaltning samt borgerne i at udarbejde løsninger på klimaudfordringerne.

At borgerne får ejerskab til indsatsen for klimatilpasning og påtager sig et ansvar for på egen grund at bidrage til regnvandshåndtering, er vigtigt for at kunne føre planlægningen ud i livet. Mange private grundejere anser regnvandet for en ressource, man kan og bør bruge, og opsamler allerede regnvand til havevanding mv.⁷. Hvorfor ikke udnytte den chance, som klimatilpasning tilbyder til at bruge regnvandet på en mere intelligent og bæredygtig måde i fremtiden?

Oversvømmede veje pga. skybrud skaber store gener og for mange mennesker. Det er derfor helt nødvendigt at forholde sig til den forventede øgede hyppighed af skybrud i fremtiden i den fysiske planlægning. Her står Lyngbyvejen i København under vand. Foto: Magnus Kaslov

*“Der er ingen tvivl om, at klima optager os meget, og at det optager befolkningen meget og fylder meget i medierne. Og når vi så har vand i kældrene, og vi så får det her 50-års-regnskyl ... så snakker vi meget om det, og vi forholder os til det og arbejder med det”
Borgmester i en stor kommune*

Regnvand kan skabe problemer, men kan også bruges til leg og byforskønnelse. Her ses hvordan regnvand bruges i Oslo. Foto: Antje Backhaus

Noter og referencer

- ¹ Hjemmeside for klimatilpasning i de danske kommuner http://sl.life.ku.dk/forskning/landskab_og_byer/fysisk_planlaegning_og_forvaltning/aktuelle_projekter/klimatilpasning.aspx
Hjemmeside for CLUVA <http://www.cluva.eu/>
- ² Lund, D. H. and Nellemann, V. (2012) Klimatilpasning i de danske kommuner - det siger politikerne. Arbejdsrapport nummer 146. Skov & Landskab, Københavns Universitet, KFT og Skov & Landskab.
- ³ Hellesen, T., Lund, D.H., Nellemann, V., and Sehested, K. (2011) Klimatilpasning i de danske kommuner - et overblik. 121. Frederiksberg, Skov & Landskab, Københavns Universitet. Arbejdsrapport.
- ⁴ Herslund, L., Lund, D.H., and Mguni, P. (2012) Exemplary of policies, strategies and measures. Deliverable 3.6, 7th Framework Programme, theme env.2010.2.1.5-1. Assessing Vulnerability of Urban Systems, Populations and Goods in Relation to Natural and Man-made Disasters in Africa. EU, CLUVA (Climate Change and Urban Vulnerability in Africa).

- ⁵ Lund, D. H., Sehested, K., Hellesen, T., and Nellemann, V. (2012) Climate Change Adaptation in Denmark: Enhancement through collaboration and metagovernance. *Local Environment: the International Journal of Justice and Sustainability*, 17:6-7, 613-628.
- ⁶ Sørensen, E. and Torfing, J. (2011) Enhancing Collaborative Innovation in the Public Sector. *Administration & Society*, 43:8 pp 842-868
- Sørensen, E. and Torfing, J. (2011b) 'Samarbejdsdrevet innovation i den offentlige sektor' in Sørensen, Eva and Torfing, Jacob, (eds) *Samarbejdsdrevet innovation - i den offentlige sektor*. København: Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 19-37.
- ⁷ Lund, D. H., Ebbesen, B.V., Boon, T.E., and Nellemann, V. (2012) Klimatilpasning i de danske kommuner. Grundejernes holdninger og praksisser. Arbejdsrapport nr. 157. Frederiksberg, Skov & Landskab, Københavns Universitet

BYPLANLÆGNING MED BØRN OG UNGE

Der er en solid viden om inddragelse af børn og unge i planlægningen, men den bygger ofte på projekterfaringer, hvor børn og unge ses i relativt isolerede sammenhænge. Hvis man udvider blikket til at se børn og unge i relation til voksne, kommer der fokus på voksnes roller og kompetencer i inddragelsesprocesserne. Med dette blik kan man undgå nogle af de faldgruber, der opstår, når man planlægger med børn og unge.

Trine Agervig Carstensen, lektor, Karina Sehested, seniorforsker og Dorthe Hedensted Lund, adjunkt, Københavns Universitet.

Hvordan man forstår børn og unges roller og kompetencer, er styrende for den måde, børn og unge inddrages i planprocesser. Det påvirker valget af metoder til inddragelse og de voksnes måder at relatere sig til børn og unge. Principielt er der to forskellige måder at se og forstå børn og unge på. Den ene er, at se børn og unge ”i udvikling” på vej til at blive voksne, dvs. de skal lære noget. Den anden ser børn og unge som mennesker ”i sig selv”, der gør ting på måder, der er anderledes end voksne, dvs. de har særlig viden og kræver særlige metoder. På baggrund af følgestudier i form af observation, spørgeskema og interview i tre mindre jyske byer – Thyregod, Glyngøre og Smidstrup – vil vi her se på nogle af de faldgruber, der opstår, når man planlægger med børn og unge, og hvordan de kan undgås¹.

Udvikling og planlægning sker sammen med voksne

Byudvikling er politiske processer med mange forskellige værdier og hensyn i spil. Når børn og unge inddrages i processen med at udvikle og planlægge byens rum, sker det altid sammen med voksne. Derfor er det nødvendigt at have et *relationelt børne- og ungesyn*. Det sætter fokus både på de mange roller, der er på spil i inddragelsesprocesser med børn og unge, og på de involverede voksnes roller og kompetencer. Det bevarer samtidig fokus på de særlige hensyn, der gælder for inddragelse af børn og unge, der både er ”i udvikling” og noget ”i sig selv”. Når børn og unge deltager i byudvikling, vil der altid ske en afvejning af deres ønsker og behov i forhold til andres. Børn og unge har ikke samme erfaring, magt eller viden at trække på som voksne og kan ikke tale med samme vægt som de voksne i en projektgruppe. De kan nemt overbevises om, at deres ønsker

er urealistiske. Derfor er det afgørende at sikre en respektfuld og tillidsfuld dialog, der styrker børn og unges selvværd, så de tør tale deres sag og sætte spørgsmålstegn ved de voksnes argumenter. Der er vigtigt, at de voksne giver plads, samt styrer og understøtter processerne.

Inddrag gennem hverdagen

Stedet for inddragelsen af børn og unge er vigtigt for, hvordan børn og unge deltager og kan komme til orde. Det kan være en god ide at inddrage børn og unge i deres hverdagsrum, hvor de føler sig trygge, frem for altid at investere i store forkromede arrangementer. Erfaringerne viser, at der er mange fordele i at inddrage børn og unge på steder, hvor de i forvejen udfolder deres hverdagsliv. Men man skal sørge for, at eksisterende magtforhold ikke bliver en barriere for en fri og kreativ proces. I et projekt dannede

*Når man planlægger med børn og unge, sætter voksne ofte rammerne. Gode inddragelsesprocesser kræver, at der også sættes fokus på voksnes roller og kompetencer.
Foto: Christine Marie Bjerg Sundbøl.*

skolen ramme for inddragelsesprocessen, og her skal man være opmærksom på, at lærere har en særlig interaktionsform med børn og unge i deres rolle som elever. Erfaringen var, at deltagelse af eksterne voksne uden forudgående relationer til børnene og de unge, kan spille en vigtig rolle, fordi der ikke er et etableret magtforhold, som der er mellem lærer og elev.

Ideer skal omformes til fysiske resultater

I mange tilfælde går der lang tid fra børn og unge er kommet med input til processen, til resultatet står færdigt. Derfor er det en god ide at lave midlertidige løsninger eller opdele projektet i delprojekter, der kan realiseres i forskellige tempi. Børn og unges erfaringer, perspektiv og drømme danner videngrundlaget for de fysiske løsninger. Hvis man blot *overfører* viden om deres ønsker og behov, uden at det sker i dialog med de pågældende børn og unge, viser erfaringerne, at det udmønter sig i ”kendte”, standardiserede løsninger. Kontekstbaserede informationer om baggrunde for forslag og ideer, samt hvordan og hvorfor de er relevante, er vigtige at videreføre, f.eks. ved at lade børn og unge deltage i den efterfølgende proces som medtolkere og medudviklere af deres egne ideer. En medskabelse mellem børn og unge og de voksne, der skal konkretisere og realisere udviklingsprojekterne, kan føre til innovative og anderledes resultater. Når der ikke sker en interaktiv videnudvikling, er faren, at børn og unges ideer og ønsker ender i, hvad de voksne lige kan komme på.

Voksenkompetencer i både proces og design

Det kræver noget særligt at inddrage børn og unge. Gode processer kræver voksenaktører med kompetencer i inddragelse, proces og kommunikation, der kan styre og støtte processer. Men et godt fysisk resultat fødes ikke automatisk af en god proces. Det kræver inddragelse af voksne med designkompetencer, hvis udviklingsprojekterne skal resultere i mere mangfoldige og innovative resultater. Det kan øge den reelle medskabelse, hvis ideer og design bliver udviklet løbende. Ved at sikre at de rette voksenkompetencer er tænkt ind fra projekternes start, kan en række faldgruber undgås.

Noter og referencer

Abitz, J. (2008) Børn og byudvikling – en eksempelsamling om inddragelse af børn i Byfornyelsen. Velfærdsministeriet.

Driskell, D. (2002) Creating Better Cities with Children and Youth. Paris: UNESCO Publishing/ Earthscan Publications.

¹ Sehested, K., Lund, D.H., Kristensen, L. S., Carstensen, T. A. og Sundbøl, C. M. B. (2012) Børn og unge udvikler små bysamfund – men ikke alene. Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter.

AFRUNDING

DOGMER, BLINDE VINKLER OG GIVNE SANDHEDER

Hvordan kan forskning og praksis berige hinanden? Det er et spørgsmål, som Dansk Byplanlaboratorium har højt på sin dagsorden. Læs, hvad Byplanlaboratoriets direktør Ellen Højgaard Jensen tænker efter at have læst artiklerne i denne bog.

Ellen Højgaard Jensen, direktør, Dansk Byplanlaboratorium

Denne publikation viser med alt tydelighed, hvor komplekse vores byer, vores landskaber og vores hverdagsliv er. Planlæggerne ved det godt, men de bliver nødt til at forsimple og udvælge hver eneste dag. Planer og strategier skal være letlæselige og forståelige for at slå igennem. Det komplekse skal gøres simpelt, men det er vigtigt, at valgene tages på et oplyst grundlag. Det er her forskningen kommer ind i billedet. Den kan vise blinde vinkler, og den kan sætte spørgsmålstejn ved givne sandheder.

Ingen ønsker menneskefjendske storbyer, præget af fragmentering og bilisme, eller monofunktionelle landområder, hvor forfaldet lurer. Men hvad ved vi egentlig om, hvad der er på spil, og hvilke plantiltag der virker? En af forskningens vigtigste opgaver er at sætte spørgsmålstejn ved selvfølgeligheder. Jeg har lagt mærke til fem dogmer, som denne publikation sætter til debat. Der er sikkert mange flere, men her kommer de fem:

- 1. Vi skal alle sammen leve af viden.** Vi skal tiltrække de højtuddannede og den kreative klasse, og vi skal satse på herlighedsværdier i vores kommune. Det er ud-sagn, der går igen i ganske mange planstrategier og kommuneplaner. I den sidste generation af planstrategier var der f.eks. 48 kommuner, der havde valgt at have erhverv med som et særskilt tema. Der gør emnet til det hyppigst forekommende. Indholdsmæssigt profileres temaet meget ofte i forhold til at tiltrække vidensvirksomheder. Det er efterhånden blevet en sandhed, at det er løsningen, og det danner bagtæppe for bykonkurrencen. Derfor er det interessant, at forskningen kan sætte spørgsmålstejn – både ved forudsætningerne og de sammenhænge, som italesættes. Selvfølgelig skal vi satse på viden i Danmark, men måske er der nogle byer, der i stedet for at satse på videnserhverv, skal satse på de mere traditionelle produktionserhverv.

Der skal også være plads til andre end cafe-latte-segmentet i vores byer. Det er i hvert fald tankevækkende, at de lavteknologiske erhverv stadig spiller en væsentlig rolle, men at de næsten ikke italesættes. Det kunne være interessant at knytte diskussionen tættere til by- og kommunetyper og at sætte fokus på, hvordan krisen egentlig påvirker de tendenser, der nævnes i artiklerne.

2. **Grænsen mellem by og land skal opretholdes.** Det er et andet dogme, som vi planlæggere kender så godt. Mange af artiklerne udfordrer denne grænsedragning – og det ligger også i publikationens navn: Den grænseløse by. Naturen trækker ind i byen, og bymæssigheden flyder ud over landskabet. Det kan vi iagttage. Alligevel er der behov for en vis styring, hvis vores landskaber ikke skal blive alt for fragmenterede, og hvis vi skal undgå alt for megen CO₂-skabende transport. Samtidig skaber den tætte by det byliv, som Danmark med stor succes eksporterer til hele verden. Artiklerne viser, at der er tale om (mindst) to forskellige diskurser og planopfattelser. Mange af de karakteristika, som byen har, genfindes i dag i større byregioner. Det er efterhånden kendt stof, at det østjyske bybånd udgør et stort pendlingsopland. Man har erkendt, at det er så godt som umuligt at lave en masterplan for den funktionelle enhed. Måske er der behov for, at de bynære landskaber får en helt ny karakter, mens landbrugslandet langsomt overgår til natur og økologisk brug med en højere grad af biodiversitet, mens svinefarmene flytter ind i industriområderne? Det kunne være spændende at udvikle scenarier for sådan en fremtid. Det er vigtigt, at den debat hele tiden bliver kvalificeret, og at der bliver forsket mere i, hvilke fordele og ulemper den tætte by egentlig har i forhold til den polycentriske – og hvilke investeringer, der fører mest bæredygtighed med sig.
3. **Vi ved, hvad kvalitet er.** Den klassiske forståelse af en by er som sagt en tæt by. Kvaliteten ved middelalderbyernes bycentre er da også åbenlyse for alle, men hvad med forstadslandskaberne? Hvilke kvaliteter har de? Det er værd at se nærmere på. Hvordan kan vi planlægge for og kvalificere indkøbsområderne, industriområderne, de store infrastrukturanlæg og de store monofunktionelle boligområder? En af artiklerne beskriver netop, hvordan store dele af vores omgivelser er faldet under radarer, fordi vi har haft blikket rettet mod den ”rigtige” by. Forfatterne argumenterer begavet for, at vi skal være åbne og følsomme over for de kvaliteter og værdier, som rent faktisk er til stede – og bygge videre på dem i stedet for at drømme om en total transformation. De viser, hvordan steder kan udvikles gradvist med forholdsvis enk-

le greb og med afsæt i de stedbundne potentialer. F.eks. kan en ”porøs” grænse mellem by og land nogle steder være med til at skabe mere kvalitet end en klar entydig afgrænsning. Kvalitet er ikke det samme overalt. Derfor bliver aflæsningen af byen og bylandskabet til en vigtig disciplin. Den bliver aldrig eksakt, men en tilnærmet forståelse er langt bedre end enøjethed.

- 4. Landbrugslandet er et produktionslandskab.** Jeg tror, at en af de største omvæltninger i dette århundrede kommer til at handle om vores landbrugsland. I dag er det en del af den nationale identitet at se det åbne land udelukkende som et produktionslandskab, der er urørligt. Planlægningen har historisk set haft meget svage instrumenter i forhold til landbrugserhvervet. Men nye vinde blæser. Dels er landbrugsstøtten under aftrapning, dels løsriver nogle dele af landbrugsproduktionen sig fra jorden og fra stedet. Desuden er oplevelsesøkonomien blevet det nye mantra. De tre forskere, der har set på landbrugsdiskurser i kommuneplanlægningen, viser med al tydelighed, at der er ved at ske noget nyt. De taler om en tredje fase, hvor landbrugslandet tillægges en oplevelsesværdi, der kan være med til at gøre landsbyer og byer attraktive. Det kunne være spændende at følge deres analyse op med en samlet analyse af de kommuneplaner, der produceres netop nu. De er de første, hvor kommunerne for alvor er begyndt at planlægge for landbruget.
- 5. Det er plandokumenterne, der former virkeligheden.** Plandokumenterne er ikke så væsentlige, som de har været. Derimod er processerne kommet i centrum. Komplexitet skaber forvirring, men det komplekse giver også mange muligheder. Det slår mig, at der i artiklerne er mange bud på midlertidige løsninger og forsøg. Hvorfor ikke dyrke persille på restarealer? Hvorfor ikke afprøve installationer under en festival? Hvorfor ikke lade naturen indtage græsplanerne eller lade iværksættere flytte ind i forladte industriområder? Midlertidigheden kan have mange formål. Et af formålene er at afprøve forsøg, et andet formål er at udnytte restarealerne til forskellige funktioner. Fælles for den midlertidige tænkning er, at drømmen om den forkromede masterplan er lagt i skuffen. Man prøver sig frem og har en stigende erkendelse af at være en del af et netværk. Også planer på mere overornede og mere formelle niveauer bliver mere netværks- og aktørorienterede. Det kan gå godt, og så er der mange ejere til succesen. Men går det skidt, hvem skal så tage ansvaret? Det er blot et af de dilemmaer, som netværksstyringen skaber. Der er behov for, at de strategiske planer bliver raffineret, så de også bliver forpligtigende. Der er også behov for

yderligere forskning i plankulturen. Hvorfor er der nogen kommuner, hvor alt kan ske, mens andre er ved at gå i stå? Det handler ikke kun om rammebetingelser og planer. Det handler også om evnen til at gribe de bolde, der er i luften, og skabe strategiske samarbejder. Når det er sagt, så er plandokumenterne jo stadig grundlaget. Men de er stille og roligt ved at ændre karakter. Det kunne være meget spændende med forløbs- og procesanalyser, der fulgte flere planer fra planproces til udførelse. Jeg tror faktisk, at vi står midt i et paradigmeskifte, som kan kvalificeres væsentligt ved hjælp af følgeforskning.

Behov for gentagelser og fordybelse?

Den grænseløse by er overalt. Den bliver set gennem mange forskellige briller – alt efter om forskeren er arkitekt, sociolog, geograf eller ingeniør. Hver især giver de os et lille øjebliksbillede af en uhyre kompliceret virkelighed.

De fleste ph.d.-studerende gennemfører kun deres analyser en enkelt gang. Det er en skam, for det kunne være givtigt at følge udviklingen gennem længere tid. Der er behov for gentagelsesstudier. Det kunne være interessant at følge op på nogle af studierne for at se, hvordan det ser ud i dag. Vil næste generation af planstrategier og regionale udviklingsplaner blive endnu mere netværksstyrede og strategiske? Vil landbrugsplanlægningen udvikle sig mod oplevelsesøkonomien? Vil nye lovændringer betyde mere byggeri i det åbne land? Hvilke byer klarer sig godt, og hvilke får større og større problemer under krisen? Og spiller planlægningen overhovedet en rolle?

Vi vil gerne indrømme, at vi har øvet vold mod forskerne og deres tekster. Vi har bedt de fleste af dem om at formidle flere års forskning på et par sider. Det er vores postulat, at forskningen først kommer ud over rampen, når den gøres enkel. Det er i sig selv et dilemma, for forskningen er – ligesom virkeligheden – uhyre kompleks. Den er fuld af forudsætninger, nuancer og forbehold. Derfor skal denne publikation kun ses som en appetitvækker. Den kan forhåbentlig være med til at stille spørgsmål og give ny viden. Hvis du har fået mod på at dykke længere ned i stoffet og udfolde kompleksiteten, så kan du finde Center for Strategisk Byforsknings materiale på www.byforskning.dk. Det vil vi varmt anbefale.

Den Grænseløse By præsenterer en række centrale forskningsresultater fra Center for Strategisk Byforskning. Resultaterne præsenteres i bogen under fire temaer:

Livet i byen
De grænseløse landskaber
Ny økonomi i byerne
Byens planlægning

Læs bl.a. om danske cyklisters adfærd, det østjyske bybånd, herlighedsværdier i byplanlægningen, konkurrencen mellem byerne, landskabet i byen og meget mere.

Bogen henvender sig til praktikere inden for byplanlægning og til studerende med interesse for området.

